

APRIL 2011 št: 109 cena 4€

Kras

Sežana

dz 0

KRAS

2011

908(497.12-14)

0154142,109

COBISS

KOSOVLOVA KULJENICA SEŽANA

9 771318 325772

TERAN
PRESTIGE.
NAJBOLJ
ŽLAHTNO
S KRASA.

VINAKRAS
SEŽANA

"MINISTER ZA ZDRAVJE OPOZARJA: PREKOMERNO PITJE ALKOHOLA ŠKODUJE ZDRAVJU."

POSTOJNSKA JAMA

LETOS PRIČAKUJE **34-MILIJONTEGA** OBISKOVALCA

SVETOVNO ZNANA TURISTIČNA ZNAMENITOST SLOVENIJE

Postojnska jama je labirint 20 kilometrov zakapanih rogov, galerij in dvoran, v katerega so od leta 1818, izkušeni vodniki pospremili že skoraj 34-milijonov obiskovalcev. Je edina jama na svetu, v kateri se obiskovalci skozi čudoviti in dih jemajoči podzemni kapniški svet zapeljejo z edinstvenim jamskim vlakcem. Le 10 km od Postojnske jame se nahaja **Predjamski grad**, eno najslikovitejših čudes človekove zgodovine. Že več kot 700 let kraljuje v 123 m visoki skalni steni, mogočen, izzivalen in nezavzeten.

**DVE NAJBOLJ OBISKANI ZNAMENITOSTI SLOVENIJE
LE NEKAJ KILOMETROV NARAZEN**

Postojnska jama d.d., Jamska cesta 30, 6230 Postojna, Slovenija
Tel.: +386 5 7000 100, E-mail: info@postojnska-jama.si

www.postojnska-jama.si

POSTOJNSKA JAMA
CAVE-GROTTA-HÖHLE

BANKA MEDNARODNIH RAZSEŽNOSTI. VARNA. OKOLJU PRIJAZNA. USPEŠNA.

Banka Koper je del mednarodne bančne skupine Intesa Sanpaolo, ki je prisotna v 40 državah po vsem svetu, z več kot 19 milijonov komitentov in 400-letno tradicijo delovanja.

Uspešnost bančne skupine potrjujejo naslednje mednarodne uvrstitve:

- **Najvarnejša bančna skupina v Sloveniji** in visoko na svetovni lestvici najvarnejših bank (Global Finance World's 50 Safest Banks, avgust 2010)
- **Ena najbolj okoljsko ozaveščenih na svetu** saj je visoko na lestvici 100 najbolj »zelenih« organizacij na svetu (Newsweek, oktober 2010)
- **Banka leta v Zahodni Evropi** kar predstavlja najvišji standard odličnosti v bančništvu na podlagi dobrih poslovnih dosežkov v preteklem letu (The Banker, december 2010)

BANKA KOPER

Z vami gledamo naprej.

Slika na naslovnici:
Čevitnikova pastirska hiška
pod Starim Taborom pri Lokvi.
Fotografija: Boris Čok.

VSEBINA

APRIL 2011, št. 109

Medijsko podjetje
MEDIACARSO d.o.o.

Telefoni revije Kras:

05/766 02 90

Fax:

05/766 02 91

E-mail: revijakras@siol.net

Kras, revija o Krasu, o ohranjanju njegove kulturne in naravne dediščine, zgodovini, kulturi, gospodarstvu in dejavnostih ljudi tega prostora. Revija Kras izdaja Mediacarso, d.o.o., Vevče 39, p.p. 17, 6223 Komen. Telefon: (+386) 05(766-02-90); Fax: (+386) 05(766-02-91); E-mail: revijakras@siol.net Glavni urednik: Lev Lisjak Odgovorna urednica: Ida V. Rebolj Oblikovanje: Lev Lisjak Naslov uredništva: Vevče 39, p.p. 17, 6223 Komen Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV: enojne številke 4 €, dvojne številke 8 €. Letna naročnina za šest zaporednih števil z pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 32 €, na naročnikov naslov v tujini 45 €. Poslovni račun pri Novi Ljubljanski banki, podružnici Ljubljana Center, ul. Republike 2, Ljubljana: 01-0008-9675-302; IBAN Mediacarso, d.o.o.: SI560201000098675302 Poslovni račun pri Novi Ljubljanski banki: SI10-27620-89675302 SWIFT coda: LJBA SI 2X Prenajetih rokopisov in fotografij ter likovnega gradiva uredništvo ne vrača. Onatis ali kakršno koli povzemanje, kopiranje in preslikavanje objavljenih prispevkov iz revije Kras je dovoljeno brez urednikovim pisnim soglasjem z navedbo uporabljenega vira. Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-3257. Skupna Grafika Soča d.o.o.

Jolka Milič v pogovoru s Tatjano Pregl Kobe
NA STEŽAJ ODPRTA LJUBEZEN DO POEZIJE, SATIRE IN RAZPOSAJENOSTI 4

Prof. dr. Borut Juvanec
NIKOLI NI PREPOZNO 10

Doc. dr. Domen Zupančič
SUHOZID IN KONSTRUKCIJE V SUHEM ZIDU 16

Dr. Branko Marušič
O NARODNOSTNIH RAZMERAH NA KRASU V MINULEM POLDRUGEM STOLETJU 20

Alenka Rebula v pogovoru z Matejem Caharijem
VSAKDO MORA V SEBI NAJTI VIR SVOJE MOČI 24

Sabina Citter
NEPOSREDEN STIK S ČLANI BANKE - SKORAJ TRISTO PO ŠTEVILU 26

Sabina Paternost
POSTOJNSKA JAMA - PESTRA MNOŽICA KULTUR 28

Dr. Janez Mulec
TEŽAVA OSVETLJENIH JAM 32

Tomaž Zorman, Vesna Matevlič
POMAGALI ŽABICAM ČEZ CESTE 34

Nela Malečkar
MOJSTRSKO PREPLETANJE TRAGIČNEGA IN KOMIČNEGA 36

Akad. Josip Vidmar
CIRIL KOSMAČ JE PRVI NAŠ NOVEJŠI PISEK, KI JE S SVOJIM DELOM PRODRL V ZAVEST EVROPSKEGA BRALCA 37

Mag. Marko Štepec
VOJNA, KI JE SPREMENILA SVET 38

Dušica Kunaver
KRAŠEVEC V VIHRI PETIH VOJN 41

Dušica Kunaver
O AVTORJU ANDREJU ZLOBCU 43

Andrej Arko
POK 44

Alesander Bassin - dr. Barbara Jaki
FRANC WINDISCHER IZ POSTOJNE (1877-1955) 48

Matjaž Ledinek
HELIOŠOV RAZPIS ZA OBNOVO VODNIH VIROV 52

Jožef in Marija Švagelj v pogovoru z uredništvom
NERAZDRUŽLJIVA VEZ Z GORNJIM ŠTANJELOM 54

Pogovor z Jolko Milič

NA STEŽAJ ODPRTA LJUBEZEN DO POEZIJE, SATIRE IN RAZPOSAJENOSTI

Tatjana Pregl Kobe

Moji občasni nočni pogovori z Jolko Milič, ki se navadno končajo sredi noči, ob dveh, treh, se vedno vrtijo okoli prevajanja. Tudi o čem drugem, seveda, a o tem razmišljam na poti domov, da tista ura vožnje, ki loči Sežano od Ljubljane, pod vtisom izrečenih besed hitreje mine. Sedim pred računalnikom in se sprašujem, kam naju bo tokrat zanesel pogovor. Ponovno k prevajanju, ki spada med neizčrpne in nikoli do konca dorečene teme, čeprav sva se o njem že veliko pogovarjali? Lahko pa začnem kako drugače in pustim, da se pogovor spontano odvija.

Pripravim prva vprašanja - za spremembo najprej o njenem publicističnem delu - in se, tako kot sva dogovorjeni, spustim v avanturo elektronskega pogovarjanja. Jolka Milič, ki dolgo ni hotela imeti doma niti telefona, ker ji je bil ljubši pogovor v živo ali po pismih, je že nekaj časa prava računalniška odvisnica. Odpira elektronsko pošto, večinoma nanjo izčrpno odgovarja, oddaja prevode za spletne revije in za knjige ter prevaja. Večji računalniški ekran stoji sredi majhne mize. Miza stoji sredi sobe, polne knjig. Knjige, polne zapiskov, prevodov in drugih zaznamkov z opombami, so naložene po tleh in po stolih. Nekatere na tleh čakajo le, da pridejo na vrsto za branje. Knjižne police se že zdavnaj polne, a se vsake nove knjige razveseli. Če ji ob obisku prineseš kakšno knjigo, je vesela. Rada ima pesniške zbirke, najraje take z mehкими platnicami. Rože vrne, ker jim je treba menjati vodo, lončnice, pa naj bodo še tako lepe in res od srca, prav tako, ker jih je treba zalivati.

Tvoje publicistično delo je, odkar pomnim, znano zaradi tvoje izrazite naravnosti k polemiki. Tvoje kritične polemike, navadno tiste, na katere je kritika usmerjena in na njihov krog somišljenikov, jih, milo rečeno, spravljajo ob živce. Se tega zavedaš?

Seveda, saj se drugače kot kritično in polemično niti ne oglasim. O sebi rada rečem, da sem odličen reagent, in zelo slab, da ne rečem nikakršen agent. Takole na suho, brez zunanje motivacije, se mi ne ljubi niti odpreti ust, po tej strani sem prej podvržena lenobi. Jaz ji dajem potuho s tem, da jo imenujem - ustvarjalno brezdelje, ali po italijansko *ozio poetico* - poetično brezdelje. Mora me kaj prav pičiti ali izzvati, da se najprej zamislim in nato kritično odzovem, da vzamem pero v roke in povem na glas, zlasti sebi, kaj me moti ali ne prepriča, pa da vprašam pisca, naj mi on razloži svojo

misel in kar spada zraven, da bo obema jasno. Jaz osebno dajem prednost publicistki pred prevajalko, zdi se mi bolj pomembna od one druge, sicer zelo marljive in požrtvovalne ... mravljice, ki jo imam jaz le za nekakšno rešitev v sili in potrebi, medtem ko je vam vsem - vsaj zadnje čase - zdaleč bolj všeč tista ... neproblematična in nezaljubljena v satiro in razposajenost, ki noč in dan prevaja in prevaja in potem tudi poskrbi, da je vse prevedeno tudi natisnjeno.

Že res, da te veliko bralcev še iz časov, ko si redno objavljala svoje kritične pomisleke »jezne gospodinje« v Delu, iz te strani dobro pozna. In se s teboj strinja ali pa tudi ne. Vendar ne moreš zanikati pomembnosti tega, kar počneš kot prevajalka.

Vem, vem. Poznam vas na pamet. Vse. Nekaj pa naj le poudarim: brez one prve, kritične in zaradi tega kar se le da antipatične, zajedljive preko vsake spodobne mere in kar naprej polemične, ne bi bilo niti »dvorne« (beri pretežno zastonske) prevajalke, imenovane Jolka, ki si je vzela prostovoljno - nihče je ni silil - k srcu ustvarjalno (beri prevajalsko) domačo poezijo. Brez nje bi zelo verjetno domačo poezijo - skupaj s svetovno lirsko produkcijo - v kakšni prijetni in blago dehteči senčki ali na kakšnem mehkiem fotelju samo lagodno brala in ob njej uživala ali godrnjala, vendar v tihoi svojega doma, da ne bi niti glas zašel v javnost in vznemiril piščih. Zdaj, po tem važnem pojasnilu, lahko nadaljujeva pogovor o prevajanju.

Poezija in veselje poetičnega v vsakem živem jeziku, v katerem prebiva, misli, čuti ali ustvarja vsak posameznik, predstavljata izjemno barvitost tudi v prostoru, kjer si doma. V Sežani, njeni okolici, na Primorskem. Prebiraš in prevajaš slovensko in italijansko poezijo, ne glede na to, kje je nastala, kljub temu pa s posebno naklonjenostjo spremljaš primorske pesnike in prevode njihove poezije objavljaš, če se le da, v dvojezičnih knjigah. Ali imajo zate primorski avtorji določen privilegij, saj jih je med tvojimi prevodi sorazmerno veliko?

Jaz sama sicer ne spadam med tiste skoraj običajne Kraševce in Primorce, da o Istranih niti ne govorim, ki se obnašajo s tipično nestrpnostjo lokalnih šovinistov, ne samo kot »lokalpatrioti« po znanem reku: *Mi smo mi, vi ste naše smeti*. Ne spadam torej med tiste, ki svojo pokrajino in sebe emfazirajo in doživljajo kot ne-

Jolka Milič v svoji dnevno-delovni sobi
(Foto: tpk)

kaj enkratnega in neponovljivega v primerjavi z vsemi drugimi, ki se z enkratnostjo in neponovljivostjo sploh ne poosebljajo, prej nasprotno. Nalašč nekoliko ironično uporabljam tujke, ki pomenijo, da nekdo ves prevzet od ljubezni in zanosa do svojega rojstnega kraja in njegove neposredne okolice, navadno skupaj s sorojaki, pretirava s petjem lastne hvale in se ima *a priori*, ne da bi podvomil v resničnost svojih predstav, za nekaj boljšega. S tem hočem povedati, da sebe in svojih - verjetno se bom s tem Kraševcem in Primorcem smrtno zamerila - ne postavljam na piedestal, in drugih ne gledam nekoliko zviška, pač pa nas vse skupaj obravnavam kot enake med enakimi. Saj, če bi se rodila kje drugje, bi se mi zdel tisti kraj enako izjemen, kot je moj, poleg tega se mi lahko zdi Kras čudovit in čudovite so lahko tudi druge pokrajine, le na drugačen način. Ljubezen je lahko izključujoča in do drugih mačehovska ali pa bolj radodarne ali odprte sorte, to je vsevključujoča in objemajoča. In to na stežaj odprto ljubezen do poezije in svojih ljudi - mislim na slovenske nasplah - gojim prav pobožno. Seveda pa se ta lahko razpre na ves svet. Ni sploh nujno, da se zadrži le v mejah svoje domovnice, lahko skače tudi čez planke in si dodobra ogleda širni svet. Saj pravi pregovor, da kdor ne gre nikoli zdoma, ne prinese nič domov. Ker so Primorci najbližje in najbolj pri roki, je normalno, da jih najprej slišim, skoraj nemogoče je, da bi jih preslišala ali ignorirala, zato so pogosto pri meni tudi prednostno predmet prevajalske obravnave. Drugi razlog, da jih ne pozabim, pa je: ker

živijo nekako na obrobju in jih kulturni centri, prezaposleni s samimi seboj, ne vidijo preveč radi, jih jaz nalašč izpostavljam, malo zaradi enakopravnosti in malce tudi nagajivo demonstrativno.

Pesmi slovenskih pesnikov prevajaš iz jezika, ki ga bolj ali manj spretno uporabljata približno dva milijona ljudi, v italijanski jezik. Zanima me, kako se odločaš za prevajanje določenih pesmi določenih avtorjev iz tega v svetovnem merilu tako majhnega, a zato toliko bolj dragocenega jezikovnega področja?

Ne glede na to, koliko ljudi govori naš jezik, je po moji izkušnji dovolj širok, globok, visok in tudi raztegljiv kot vsak jezik, da lahko z njim (do)povemo vse, kar povedo v jezikih, ki jih govori desetkrat ali stokrat več ljudi. Ljudje smo si po svoji človeški strukturi zelo podobni. Eno srce imamo, dve roki in dve nogi, pa usta počez, da poenostavim, ne glede na to, komu pripadamo, stomilijonskemu ali eno ali dvo-milijonskemu narodu. Čutimo in razmišljamo precej podobno, le da znamo to povedati z drugačnimi besedami. In to relativno drugačnost besed moramo vzeti v poštev, se je naučiti in, kajpak, tudi znati uporabljati, da lahko z njimi čim lepše, ne le nerodno in s težavo komuniciramo.

Pri izbiri pesmi se večinoma odločam po lastni afiniteti. Rajši delam izbore pesmi, kot da bi prevedla pesniške zbirke v celoti. Sicer se da prevesti vse, a marsikaj je morda preveč komplicirano ali pretežko zame.

Marsikaj, kar je nadvse lepo v slovenščini (ali v italijanščini in katerem koli jeziku), prepesnjeno izgubi blesk. Najbolj trpi estetska plat, vsebinska je bolj trpežna, vendar se gre poezija rada lepotico in enkratno eksibicionistko, kar pa je manj dovzetno za jezikovne piruete, virtuosne skoke na trapezu in vse druge možne metamorfoze. Nasploh je marsikaj - kot pri cvetju, da za boljšo predstavo poenostavim - bolj, manj in včasih komaj kaj ali popolnoma nič primerno za presaditev. Za nekatero cvetje je najboljša, da ga niti ne utrgaš, recimo mak, jesenčke, »tel'ke« (divje potonike) ali majnice. Podobno pravilo velja za kar številne pesmi, ki se ob najrahljšem dotiku usujejo ali ovenijo. Ali dišijo tako predirno, da v zaprtem prostoru njihov ostri vonj postane več kot nadležen, zunaj pa ... na prostem ... le prijetno jedek in blago popopran, da ga z užitkom vonjaš.

Samo v prevodu ali v dvojezičnih knjigah, ki jih imaš še posebej rada, kot večkrat poveš (in je na tvojo žalost v nasprotju z nekaterimi našimi pesniki, ki se dvojezičnosti v pesniških zbirkah najrajši otepajo in se jim niti ne sanja o njihovi dodani vrednosti), predstavljaj tudi italijanske avtorje, recimo Prima Levija *Ob negotovi uri* (2007), dvojezični izbor pesmi Umberta Sabe (2008) in Enza Santeseja (2009), druge pa skupaj, recimo v zbirki *Pet sodobnih italijanskih pesnikov / Cinque poeti italiani contemporanei* (2003). Tudi ti zadnje navedeni pesniki ustvarjajo na obmejnem primorskem področju? Kako jih izbiraš?

Razen Renza Cigoia, ki je tržaški pesnik in pisatelj, so vsi drugi iz bolj daljnih krajev, in sicer iz Genove, Milana, Bocna (Bolzana) in Barija, dveh osebno niti ne poznam, si le dopisujemo, dva pa sem spoznala šele ob tisku skupne knjige, ob predstavitvi v Ljubljani in Izoli. S Tržačanom že dolgo let prijateljujeva, drugi sodijo med tiste, ki sem jih našla prek italijanskih revij, odprtih za sodelovanje. Odprtost teh revij zelo cenim in prav gojim sodelovanje z njimi, saj si že vrsto let zamenjujemo književne dobrine in se gremo nekakšen pesniški daj-dam. Oni meni zastonj prostor za objavo, jaz njim zastonj prevode in objavo. Mi še vedno plačujemo malo dražje kot oni. Pač, usoda manj znanih jezikov.

Lansko leto je v okviru sežanskega občinskega praznika in ob finančni pomoči sežanske občine izšel tvoj dvojezični izbor pesmi Danila Dolcija *Non sai scegliere / Ne znaš izbirati ...*

O Dolciju ne bova govorili, ker se je o njem in zbirki že obširno in izčrpno pisalo v lanski decembrski številki 105–106 revije Kras. Ker gre v bistvu za (vsaj delno) naše gore list, ne bi škodilo, da bi se njegovi skoraj rojaki bolj poglobljeno seznanili s tem vsestransko nadarjenim piscem in mirovnikom, ki je imel veliko smisla za socialna vprašanja in bil vedno na strani revežev in izkoriščanih. No, naj vseeno še enkrat poudarim, kar je bilo rečeno in napisano že stokrat in tisočkrat in neštokrat, da se je porodila zamisel o Vilenici kot pesniško-

-literarnem hramu v Dolciji glavi, saj so ga prav zato povabili na PRVO vileniško srečanje leta 1980. Vendar, če bereš najrazličnejša današnja pričevanja tistih, ki so to posrečeno zamisel pridno udeležali, ne veš več natančno, v kateri »kunštni« glavi se je zaplodila, ker vsak vleče vodo le v svoj mlin: v Skrinjarjevi? Peršoljevi? ali Tauferjevi? A vsi trije, kot da bi se med sabo domenili, »izumitelja« Dolcija niti z besedico ne omenijo, pač pa ga (ne)elegantno zamolčijo, kot da ga ni in ni imel prstov vmes. Veni Taufer, ki je mestni človek in najbolj priznani pero, povrhu vsega zamolči tudi podeželske začetke in preseka z nič kaj uglednimi poeti s periferije in s »kmečko« tradicijo. Zanj se Vilenica kratko in malo začne leta 1986 z uradnim ustoličenjem njegove vladavine, vse, kar je bilo prej, pa ni vredno počenega groša, kvečjemu da zleti molče na smetišče zgodovine. Na kar pa večina podeželanov ne pristane in ob vsaki naslednji Vilenici godrnja vedno bolj glasno in skandira znano in že močno obrabljeno parolo, ki pa ni še povsem zastarela: *Tujega nočemo, svojega ne damo*. A kaj pomaga, pravim jaz napol razigrano in napol resignirano, ko pa je tam na DSP vodstvo precej naglušno za zunanje sugestije in totalno brez smisla za pisatelje in pesnike na podeželju.

Ali si bila navzoča na vseh vileniških srečanjih?

Ja, dolgo časa sem bila skoraj na vseh, zadnja leta pa samo na tistih bližnjih prireditvah. Lipico, Štanjel in Lokev si je v tem času vredno ogledati že zaradi njih samih, čeprav vem, da si tam že bila. Če je vreme sončno in milo, je občutek prav prazničen ob takšnem dodanem kulturnem živžavu. Svetujem ti, da se zdaj katera udeležiš tudi z mamo, hčerko in vnučko ali s kom drugim, se razume. Saj je matineja v Štanjelu in podelitev nagrade v jami ob sobotah, torej na dela prosti dan. V enem dnevu si privoščite tri doživlja, garantirano uspela, če bo vreme sončno in milo. Od desete do ene v Štanjelu. Prelepo, da ne bi šli. Na kak prigrizek pridete k meni, da si malo odpočijete, nato jih pelješ v Lipico, z avtom tja do Marijinine doline, tudi če niste pobožne, je kraj prekrasen in vreden ogleda. Si ponovno ogledate Černigojevo galerijo, pa hleve s konji, ki so vedno vredni občudovanja, ne glede na to, kolikokrat jih vidiš.

Spotoma se lahko greste detektive - ta del je zlasti primeren zate, ker si umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka odmevnih razstav, pa ti najbrž ni vseeno, kaj počenjamo z umetniškimi deli: ali primerno skrbimo zanje ali jih na nezasišan način zanemarjamo, ko jih brezčutno prepuščamo zobu časa in vremenskim neurjem ter se do njih obnašamo, kot da jih ni in se nikogar ne tičejo. Začnete torej iskati dragocene kipe, izklesane pred enaintridesetimi leti na mednarodnem simpoziju »Lipica 80« ob 400-letnici kobilarne.

Bila sem na zaključku simpozija in predstavitve umetnin 22. avgusta leta 1980, ki so bile predstavljene tudi v posebnem katalogu. Spomnim se, da je na témo konj skulpture klesalo pet mednarodno priznanih umetnikov, in sicer Janez Pirnat in Jakov Brdar iz

Jolka Milič in Tatjana Pregl Kobe med pogovorom
(Foto: jk)

Slovenije, Masayuki Nagase z Japonske, Villi Bossi iz Italije in Robert Vesely iz Avstrije. Stalna postavitev njihovih umetnin, izklesanih iz kamnov lipiškega kamnoloma, je v ožjem lipiškem prostoru. Očitno tudi tebi ni vseeno, kaj se z njimi dogaja?

Seveda mi ni. Takrat je bilo rečeno, verjetno iskreno, da »bodo skulpture odslej bogatile lipiško okolico«. Na svoje oči je treba videti, kaj so dočakale! Saj so stare komaj enaintrideset let, morale bi biti tako rekoč vsem v ponos, enako in še bolj privlačne kot ob svoji postavitvi, saj so umetniki danes še bolj priznani in njihove umetnine potemtakem še bolj dragocene! Ali ti veliki kipi spadajo danes skupaj z lipicanci med dejavnike lipiške promocije? Ali so vključeni v kakšen turistični program? Ali o njih kaj izvedo domači in tuji obiskovalci, jih turistični vodiči nanje opozarjajo? Zakaj ne tržijo njihove kulturne vrednosti? Ali je vsaj kakšna njihova reprodukcija med razglednicami ali spominki na prodaj, morda kakšna brošura? Nič? Kdo je za to odgovoren? Kdo je pravzaprav njihov lastnik? Naj bi kaj storila sežanska občina, sežanski TIC (Turistično informacijski center Sežana) ali Turistično informacijska pisarna Lokve, če se nihče v Lipici ne pobraja za te skulpture in njihovo promocijo?

Kolikor vem, odgovorni v Lipici že razmišljajo o tem, da bi obstoječe stanje spremenili, in da že iščejo prave rešitve. Poziv na tako malo raziskavo v smislu prikazovanja obstoječega stanja in ozaveščanja Krašovcev je dobra ideja.

Vsekakor je. Ne glede na odziv, pohvalen ali zgrožen nad obstoječim stanjem. No, po tem umetniško-detektivskem iskanju se nato lepo sprehodite po stezicah in traticah in naučijete svežega zraka, mimo grede kaj popijete v hotelu Maestoso, polizete kakšen slasten sladoled in greste nato iz Lipice proti Vilenici - po cesti proti Lokvi, saj je vse blizu in pri roki, sicer se bo pa tako ali tako tja zgrinjalo kup ljudi, da se nikakor ne morete zgubiti. Nato dočakate lezenje v jamo, za mamo ni obvezna hoja, odvisno, kaj zmore, lahko počaka kje zunaj, da ljudje prilezejo spet ven, prav gotovo ne bo osamljena. Nato se zunaj pridružite zakuski ob prijetno brenčeči kulturni množici, če vas zasrbijo pete, tudi zaplešete ali poslušate koncert, dokler se vam pač ljubi in potem se vrnete v Sežano in nato prej zadovoljne kot razočarane švignete v Ljubljano. Naj ponovim, to bo enkratno doživetje za vso družbo, zlasti če bo lepo vreme. Lepo vreme pa je v tem športnem kulturnem dnevu nezanemarljiva postavka, nekakšna primadona.

Vidim, da si res redna obiskovalka vileniških srečanj, saj so tvoja navodila za obisk Vilenice v času njenega mednarodnega pesniškega praznika zelo izčrpna. Morda bodo te tvoje besede pritegnile še koga, ne le nas. Si se udeleževala tudi drugih srečanj s pesniki na Krasu in širši primorski okolici?

Večinoma sem se jih udeleževala in se jih udeležujem. Dolgo let in dokler so bili avtobusi na razpolago, tudi onstran meje. A ne pozabi, da sem pešakinja. Peš greš lahko le na kratke in krajše proge. Drugače rečeno: marsikam nisem šla, ker nisem imela prevoza. Zdaj pa je že vsega in vsepovsod toliko, da človek niti ne zmore slediti vsemu. Hiperprodukcija kulturnih dobrin, toliko jih je kot artiklov na policah maksimarketov, ki jih še komaj kakšen žep zmore. Potrošniški šport se lahko grede le premožnejši, vsi drugi se kvečjemu lahko obrišejo pod nosom, ko se jim pocedijo sline. Ni vse za vse. Zdi se mi celo, da je tudi na kulturno-literarnem polju več ponudbe kot povpraševanja in zmožnosti, da bi vse to duhovno prebavili. Včasih ob taki vsesplošni preobilici zahrepeniš po ... najstrožjem postu in askezi. Jaz spadam med tiste bolj redke, ki hodijo radi poslušat druge. Večina mojih kolegov in kolegic, mislim na literate, se udeležuje le tistih večerov in predstavitev, kjer so oni sami bodisi središča zanimanja ali organizatorji. Sicer pa so bolj slabi poslušalci in nikakršni občudovalci tuje produkcije. Sama malce pikro pravim, da pač ne morejo zlesti iz svojega egocentričnega oklepa in samoljubne čudi. Se mi pa tudi smilijo, ker so tako ozko naravnani, brez čuta za druge in družabnost ter brez kančka radovednosti.

Že dolgo prevajaš izbrano poezijo velikega slovenskega in nedvomno največjega kraškega pesnika Srečka Kosovela. Katera je bila prva njegova pesem, ki si jo prevedla in kdaj?

Tatjana, da me nisi pomotoma zamenjala za Pica della Mirandola, on je namreč slovel po svojem neverjetno dobrem in daljnosežnem spominu!? Jaz bi ti morda znala povedati, katere Srečkove pesmi sem prevedla lani. Pa še teh dokaj svežih prepesnitev najbrž ne bi znala določiti po vrstnem redu prevajanja, ker si skušam zapomniti čim manj nepotrebnih podatkov, saj je že onih obveznih za pomnjenje več kot preveč, da je v glavi že strašno velika gneča. Naj ti navedem kakšen Srečkov aforizem v zameno in v tolažbo?

Svet se deli samo v dvoje skupin: v zatirajoče in zatirane.

Il mondo si divide solo in due gruppi: in oppressori e oppressi.

Podobno je razmišljal tudi Danilo Dolci, saj je tudi on razdelil svet v dve skupini: v tiste, ki jejo, in tiste, ki jih pojejo. Ki jih tako rekoč klopi sesajo in pogosto tudi izsesajo. Moj pripis: Pojedenih je tudi dandanes veliko več od nenasitnih jedcev in krvosesov, ki postajajo vedno bolj lakomni in pohlepni. Do kdaj? Do kakšnega novega neizbežnega in krvavega upora izko-

riščenih? Drugačnega izhoda ne vidim, pa naj nekateri (med njimi tudi znani ljubljanski filozof Tine Hribar *et co*) še tako razglašajo zločinskost vsake revolucije. Čudno, da so to pri nas pogruntali tako pozno, tako rekoč *post festum*, bolj koristno bi bilo, ko bi bili teh sijoče prevratniških idej, še preden so se v noči časov vpisali v ... zločinsko partijo. Bi bila morda odstranjena kakšno leto prej, ko ne bi imela toliko pristašev. Pa brez zamere.

Kakšen je tvoj odnos do Kosovela kot pesnika in kako blizu ti je (po duši), saj živiš v Sežani, ki je blizu njegovemu rodnemu Tomaju?

Že spet ena izobraženka, ki ne ve, kje se je rodil Kosovel! In sploh nisi osamljena, prej nasprotno in seveda v najboljši družbi ... vsakovrstnih literarnih nevednežev. Med njimi je imela svoje častno mesto tudi Neža Maurer, ki me je celo, ko sem ji navedla Sežano, svareče opomnila, da se debelo motim in naj vendar vtaknem nos v kakšen Srečkov življenjepis. Čudno, je ostrmela, da Kraševka ne ve, kje je ta nesrečni poet zagledal luč sveta. Ti pa, Tatjana, sama preveri, da se je Srečko rodil v Sežani, v Tomaju je le umrl in je tam tudi pokopan.

Moj odnos (po duši) do njega? Ljubezenski skoz in skoz, brez nihajočih in pojemajočih faz. Pri njem obžalujem le nekaj. Da je postal klasik. Veš, kaj hočem s tem povedati? Da gre za splošno mnenje o usodi klasikov, da se vsi strašno radi razpišejo ali razgovorijo o njih, da se gredo malo manj kot njihove navijače ali sorodne duše, da so nekakšni njihovi siamski dvojčki in da se ve, kdo pridobi od tega tesnega sorodstva, noben vrag pa jih ne bere, oziroma le tisti, ki se vanje poglabljajo in jih spet in spet prebirajo, ker se z njimi poklicno ali izrecno ljubiteljsko ukvarjajo, kar pa ni prav pogosto.

Sama si delala izbore njegove poezije pri vseh izdajah, kjer so tvoji prevodi. Kako zahtevna si do sebe pri prevajanju, ali natančneje, si kdaj pri kasnejših izdajah popravljala svoje prevode njegove poezije v italijanščino?

Tvoje vprašanje je sicer kratko, a nanj se ne da na kratko odgovoriti, če ti hočem kaj zares nazorno povedati. Bom vseeno poskusila. Prevajanje ni eksaktna veda, isto stvar lahko prevedeš na več zadovoljivih in celo odličnih načinov. Ti recimo napišeš haiku, katerega dodam svoj prevod:

Pajek tke mrežo / v zahajajočem soncu / : škrlatne čipke

Un ragno tesse la tela / al tramonto del sole / : trine scarlatte

Tudi ti bi lahko formulirana svojo trivrstnico nekoliko drugače in na več načinov, pa si se odločila za tega in ga objavila v knjigi. Prevajalec se mora držati te tvoje različice, vendar lahko poljubno izbira primerne italijanske besede in stavke. Jaz sem pajka opremila z nedoločnim členom (*un ragno*), kar sploh ni bilo obvezno, lahko bi uporabila določni člen (*il ragno*). Tudi čipkam bi lahko rekla drugače (*pizzi* ali *merletti scarlatti*).

Knjige, polne zapiskov, prevodov in drugih zaznamkov z opombami so naložene tudi po tleh... (Foto: tpk)

polovico cenejša upepeti. Ne sicer žame, ne pred-

Lahko bi tudi zamenjala osrednji del s soncem in prevedla: *mentre tramonta il sole* - medtem ko sonce zahaja. Itd., itn. No, pri novih izdajah teh zamenjav načelno ne delam, čeprav bi jih lahko, ker je oboje povedano v lepi italijanščini. Popravim pa vse morebitne napake, ki nam jih zakuha tiskarski škrt in seveda tudi kakšno svojo. Pri Kosovelu, recimo, sem mislila, da so kraške kamnate strehe, tiste, ki so prekrile s skrilavci (*ardesia*), pa so mi rekli, da se motim, in sem seveda popravila. Dalo bi se govoriti še in še, a bova rajši nehali, ker je tematika preobširna. Kdaj drugič, ob kakšni novi priložnosti.

Prav, s pogovorom o Kosovelu in knjigi, ki je že nekaj časa pripravljena za tisk, a kaže, da še ne bo tako kmalu izšla, bova nadaljevali drugič. Takrat, ko bo razširjeni in obogateni ponatis obeh njegovih že davno razprodanih dvojezičnih zvezkov *A Moja pesem / Il mio canto* in *Kons ugledata luč sveta* v eni sami, le obsežnejši knjigi z novim naslovom *Ostri ritmi / Aspri ritmi*.

Seveda, to bi bila resnično dobra priložnost. Srčno upam, da bo to kmalu.

Kako je pri italijanskih knjižnih izdajah, ali oddana besedila jezikovno pregleduje urednik ali lektor?

Pri tem odgovoru bo tekla beseda o manjših, a uveljavljenih italijanskih založbah in revijah, ki jih osebno poznam in ki nekaj dajo nase, na svoje ime. Če niso besedila na določeni višini, jih niti ne sprejmejo v tisk. Mi imamo lektorje in založbe urednika, ki poskrbi, da gre po lekturi besedilo v tisk. Pri naših sosedih je založnik manjše založbe z ožjim krogom sodelavcev in sorodnikov, praktično tudi sam lektor in urednik in upravitelj. Enemu od njih, ki mu je uradno ime *editor*, je pač poverjena usoda zbirke v celoti ... od rokopisa

omogočati njeno tudi spremembe v tlorisu, kaj je vedno

oziroma CD ROM-a naprej vse do vezane knjige in odposlanih izvodov naročniku. Ti pravzaprav približno veš, kako gre ta proces. Jaz jim pošljem večinoma od mene in tu pa tam od kakšnega mojega znanca pomagača že lektorirana besedila, ki jih navadno jezikovno založniki pohvalijo in objavijo brez vsakega posega. Kako je pri drugih, pa ne vem. Mene bolj cenijo Italijani kot moji rojaki, ki so kar naprej - pravzaprav skoraj do vseh slovenskih prevajalcev v tuje jezike, ne samo do mene - nezadovoljni, kronično sumničavi, v večnih dvomih o našem znanju. Petindvajset ur na dan ugibajo in nas zibajo sem in tja na »cingelci« *si dice, non si dice* in pri njih nikalnica prevladuje, največkrat torej zanje na koncu ni pravilno, kar smo napisali, ga pač lomimo. In - ali sploh kaj znamo? Najbrž bolj malo in celo nič, smo le veliki šušmarji in mešetarji, ki slovenski literaturi delamo prej medvedje usluge kot zares kaj koristnega. Prevajalski kruh, verjemi mi, ni iz milanskih maslenih štručk (*pan de Milan*) in niti iz »kajzerčkov«, ki jih je pekel moj oče.

Pomlad je, kraška burja ni več tako ostra, pa tudi dežuje še ne. Popoldanska svetloba, ki mehko seda na knjige po Jolkini sobi, je ravno prava, da lahko s fotografskim aparatom ujamem njen portret. Izpod mizice vzame stol, odstrani nekaj knjig in sede nanj, pripravljena na nekaj, česar ne mara. A ker je obljubila, da za spremembo lahko slikam njeno dnevno-delovno sobo in njo, obljubo tudi drži.

Spregovoriva še o tem, da je v besedilu nekaj napak in naj jih ne spregledam. Nato se odpravim domov. Kako lepo bi bilo, razmišljam, nadaljevati pogovor, a je pozno. Nobenih dolgih poslavljanj ni treba, kmalu se vrnem.

Pogovarjala se je Tatjana Pregl Kobe, umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka - Ljubljana

NIKOLI NI PREPOZNO!

Borut Juvanec

Projekt Kras, ki se mi mota po glavi že nekaj let, je že doživel spremembe, preden je sploh zaživel. Ker sem ga zasnoval leta 2010, sem ga tako tudi imenoval, vendar mi je izdajatelj revije Kras Dušan L. Rebolj predlagal popravek. Tako je dobil naslov letnico nastanka 2011 in prepričan sem (pa očitno ne le jaz), da je to šele začetek in da bomo projekt poganjali lepo število let. Na Krasu je toliko dobrih stvari in odpirajo se nove in nove problematike

Z veseljem napovedujem akcijo, ki ta čas že poteka, praktični del pa se bo začel čez kak dan. To je Delavnica/Workshop Kras 2011, ki jo pripravlja doc. dr. Domen Zupančič z ljubljanske univerze, s Fakultete za arhitekturo. Gre seveda za kamen: od zidu v konstrukciji suhega kamna do hiške ali šiške. Ob študentih, ki se ukvarjajo z oblikovanjem prostora, sodelujejo še 'drystone waller' (gradbenik zidu s suhim kamnom) s Škotske, lokalni strokovnjaki, študentke Pedagoške fakultete, ki se bodo izkazovale z gospodinjstskimi veščinami, arheologinja, fotografka, malčki iz vrtcev in zagotovo še kdo. Dela kolegu Zupančiču ne zavidam. Do vratu bo v njem: rezultate pa bomo vključili v Naš projekt Kras 2011. Obetaven začetek torej.

Ampak zgodbe z naslovom še ni konec. Po objavi v reviji Kras sem dobil kar nekaj pošte: od lokalnih strokovnjakov, ki želijo sodelovati, do prominentnih ljudi slovenske kulture. Ponudila se je svetovalka Kmetijske svetovalne službe Majda Brdnikova iz Sežane. To sem kar pričakoval, saj lahko prav zagnanci z lokalne scene največ pomagajo, saj najbolj poznajo tako krajino kot ljudi in največ si obetam od njihove pomoči. Prese-netila pa me je publicistka dr. Manca Koširjeva, ki sem ji obljubil, da bom vesel njene pripravljenosti za sodelovanje z vsem tistim, česar sam ne zmorem in ne znam, ona pa to obvlada. Tako se krog projekta Kras 2011 širi ... Ni več le Projekt Kras. Je preprosto NAŠ PROJEKT KRAS 2011!

To sem sicer pričakoval, a ne tako hitro in ne še pred samim začetkom. Ni slabo!

Tokratni članek pa sem nameraval začeti z zanimivostjo, ki sem ji bil priča takoj po oddaji drugega dela članka uredništvu revije Kras. Napisal sem, da sem na Sardiniji predaval v cerkvi in da je to zagotovo prvič in verjetno tudi zadnjič, da sem govoril z oltarja ...

Ni minil teden, ko sem peljal planince na Goričko. To ni posebno planinska krajina, a po obilnem sneženju in po izjemnem mrazu se je naredilo tako lepo sončno jutro s svežim snegom, ki se je vsuval z visokih listavcev, in s sencami, ki so obris gozda spreminjale v pravljичno sceno. Pokazal sem jim blatnjače, butance, cimprače, vse značilne kmečke hiše, postavljene z glino, ki je tam doma - prav kakor je na Krasu doma kamen. Končali smo - seveda - v Bogojini, v Plečnikovi cerkvi, ki jo je povečal, dopolnil z značilnimi elementi kraja in ji dal prepoznavno obliko. Planinci so sedli v klopi, me postavili na oltar in spet sem moral govoriti.

Zarečenega kruha se največ poje, pravi stari pregovor. A tudi to ni slabo.

Ko se pogovarjamo o starih arhitekturah, mnogokrat rečemo, da bi lahko akcije za njihovo ohranitev začeli mnogo prej. Ja, res je! Pred leti bi lahko ohranili še kakšno hiško, hišo, še kakšen kal ali kakšno ledenico. Ampak čez kako leto bi lahko to naredili le še s preostankom naše dediščine. Stare arhitekture je vse manj; manj je tudi ljudi, ki bi jih lahko vprašali o njej. Zatorej: nikoli ni prepozno!

In če bi zasnovali akcijo pred leti, bi bilo umešno vprašanje, ali imamo zagotovilo, da bi bile takrat zadosti dobra klima zanjo in okoliščine, ki bi jo bile zagotavljale? Bi imeli takrat zadosti finančnih sredstev zanjo? Bi ljudje, ki bi jo lahko razumeli, imeli zadosti potrebne zavesti za njeno ohranitev? To so dileme; povsem realne.

Poglejmo le valoviti salonit, ki je naši krajini naredil toliko škode. Pa je bila zaradi njega res povzročena le škoda?

V času po vojni, ko so v Švici razvijali eternit, cementne plošče z azbestnimi kosmi, je bila domovina razbita, požgana, revna. Velike plošče, lahke in razmeroma trdne, so bile cenena in dosegljiva rešitev. Te plošče so prekrile na tisoče hiš, rešile na tisoče življenj, ki jih morda danes ne bi bilo. Leta pozneje so odkrili škodljivost azbesta, pa še to v suhem stanju in pri tistih, ki so delali v tovarni ali ob njej. Danes imajo valovite plošče slab renome, čeprav težave v oblikovanju - ali bolje rečeno v spreminjanju krajine z njimi - ostajajo. Salonit namreč ni slaba kritina; je imeniten material, ki pa ga je - seveda - treba uporabljati s pametjo!

Ampak - če se vrnem k našemu projektu - prav to je njegov namen: ljudem pokazati problem, jim razložiti težave in možnosti, da se bomo problemu izognili. To je problem strok in strokovnjakov.

Zelo pomemben dejavnik je uprava

Med stroke uvrščam tudi upravo: vlado in vse njene veje, vse - do lokalne, na občinski ravni. Ta uprava bi morala voditi, usmerjati in oblikovati delo strokovnih in laičnih javnosti za koristi vseh nas, narave in pridobitev našega razvoja. Žal je na tem področju malo dobrih rešitev: odvisne so od posameznikov, ki imajo dostop do okolij, kjer je problematika znana in razumljena. Politika je usklajevanje interesov in svoje slabše rešitve navadno dokazuje z ekonomiko. Prav to dokazovanje pa je sporno: preprost izračun vrednosti in trajnosti na Krasu ga postavlja na laž.

Vzemimo na primer uporabo kamna za hišo!

Kamnita hiša je v primerjavi z opečno hišo dvakrat dražja (odvisno od uporabljenega kamna in od izvedbe). Kamnita hiša pa ima v primerjavi z opečno hišo štirikrat daljšo življenjsko dobo, z bistveno manjšimi vzdrževalnimi stroški in z manj skrbi za njeno uporabnost. Preprosta računica pokaže, da je kamnita hiša vsaj polovico cenejša od opečne. Ne sicer zame: ne predstavljam si, da bom živel štiristo let. A rod in rodovina bodo zagotovo živeli dlje!

Zato se obračam k upravi: ta mora poskrbeti za rešitve vsej javnosti, ki ji odgovarja. Zato mora zagotoviti najboljše rešitve, ki so plod strok in strokovnjakov, uvedene pa so s pomočjo zakonov in uredb. Ne mislim le na nove gradnje. Tudi na nadaljevanje kulture in na

kvaliteto krajine ter življenja mislim! Slabo delo zavedov za ohranjanje kulturne dediščine na področju arhitekture je plod zasnov, izvedb in organiziranja služb, tudi posameznikov, ki problematike niso razumeli in je ne razumejo. Redki posamezniki so izjeme. Pri tem ne gre za težnjo k vračanju v preteklost. Povsem se zavedam, da je moja stara mama nosila vodo iz studenca v vedru, da je imela stranišče na štrbunk in da se moji otroci temu le nasmihajo. Ampak, to je dejstvo. Stvari se razvijajo, spreminjajo in naši vnuki bodo živeli drugače od nas: ne bistveno, v detajlih.

Zato pa morata predvsem zakonodaja in stroka na področju urejanja prostora upoštevati kulturo dediščine in značilnosti prostora, kar morata vplesti v projekte prihodnosti. Kamnita hiša, ki bo stala štiristo let, mora spoštovati kulturo dedov in uporabljati vse pridobitve svojega časa; če že zaradi ničesar drugega, pa vsaj zaradi svoje dolge življenjske dobe. Upoštevati pa mora razvoj in spremembe, ki jih še ne znamo prepoznati in ki bodo nastopile čez leta. Zato je treba v projekt vgraditi spremenljive in zamenljive elemente inštalacij, omogočati mora tudi spremembe v florisu, kar je vedno odraz organiziranja človekovega življenja. In prav to življenje se v času spreminja.

Uprava je torej zelo pomemben dejavnik!

Pa ne mislite, da imamo probleme z zavodi za varovanje dediščine le pri nas: navajam dva zgledna primera in primer, kakršnih ne manjka pri nas - vse iz Španije:

Španska revija »Piedras con raíces« je v zadnji številki 2010 objavila besedilo, v katerem ponavlja moje poimenovanje za njihove 'hiške', ki jih imenujejo 'chozo': dragulj v kamnu. Tako sem opisal njihovo kulturo kamna leta 2008 v knjigi »Chozo de Extremadura, joya en piedra«.

El chozo es un icono de Extremadura, es el bien patrimonial más emblemático y representativo de esta tierra. El valor patrimonial histórico-cultural de los chozos es reconocido por el Parlamento extremeño, por la sociedad extremeña y por los investigadores de Europa, del Estado español y otras partes del mundo que vienen a conocerlos y estudiarlos, como el Dr. Borut Juvanec que define como 'joyas de piedra' y que es autor del título del libro publicado por nuestra asociación. ¿Por qué la Junta de Extremadura no les reconoce ese valor y aplica la PNL?

Dva zgledna primera uprave in primer uprave, ki ga poznamo tudi pri nas

Ademuz, dežela Valenciana: Imenitna prenova šole, ki je grajena v kamnu in v gipsu (česar pri nas ne poznamo). Arhitekt-konservator (po naročilu zavoda, kjer takega profila pač nimajo) je obnovil večrazredno osnovno šolo v vasi v hribih. Ohranil je prostore, detajle, pazil je na instalacije (na primer na elektriko in na svetilna telesa), ohranil je celo stranišče (na štrbunk) na koncu prostora. Ohranil je povsem avtentično vzdušje, obliko in pri tem omogočil ljudem pri ogledu direkten stik. Najpomembnejša reč je ohranitev umazanije na zidu ob klopeh, ki po razlagi avtorja - arhitekta Vegasa - priča o naporih, o umskih težavah malčkov pri pouku. Zgornji del stene so prebelili, spodnji del pa je umni arhitekt ohranil kot original. Ohranjena umazanija, bi lahko rekli. Ampak prav to je tisti najbolj človeški dokaz značilne dejavnosti nekega časa. Imenitno delo!

ARTE (Asociación por la Arquitectura Rural Tradicional de Extremadura - Zveza za tradicionalno ruralno arhitekturo Extremadure) se že leta trudi za razširjanje védenja o domači arhitekturi, za njen obstoj, za vzdrževanje in obnovo. Dosegli so, da so v parlamentu sprejeli razglas o varovanju te dediščine.

V španskem parlamentu sem leta 2009 nastopil tudi sam: v 'teleconferencia' (konferenci na razdaljo - op. ur.) sem razložil pomen dediščine in pomen kulture v javnosti. Prepričal sem se, da ima tudi tam tuja beseda večjo veljavo od domače: govoril sem seveda v angleščini.

Tretji primer pa bi lahko bil tudi pri nas. V zadnji številki revije **Piedras con raices** otono - inviernu 2010 (kako imeniten naslov: 'Kamen s koreninami'), ki priča o razumevanju problematike in njeno vrednotenje v kulturi oblikovanja in uporabe kamna) sem prebral na ovitku nekako takole: **kljub temu, da je dr. Borut Juvanec že pred leti opozoril, da je naša arhitektura kamna 'joya en piedra - dragulj v kamnu' in da imamo o tem celo izjavo, ki jo je sprejel parlament, ne naredi vlada na tem področju prav nič ...**

Bere se tako znano, ali ne?

Kaj so že naredili naši sosedge na Hrvaškem?

K akcijam v deželi Extremadura se bom še povrnil, prej pa pogledjmo, kaj so naredili naši sosedge, ki imajo kamnitih značilnosti več od nas, ker so pač večji in ker je pretežni del Hrvaške vse od Slovenije do Črne gore ob Jadranskem morju, predvsem na kamnitem svetu z značilnostmi krasa!

Najpomembnejši dokument je INICIJATIVA ZA ZAŠTITU SUHOZIDA I SUHOZIDNE GRADNJE iz novembra 2009, ki jo je sestavila in kot prva podpi-

sala prof. Aleksandra Faber (zanimivo, da je tudi prof. Fabrova arhitektka in da je tudi ona Slovenka, čeprav živi in dela v Zagrebu!) pod okriljem Hrvaške akademije znanosti in umetnosti, v organizaciji »Udruge za očuvanje kulturne i prirodne baštine otoka Paga Suhozid«. V tej iniciativi predlagajo Ministrstvu za kulturo, »da takoj in brez odloga pripravi in predlaga parlamentu Zakon o zaščiti suhozida in suhozidne gradnje kot materialne dobrine«. Kot elemente, ki bi bili v to vključeni, navajajo: zidove, gradnje ob morski obali, mline in mostove, predvsem pa zgradbe, staje, gumna, vodnjake in kale, torklje in seveda bunje (pri nas hiške in šiške), pa tudi mirile (vmesne postaje pri prenosu pokojnikov z Velebita v dolino) (točke 2 a do 2 e).

Bistvo zakona bi bila zaščita, kar pa potegne za sabo najprej pregled in inventarizacijo objektov, potem vrednotenje in izbor, varovanje samo in konsekvence pri kršenju nedotakljivosti objektov v kamnu, ki so grajeni brez veziva, v živo.

Drugi dokument je PROJEKT OBNOVE BUNARA I IZVORA VODA U KOLANJSKOM POLJU 2009, ki ga je prav tako organizirala zadruga Suhozid na otoku Pagu. To je projekt, ki evidentira vse objekte in predlaga stopnjo in obliko zaščite ter konkretne preнове.

Prenova bi potekala v okviru možnih sredstev, ki so jih prijaviili na razpis Ministrstva za kulturo Republike Hrvaške in na interni razpis družbe INA Zagreb ob soudeležbi občine Kolan.

Vsebina prvega dela bi bile informacijske table, namenjene predvsem tujcem in turistom, od česar si druga obeta tudi finančne koristi. Ne glede na okvire pa je akcija pomembna tako za lokalno kulturo kot za kamnite izvedbe vodnjakov.

Najpomembnejši uspeh pa je nedvomno vpis v seznam UNESCO: leta 2009 je Hrvaška vpisala vanj Starograjsko polje na Hvaru.

To je polje na severni strani gorskega grebena, kjer so našli ostanke rimske kulture, pa tudi grške (bolj ali manj neobdelani arheološki ostanki na mestu samem), edina arhitektura pa je na tem polju z vinskimi goricami 'trim' - kamnito zatočišče, grajeno v živem kamnu, brez veziva. Konstrukcija je korbeling, previsevanje horizontalnih plasti kamna v okroglem tlorisu. Trime še vedno uporabljajo kot shrambe, imajo pa v njih tudi pripravne posode za škropljenje vinske trte, ki so sestavni deli zgradb, v katerih zbirajo tudi vodo. Mnogi trimi imajo pod sabo zbiralnike za vodo, saj je voda tam dragocena.

Po Hvaru me je vodil dr. Berislav Horvatič. Sam sem pripravil kar nekaj dokumentacije (tehniški načrti, skice, sheme, fotografije, simulacije) za trime in raziskavo z naslovom 'Trim na Hvaru'.

V Unescovem poročilu o vpisu in v medijih je moja dokumentacija naведена kot prvi vir.

Starograjsko polje so vpisali v Unescov seznam kulturne dediščine leta 2009. Moje materiale so za vpis uspešno uporabili: zahvaliti se zanje še niso uspeli. Ko-

liko vpisov v Unescov seznam pa imamo v Sloveniji?

Šibenik s svojim zaledjem, predvsem med Bilibicami in reko Krko, je poln bunij, ki so nekaj služile kot zatočišča pastirjem in živalim. Na otoku Žirju je dr. Kadran Kale našel večprostorske bunje s hlevi za ovce. Večje bunje v bližini Šibenika so enocelične in so namenjene le ljudem. Šibeniški muzej, Zavod za kulturno dediščino in Občina Šibenik že tretje leto delujejo pri prenovi nekaterih pomembnejših objektov. Pri tem gre predvsem za dvojce: za vzdrževanje in za označevanje. Vzdrževanje je pomembna reč, pomembnejša, kot je videti!

Zakaj je zelo pomembno vzdrževanje kulturne dediščine

Ko sem začel raziskovati kamnito arhitekturo suhega kamna na Krasu, ni nihče nič vedel o tem. Ne strokovnjaki, ne zavodi za varovanje dediščine, literatura pa sploh ne. Domačini so odgovarjali: »Ah, tega že zdavnaj ni več!« Ampak se je spomnil nek bodoči študent arhitekture: »Se pa j'ene hiške vseeno spomnim'. Pa je daleč,« je dodal. A smo bili v petnajstih minutah hoje skozi grmovje tam. In prišel sem do 'svoje' prve hiške, severno od Slavnika...

Zdaj, dvajset, morda petindvajset let pozneje razumem, da sem se na tem primeru naučil treh stvari:

Prva je, da nekateri strokovnjaki, ki še včeraj niso 'nič vedeli' o tem, kar nenadoma poznajo hiške in da jih zdaj najdemo tudi v knjigah.

Druga je, da sem zaradi hiške kupil (takrat pregrešno drago) GPS napravo: Global Positioning System za določanje lokacije v prostoru.

Tretja, najpomembnejša ugotovitev je posledica tega, da 'svoje' prve hiške nisem mogel ne izmeriti in ne fotografirati zaradi njene zaraščenosti. Niti vstopiti nisem mogel vanjo, saj je sredi vhoda raslo drevo. Pozneje mi je dr. Horvatič na Hrvaškem z vso vnemo 'čistil' komarde in bunje, da sem ga moral zadrževati, da mi ne bi pripravil 'sterilne' krajine: vegetacija seveda spada v okolje, a če rastejo korenine in vejevje skozi kamne, uničujejo konstrukcijo.

Ko sem ljudem na Korčuli razlagal problem, so mi mladi kolegi, pravzaprav Srdan Nad, prinesli sekalo iz Dubrovnika. In kako sem ga pogrešal na grškem otoku Zakynthos lani poleti, ko v edini tholos, ki sem ga našel celega, nisem mogel zaradi bujnega zelenja v njem!

Res, vzdrževanje - tako konstrukcije kot okolja - je zelo pomembna reč.

Kamen na kamen ali kamen v živo je ranljiva konstrukcija, ki - kadar leži v naklonini - leze narazen. Ob rednem vzdrževanju je treba kamne spet spraviti na prvotno mesto. Poseben problem pa je zelenje, ki - posebej v toplih klimah - išče vlago in senco. To najde med kamni in v notranjosti, potem pa veselo raste ven.

Home > Reference > Stari Grad Plain

Reference

Stari Grad Plain

From Wikipedia, the free encyclopedia

Printable Version Cite this Page Ask a question Tweet this

The **Stari Grad Plain** on the island of Hvar is an agricultural landscape that was set up by the ancient Greek colonists in the 4th century BC, and remains in use today. The plain is by and large still in its original form. The ancient layout has been preserved by careful maintenance of the stone walls (known locally as *trms* [1][2]), and the water collection system. The same crops, mainly grapes and olives, are still grown in the fields, and the site is also a natural reserve. The site is a valuable example of the ancient Greek system of agriculture. [3]

The plain demonstrates the comprehensive system of agriculture as used by the ancient Greeks. The land was divided into geometrical parcels (*chora*) bounded by dry stone walls. The system included a rainwater recovery system involving the use of gutters and storage cisterns. The original field layout has been respected by the continuous maintenance of the boundary walls by succeeding generations. Agricultural activity in the *chora* has been uninterrupted for 24 centuries up to the present day. What we see today is a continuation of the cultural landscape of the original Greek colonists.

The Stari Grad Plain is Croatia's 7th location protected by the UNESCO. [4] [5] [6]

References

- ↑ Stone Shelters on Hvar by Borut Juvanec
- ↑ The Trms of Hvar, by Biserlav Horvatić
- ↑ Official UNESCO Report
- ↑ Starigrad na UNESCO-ovoj listi
- ↑ UNESCO includes eight new monuments into the world heritage list
- ↑ UNESCO - Stari Grad Plain

The Stari Grad Plain* UNESCO World Heritage Site

Stari Grad Plain

State Party Croatia
Type Cultural
Criteria ii, iii, v
Reference UNESCO website 1240
Region** Europe and North America

Inscription history

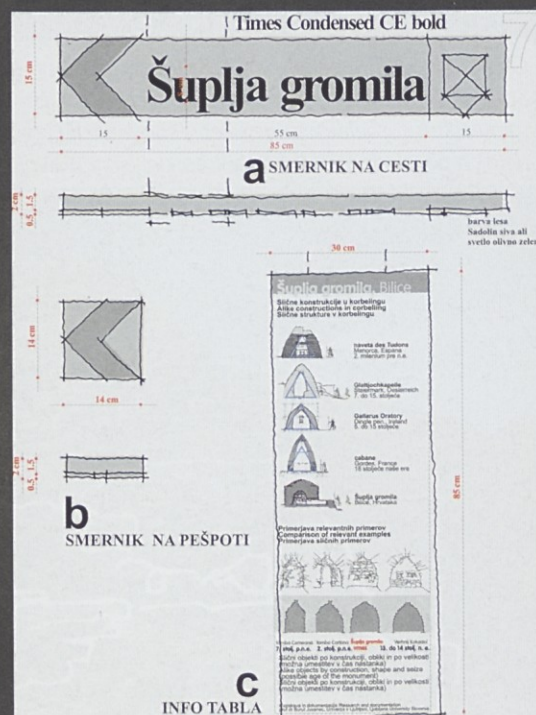
Inscription 2008 (32nd Session)
* Name as inscribed on World Heritage List
** Region as classified by UNESCO.

Naslinovik in the Stari Grad Plain

Leta 2009 so uspeli Hrvati pri vpisu v Unescov seznam svetovne kulturne dediščine: med viri za vpis je delo prof. dr. Boruta Juvanca na prvem mestu.

Del projekta grafične opreme (vsebinske in oblikovne) Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani za oznake ob Šuplji gromili pri Šibeniku: to je celovit projekt reklamnih tabel, kažipotov, informacijskih tabel z vsebinskimi podatki ... Ne le z besedo, predvsem s skicami in s primerjavami so predstavljeni, da so za obiskovalca zanimivi, atraktivni in poučni. Pa še grafično so na najvišji ravni!

A naj se vrnem v Šibenik!

Prva reč, ki so jo naredili, je bila, da so očistili okolico Rašinega stana, da so ga lahko ljudje sploh videli. Majhen korak in morda le dan dela, rezultat pa je izjemen: objekt je nenadoma opažen. S strokovnim opisom tudi zanimiv. V celotnem sistemu pa je prav pomemben za kraj, za regijo, za kulturo, za stroko.

Še pomembnejši pa je sistem označevanja bunj in kamnite kulturne dediščine. Dr. Kale me je prosil za načrte opreme: za kažipot, za oznake poti, za informacijsko tablo in za oznako objekta. Začeli smo v Šuplji gromili pri Bilicah (Šibenik), nedaleč od reke Krke. Šuplja gromila je - kakor pove ime - votla gomila. V razširjenem zidu so našli prav majhno odprtino (kakih štiridesetkrat petdeset centimetrov), ki vodi v razširitev. To je prostor, nekaka kapela z zelo lepo konstrukcijo prečnega korbellinga. Pomemben spomenik je konec dvajsetega stoletja 'spet' našel dr. Berislav Horvatič (zanimivo, po poklicu je fizik) po skoraj sto let starih slikah Friedenreicha, ki je v dvajsetih letih prejšnjega stoletja odkrival arhitekturo kamna na Hrvaškem.

Domačini so vedeli povedati, da so v skritem prostoru živeli nekakšni hajduki, da je prostor sakralni objekt, da je to staja za ovce. Posvojile so ga divje živali. V njem so našli tudi ostanke gnezd. Le slednje je dejstvo, ostalo pa je bolj ali manj ugibanje. Ko sem namreč brskal za kozolcem v knjižnici Univerze imenja Lomonosov v Moskvi, sem bolj slučajno odkril podobne pri-

mere (notranjosti) v zahodnih delih Rusije, tudi v Bolgariji, pozneje v južni Italiji. Šibenik pa je na presečišču med Italijo in omenjenimi deželami. Vse te objekte so razglasili za sakralne. In Šuplja gromila s svojimi skrbno klesanimi detajli korbellinga to zagotovo je. Rusi so umestili objekte v sedmo do deveto stoletje novega šteta, Italijani v petnajsto. Gallarusov oratorij (molilnica) na Irskem, ki je podoben in tudi na zunaj oblikovan v korbellingu, pa umeščajo med sedmo in petnajsto stoletje.

Povsem podoben objekt kot Glattjochkapelle stoji na avstrijskem Štajerskem na višini dva tisoč metrov. Radiokarbonske raziskave so potrdile le trinajsto do petnajsto stoletje, a mimo so vodile že rimske poti, po katerih so tovorili sol z morja na celino. Glattjochkapelle je zagotovo iz tega časa.

Dokazan primer iz drugega tisočletja pred štetjem pa je *naveta de Tudons* na Menorci v Balearih. To je nekakšen narobe obrnjen čoln: kamnita konstrukcija v korbellingu. V prerezu je značilen korbelling, tako zunaj kot znotraj, v dolžini pa ima spredaj kljun in zadaj krmo, kot čoln. Objekt je služil kot grobnica; v notranjosti ima celo dve nadstropji. V obdobju vrhunca katalonske kulture, ki je obsegala lok med vzhodno Španijo z Balearskim otočjem in Korziko ter Sardinijo, je takih spomenikov kar nekaj.

No, Šuplja gromila je pomemben spomenik in zasluži, da ga opazimo in da ga pokažemo tudi drugim. Grafična oprema informacij je pri tem izjemno pomem-

Glattjochkapelle na sedlu v Nizkih Turah, med Koroško in Štajersko, nedaleč od Slovenije. Po obliki je vzdolžni objekt z ravninskim korbellingom. Je sicer rekonstrukcija (zgornjega dela), a po izkušnjah lahko sodimo, da je kar prava!

Naveta de Tudons ali narobe obrnjen čoln iz Tudonsa je grobnica, ki je omejena s kamnitim zidcem v obliki skoraj popolnega kroga. Datirajo jo v drugo tisočletje pred štetjem.

ben element. Mislim na dobro in strokovno grafično opremo.

Ko sva si s kolegom docentom Domnom Zupančičem ogledovala muzej na prostem pri Martinu na Slovaškem, sva se zgražala, ker so strokovnjaki kar z žebli zabili na objekte table z napisom TO JE SPOMENIK in kakšno ŠTEVILKO nosi ... Pa saj kulture ne moremo kazati s kolom po glavi. Predvsem strokovnjaki bi jo potrebovali. Kulturo namreč.

Za konec

Tokrat sem nanizal nekaj primerov dobre prakse. Za spodbudo! In da bi se iz njih kaj naučili. Naslednjič bom opisal naloge, ki jih bo treba narediti. Da se bomo razvrstili po hotenjih, po znanju, po željah, po potrebah, po možnostih in da bomo oblikovali delovne skupine.

Nam boste sledili?

Arhitektovo delo ni samo za risalno mizo; mnogokrat je treba poprijeti za orodje, plezanje po strehah pa je sploh nujno (Korčula).- Fotografija: Dr. Domen Zupančič.

Od 18. do 22. aprila v Lokvi na Krasu in njeni okolici arhitekturna delavnica

SUHOZID IN KONSTRUKCIJE V

Domen Zupančič

Vernakularna arhitektura izhaja iz celovitosti zasnove, postavitve in uporabe lokalno dosegljivih materialov. Umestitev na lokaciji je premišljena in temelji na dobrem poznavanju lokalnih dejavnikov: klimatskih pogojev, reliefa, osvetljenosti, izpostavljenosti, varnosti in ne nazadnje tudi dostopnosti. Arhitektura preprostih ljudi ne pozna načrta pred izvedbo; pozna tehtni premislek pred gradnjo, zbiranje gradiva in gradnjo - taka arhitektura je praksa. Teorija je nastala na podlagi prakse in z namenom njenega razumevanja. Zato Naš projekt Kras 2011 začne s prakso in prehaja od besed k dejanjem. Med 18. in 22. aprilom bo v okolici naselja Lokev na Krasu potekala arhitekturna delavnica s témo **SUHOZID IN KONSTRUKCIJE V SUHEM ZIDU**. Arhitekturna delavnica KRAS 2011 Suhozid bo edinstveni in prvi tovrstni znanstveno strokovni dogodek v Sloveniji, ki se dotika tematike tipologije kraških zidov in hišk.

Namesto uvoda

Naj najprej opišem besedno zvezo *suhi zid ali suhozid*. To je strokovni pojem, ki označuje konstrukcije, narejene iz kamnov, zloženih v obliko s funkcijo, pri čemer pojem funkcija na tem mestu razumem malo širše kot pri arhitekturi. Recimo: grublje (groblja) je zložen kup kamenja in sam po sebi nima funkcije, vendar so kupi kamenja nastali zaradi čiščenja polja in za uporabo travnika za pašo ali njivo. Torej funkcija je posredna. Ključno pri **suhozidu** je, da so kamni (gradniki) zloženi brez veziva, torej med njimi ni malte, betona ali drugih veznih sredstev. Značilna in tudi najbolj prepoznavna suhozidna konstrukcija je **zid iz kamna**, ki jih je na Krasu mnogo kilometrov in mnogo vrst po izvedbi in funkciji. Mogoče bomo vse te kilometre v prihodnosti izmerili in vrisali v karte. Kamenje suhozidnih konstrukcij je lahko neobdelano, tako iskreno, kot ga najdemo v naravi, ali pa je obdelano z orodjem. Odločitev o obdelavi ni samoumevna; določena je s premislekom: zidovi okoli pašnikov so navadno sestavljeni iz neobdelanega kamenja, zidovi bližje hišam pa imajo kamenje obdelano, saj je orodje pri roki. Pastir orodja pač ni nosil s seboj.

K suhozidnim konstrukcijam spadajo še **oporni zidovi**, **zidovi ob terasah**, **škarpe**, **ograde**, **grublje** in seveda **pastirske hiške** ter tudi drugi arhitekturno inženirski objekti kot na primer **suhozidni mostovi**. Hiške so v kombinaciji z zidom najbolj zanimive grajene pogruntavščine pastirjev. Hiške so jim lajšale življenje ali delo, kajti v tistih časih je bilo življenje eno samo delo za preživetje.

Razumevanje arhitekture se začne z opazovanjem, risanjem in nato z gradnjo. Detajl na papirju je teorija ali idealna predstava, izvedeni detajl postane praksa materializacije ideje. Prav z namenom, da sta teorija in praksa nedeljivi, smo zasnovali **delavnico suhozid**, ki omogoča spoj dveh pogledov na enako tematiko z upoštevanjem njene stoletne tradicije.

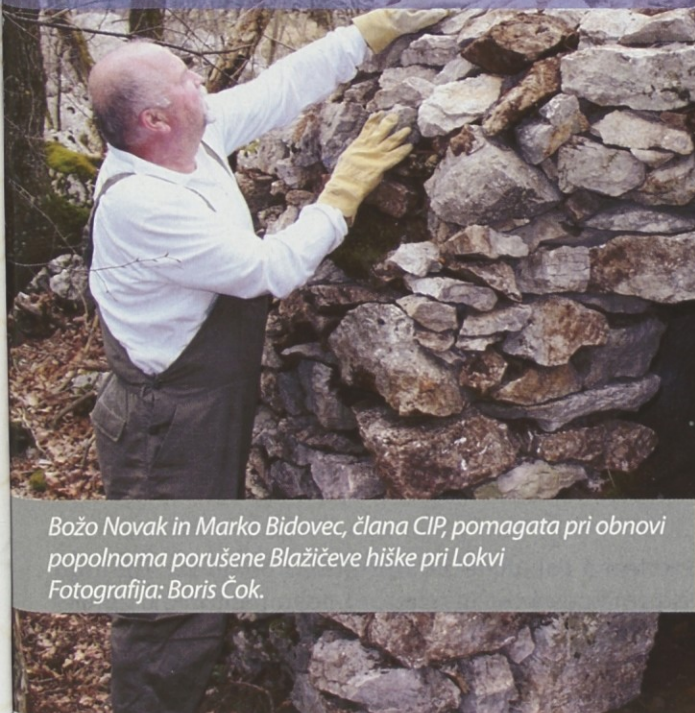
Cilji in nameni delavnice na terenu

Delavnica je plod skupnih naporov posameznikov - mojstrov suhozidnih konstrukcij, lokalnih organizacij, ki delujejo na področju kulturne in naravne dediščine ter naše ustanove - Univerze v Ljubljani, Fakultete za arhitekturo. Delavnica suhozid povezuje mojstre suhozidnih konstrukcij, ki delujejo na območju

Dnevi Krasa v Ljubljani - gradnja pastirske hiške v parku pred Etnografskim muzejem. Fotografija: dr. Ljubo Lah.

SUHEM ZIDU

Božo Novak in Marko Bidovec, člana CIP, pomagata pri obnovi popolnoma porušene Blažičeve hiške pri Lokvi
Fotografija: Boris Čok.

Krasa in morda bo pritegnila še kakšnega mojstra zunaj teh okvirjev. S svojo aktivnostjo smo pritegnili tudi pozornost prek mejâ Slovenije, saj se nam je pridružilo cehovsko združenje za suhozidne konstrukcije iz Velike Britanije (DSWA). Združili smo teoretična in praktična znanja, ki jih bomo s terenskim delom in s predvideno razstavo posredovali vsem zainteresiranim (osnovnim šolam, strokovnim šolam, lokalnemu prebivalstvu, turistom, knjižnicam, ustanovam lokalnih uprav in še marsikomu).

Na delavnici bodo sodelovali še študentke in študentje Fakultete za arhitekturo iz Ljubljane, ljudje iz prakse pa arhitekti, arheologi in drugi, ki jih praktično udejstvovanje na področju ohranjanja znanj s področja kulturne dediščine zanima in veseli. Sodelovanju na delavnici se je pridružila tudi Pedagoška fakulteta iz Ljubljane, saj bodo študentke pod mentorstvom doc. dr. Beatriz Tomšič Čerkez sodelovale v raziskovalno-kulinaričnem smislu. Vzporedno z arhitekturnim področjem bodo raziskovale in primerjale načine kuhanja nekoč in danes. Morda se zdita področji ločeni, a naj kar takoj poudarim, da je zvezna točka prav suhozid. Saj kraški pastir ni bil od muh. Kar poznam suhozidna zatočišča po svetu, je edino v Sloveniji in v Jemnu (posamezne samsare) najti sledove ognjišča v njih. Po

pričevanju sodobnega graditelja in nekdanjega pastirja Borisa Čoka iz Lokve so v hiškah zakurili ogenj in v žerjavici spekli krompir. Ogenj je majhno zatočišče tudi primerno ogrel, kamen pa je zaradi akumulacije toplote še nekaj časa ohranjal prijetno temperaturo ... Zato lahko samo hudomušno pripomnim, da je preprost kraški pastir izumil stensko ogrevanje mnogo pred vpeljavo standarda o pasivnih hišah in ogrevanju sten za boljše počutje.

Od srede aprila do decembra letos

Naš Projekt Kras 2011 je večletni projekt, ki se je že začel in bo potekal od sredine aprila do decembra letošnjega leta in tudi še v nadaljnjih letih. A najprej s praktično delavnico *suhozid* na terenu. Potekala bo med 18. in 22. aprilom v okolici Lokve. Poleg Univerze v Ljubljani - Fakultete za arhitekturo so partnerji na delavnici še Občina Sežana, Krajevna skupnost Lokev, Turistično društvo Lokev, Javni zavod Park Škocjanske jame in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije - Območna enota Nova Gorica ter Združenje za suhozid iz Velike Britanije (DSWA). Prav z namenom spoznavanja naših lokalnih suhozidnih posebnosti, in zaradi unikatnosti hišk, bo v Sloveniji gostoval Škot, gospod Norman

Novogradnja hiške v Šepuljah kot učna delavnica društva »Gmajnca« iz Križa in Šepulj
Fotografiji: Janez Čač.

Haddow, mojster za gradnjo suhozidnih konstrukcij (Scottish master craftsman and waller). Naše vabilo na delavnico v Lokvi so povzeli še kolegi s Hrvaške (združenje Dragodid) in Francije (Christian Lassure), kar je odmevnost naše akcije še povečalo.

Delavnica se bo začela v ponedeljek, 18. aprila ob 10. uri v Lokvi, kjer bomo pričakali gosta s Škotske in odprli delavnico. Nato bodo sledili izleti z ogledi zidov in hišk po Krasu (Branik, Trebče, Park Škocjanske jame in Lokev). Udeleženci bomo videli še kamnolom pri Lokvi, da bomo ločili med surovim *mehkejšim* kamnom iz kamnoloma in med prostim kamnom, »pečenim« na soncu. Med njima je očitna razlika, ki se odraža v zmožnosti oblikovanja z orodjem.

V sredo, 20. aprila, bomo začeli s praktičnim delom - čiščenje izbrane lokacije za obnovo zidu (ograda) in gradnjo hiške. Ker je delo fizično zahtevno, bomo organizirani v skupine z omejenimi delovnimi nalogami. Skupine se bodo med opravljanjem del izmenjevale, da bomo vsi pridobili delovne izkušnje celotnega procesa. Tako delo na terenu bo potekalo med sredo (20. aprilom) in petkom (22. aprilom). Vsak večer tedenske delavnice bomo udeleženci in drugi obiskovalci razpravljali o kamnu, o kulturi in o dnevni izkušnji delavnice. Ta druženja bodo potekala zvečer do poznih večernih ur v Lokvi.

Vse, ki vas zanima sodelovanje na delavnici, vabim, da nas obiščete na terenu ali pa se prijavite na naš elektronski naslov. K sodelovanju ste vabljeni družine, posamezniki ter tudi vrtci, osnovne šole, strokovne srednje šole ter drugi.

Po opravljenem terenskem delu na delavnici se naši napor ne bodo končali, temveč bomo prešli k teoretičnemu delu. Takrat nastopi delo za nas, arhitekte.

S kolegi s Fakultete za arhitekturo bomo izvedli arhitekturne posnetke in tehnično dokumentacijo o zgrajenih konstrukcijah, ki bodo nastale v okviru delavnice. Poleg arhitekturnih načrtov in fotografij bo v tem času osnovan okvirni, usmeritveni predlog zasnove ali obnove suhozidnih konstrukcij na Krasu. Te usmeritve bodo usklajene z Zavodom RS za varstvo naravne dediščine in z Zavodom za varstvo kulturne dediščine ter izdelane tako, da bodo koristno dopolnjevale delo konservatorskih služb.

In še nekaj! Rezultati delavnice ne bodo obtičali v strokovnih krogih, temveč bodo javno predstavljeni s potujočo razstavo, ki se bo začela 14. maja v Lokvi. Razstava bo zasnovana tako, da jo bo možno gostiti na različnih lokacijah (zagotovo bo razstava gostovala v knjižnicah v Sežani in Divači, v Javnem zavodu Park Škocjanske jame, na Fakulteti za arhitekturo, na Pedagoški fakulteti v Ljubljani itn). Poleg razstave bo nastala ob koncu leta znanstvena in strokovna publikacija, ki bo strnila napore in rezultate delavnice SUHOZID v okviru PROJEKTA NAŠ KRAS 2011. Širši krog bralstva bo o vsem tem seznanjala *revija Kras*, v njeni tematski izdaji pa bodo na bolj poljuden način predstavljeni celotni rezultati te delavnice in drugih aktivnosti našega projekta.

Še nekaj napotkov udeležencem terenske delavnice!

Delo s kamnom je naporno in zahteva previdnost na vsakem koraku. Rokavice so nujna oprema, poleg njih pa priporočamo trpežno obutev, ki ima vdelano zaščito prstov. Poleg zaščitne opreme priporočamo

uporabo sredstev za odganjanje klopotov in komarjev. Glede na hrup in prisotnost večjega števila ljudi ne pričakujemo, da bodo v bližini kače. Ker delo poteka na prostem, naprošamo udeležence, da se zaščitijo pred soncem in sončnim opeklinam (pokrivala in kreme). Med delom ne pozabite na osvežilne pijače. V primeru padavin je dobrodošla tudi pelerina.

Informacije za prijavo na delavnico:

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo
 doc. dr. Domen Zupančič
domen.zupancic@fa.uni-lj.si
 Zoisova 12, 1000 Ljubljana
 Celotni natančnejši in usklajen program delavnice je dosegljiv na spletnem naslovu delavnice :
<http://www.fa.uni-lj.si/default.asp?id=2635>
 Na tem spletnem naslovu bodo objavljene tudi fotografije in druge informacije za javnost.

Več informacij o delavnici:

Združenje za suhozid iz Velike Britanije (DSWA)
<http://www.dswa.org.uk/>
 Združenje Dragodid, mojstri suhozidnih konstrukcij na Hrvaškem
<http://www.dragodid.org/udruga-dragodid/>
 Centre d'Études et de Recherches sur l'Architecture Vernaculaire, Christian Lassure
http://www.pierreseche.com/nouvelles_du_mon-de_2011_1.htm#8_atelier_ps_slovenie

Novogradnje hiške kot učne delavnice Osnovne šole Bogomir Magajna v Divači pod vodstvom mentorice Vesne Pečar.
 Fotografiji: Vesna Pečar.

Prispevek v pogovoru za okroglo mizo v Sežani, 2. februarja 2011

O NARODNOSTNIH RAZMERAH NA KRASU V MINULEM POLDRUGEM STOLETJU

Branko Marušič

Ker želi ta pogovor za okroglo mizo opozoriti tudi na morebitne bodoče spremembe v narodnostni sestavi prebivalstva Krasa, mi dovolite, da se razprave udeležim z nekaj podatki o etničnih razmerah na Krasu v zadnjem poldrugem stoletju.

V uvodu je treba povedati, da Kras ni bil nikoli združen v neki upravni celoti, pač pa je bil in je še vedno zemljepisno ozemlje z mejami, ki niso zelo natančno opredeljene. Ker pa demografske statistike temeljijo na upravnih mejah, so podatki o narodnostnih razmerah na Krasu lahko tudi nepopolni.

Od najstarejših opisov dalje se kot temeljna oznaka za Kras omenja kamen. Po Valvasorju so na Krasu tla tako kamnita, da skoraj ni videti zemlje. Zdravnik, svetolucijski rojak Anton Muznik, je v drugi polovici 18. stoletja pisal o skalnatem gorovju Krasa, koder ni izvirne vode. Še sredi 19. stoletja piše semeniški profesor v Gorici Štefan Kociančič, da je Kras »bi djal, strašna kamenita puščava«. Toda v isti sapi zapiše ta vipavski rojak, da so Kraševci vsi »trdi Slovenci« in da se jezik, ki ga govorijo, »ne loči mnogo od jezika družin Goriških Slovincov.« S takim označevanjem je poudaril, da je Kras trdno slovensko ozemlje, ki ga ni zajel kak poseben tuj vpliv. Zlasti bližina Trsta bi lahko, zaradi mnogih družbenih vplivov, spreminjala etnično podobo Krasa, kar se je sicer dogajalo v predmestnih slovenskih predelih Trsta in v »tržaški okolici«.

Od sredine 19. stoletja dalje, v času, ko je etnični vidik krepkeje posegal v vsakodnevno, zlasti politično življenje v takratni upravni enoti Avstrijsko Primorje, prav zavoljo določanja etnične pripadnosti krajev in ozemelj, je večji del Krasa sodil v deželo Goriško-Gradiško (sedež v Gorici), v zelo heterogeno sestavljeno upravno enoto. V njej so Slovenci predstavljali dvetretjinsko (2/3) večino in so se zato razmere razlikovale od razmer v tistih krajih na Krasu, na ozemlju katerih je deloval tržaški magistrat (Bane, Bazovica, Gropada, Kontovelj, Križ, Lipica, Opčine, Padriče, Prosek, Trebče) ali pa so sodile pod koprski okraj v istrski deželi (Botač, Draga, Gročana, Jezero, Kozina, Klanec pri Kozi, Pesek, Ocizla). Del Krasa pa je spadal tudi v deželo Kranjsko (Laže, Senožeče, Senadole, Vrabče). Upravna povezanost velikega dela Krasa z Gorico in velika gospodarska povezanost Krasa s Trstom sta ustvarjali

svojevrstno dvojnost, ki je Kras ohranjala slovenstvu, obenem pa ga silila v naročje Trsta.

Cerkvena razmejitve, ki ni sledila upravni, je Kras delila med ozemljem goriške nadškofije ter tržaško-koprške in ljubljanske škofije. Škofije so pa upravljali ljudje, povečini slovenskega rodu. Delovali so v duhu krščanskega nauka in ne v duhu nastajajočega - zlasti italijanskega - nacionalizma, ki je od sredine 19. stoletja obvladoval italijanske uprave Trsta, Gorice in Kopra, če omenimo le ta, za Kras pomembna upravna središča.

Za ohranjanje, utrjevanje in obrambo slovenske istovetnosti Krasa so bile prav zato upravne meje zelo velikega pomena. Temu je treba dodati, da je bil edini kraj, ki so ga na Krasu v celoti naseljevali Italijani, Martinščina/San Martino del Carso na Doberdobskem Krasu. Naselitev italijanskega prebivalstva v tem kraju pa je bila posledica utrjevanja vzhodne meje beneške države po letu 1500. Zlasti v povezavi z upravljanjem zemljiških gospodstev na Krasu (Devin, Rihemberk, Štanjel, Švarcenek ter Novi Grad/Podgrad) so se naseljevali na Krasu posamezniki ali družine nemškega in italijanskega rodu. Tujci so prihajali pozneje tudi kot državni in železniški uradniki in občasne delovne moči (gradnja železnic, kamnarstvo v Nabrežini itn.).

Ko so leta 1880 v avstro-ogrski monarhiji prvič popisovali prebivalstvo tudi po narodnosti, je statistika pokazala, da je na zadnji dan tega leta živelo v sodnem okraju Komen 13.222 ljudi, ki so izjavili, da je njihov pogovorni jezik slovenščina, 138 ljudi je izjavilo, da je njihov pogovorni jezik italijanščina¹, 60 ljudi pa je izjavilo, da je njihov pogovorni jezik nemščina. Ob zadnjem štetju leta 1910 je v komenskem okraju živelo 14.009 Slo-

Levo:

Zemljevid slovenske dežele in pokrajin, Peter Kozler, 1853

Spodaj:

Članek Vesela prihodnost Krasa (Novice, 7. 7. 1850, št. 32)

Vesela prihodnost Krasa.

Kdo ne pozná ali saj ni slišal od Krasa, ki, če ravno po nekterih krajih obdelan in rodovitno, je vunder zdaj večidel nerodovitno, skalovito morje; nekdanj (ob času Rimskiga cesarja Augusta) je bilo gosto hrastovje, ktero je Rimu na tavzente prešičev, in za barke veliko lesa izredilo.

Kar je zdej Kras, nekdanj tedaj ni bil, in spet se bo spreobrnil v drug stan, ker sta ministra kmetijstva in kupčijstva zagotovila, da bo nju nar večji skerb, nerodovitni Kras spet v gojzd in polje spreobrniti.

Delo je zares veličansko, truda bo dovelj — toda tudi dobiček bo neizrečeno velik, če se delo dobro izide. De jo pa to mogoče, nas zgodovina uči, ki nam kaže, da je tukaj nekdanj gost gojzd rasel, kjer zdaj golo skalovje rebra kaže. Že naš slavnj Vertovec je v svoji »Vinoreji« opominjal, da naj bi se zapuščni Kras obdelovati začel, rekoč: »Če plujec po morju v Terst pride, in se proti sredi cesarstva iz Tersta podá, ga na Opčinah strah in groza obide, ko to kamnito, suho in pusto Arabijo zagleda! Ali pojte v Lipico, kjer je cesarsko kobilišče, in precej bote vidili, kaj bi Kras se biti zamogel. Kader bo Krašovec poslednjo hrastovo vejo prodal ter si ptujiga želoda kupiti mogel: takrat se lo se bo zdrnil. De bi nam dano bilo, še 200 lét živeti, da bi oblast čez Kras in Terst imeli: v 150 létih bi vam Kras skoraj brez stroškov in z vednim pridam, kakor lep raj, zapustili, ter radi še 50 lét več živeli in se lepiga dela veselili.«

Takó g. Vertovec.

Ministerstvo kmetijstva pa je 19. pret. mesca našim deželnim poglavarjem pisalo, in deželni poglavar je to pisanje tudi kmetijski družbi razodel, kjer to le veselo besedo stojé: »Ministerstva nar večji skerb in prizadevanje bode, pusti Kras spet v polje in gojzd spreobrniti. K dosegi tega ravno tako imenitniga kakor veliciga dela je pa združene moči treba. Če ravno tako delo le takrat zamore pridno spod rok iti, ako vladarstvo vodstvo prevzame in na vso moč pomaga, da to delo dokonča, se vunder ne more cela teža tega početja na rame vladarstva naložiti. Tisti, čigar je zemljiše in ki bojo dobroto obdelaniga Krasa vživali, se morajo sosebno z vladarstvom združiti in se po primeri vdeležiti tega veliciga dela.«

Nadjamo se, da se bo zavolj imenitniga prerorenja pustiga Krasa krog in krog hvala in slava visocimu ministerstvu pela — da bo vsak domorodec vladarstvo v tem delu iskreno podpiral — in da posebno vsi, ki imajo delež na Krasu, bojo hvaležniga serca vse svoje moči napeli v začetek, napredovanje in dognanje tege imenitniga dela.

Novice bojo v tem velikó pisale. Naj bi previdni možje svoje misli tudi v »Novicah« razodevali, da se imenitna reč pogovori od več strani.

vencev, 343 Italijanov in 66 Nemcev. Največ Italijanov je leta 1910 živel v Nabrežini in sicer 215 avstrijskih državljanov, poleg njih pa še 207 tujih državljanov, ki pa so bili večinoma italijanski državljani (regnicoli). Vseh Slovencev je bilo v Nabrežini 1.739.

V sežanskem sodnem okraju je leta 1910 med 15.488 Slovenci živel 80 Nemcev (od teh v Sežani 39 in v Naklem/Divači 28) ter 93 Italijanov. Med njimi je 74 italijansko govorečih ljudi živel v Sežani.² Trideset let pred tem, leta 1880, je v Sežani živel 32 Italijanov³ in 19 Nemcev. V celotnem okraju je bilo vseh Italijanov 37. V občini Devin, ki je sodila k Trziču, je leta 1910 živel 849 Slovencev in 128 Italijanov, v Doberdobi pa je živel 671 Slovencev in dva Italijana.

Italijani so v večjem številu živeli v krajih Nabrežina, Devin in Mavhinje. Njih število se je vsako desetletje povečalo, a večalo se je tudi število Slovencev. Ni odveč omeniti, da je italijanska šolska organizacija *Lega nazionale* leta 1899 odprla v Devinu osnovno šolo. V Sežani je leta 1910 število Italijanov naraslo, ker je statistika upoštevala tudi tam začasno živéče vojake. V drugih krajih na Krasu pa je živel neznatno število ljudi, ki so izjavili, da rabijo italijanščino kot občevalni jezik.

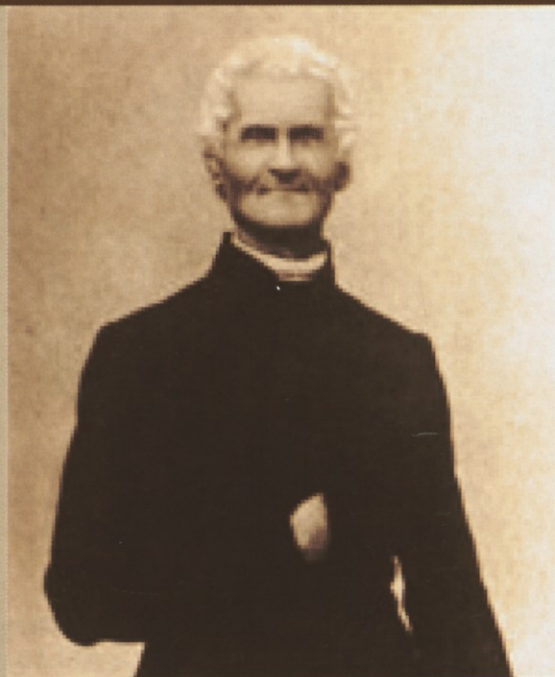
Pa še kakšen podatek o razmerah v tržaških predmestjih in v tržški okolici: na Opčinah, v tržaški občini oziroma deželi, so leta 1880 našli 1.492 Slovencev in 33 Italijanov ter 13 Nemcev, leta 1910 pa so našli 1.929 Slovencev, 159 Italijanov in 51 Nemcev. Leta 1880 so v Padričah živeli samo Slovenci (217). In tudi trideset let pozneje je bila vas samo slovenska. Tudi Kontovel je bil leta 1880 povsem slovenski (895), toda leta 1910 je ob 954 Slovincih v kraju živel še 44 Italijanov in štirje Nemci. V tržaškem predmestju Rojan je leta 1880 živel

1.539 Slovencev, 148 Italijanov in 107 Nemcev. Leta 1910 je število Slovencev naraslo na 2.367, število Italijanov se je povečalo na 934 in Nemcev na 136. Podobna je bila narodnostna statistika tudi v drugih predmestjih Trsta.

Drugačne so bile razmere po prvi svetovni vojni. Prvo štetje, ki ga je izvedla nova italijanska oblast, je vključevalo tudi podatke o narodnosti prebivalstva. Primerjava z zadnjim avstrijskim štetjem je le delna, kajti menjale so se tudi upravne meje, spreminjeno je bilo tudi anketno vprašanje (koliko izmed tistih, ki občujejo v slovenščini, govori italijansko), kar je tudi vzbujalo dvom o verodostojnost štetja. Večji del Krasa je sodil pod sežanski okraj. V njem je 31. decembra 1921 živelo 26.774 Slovencev, izmed teh jih je 1.203 govorilo tudi italijansko. Italijanov je bilo 848, poleg njih še 32 Ladincev in 148 tujcev. V Sežani je takrat bivalo 1.595 Slovencev (53 med njimi je govorilo tudi italijanski jezik), 43 Italijanov in 17 tujcev. Po vojni se je očitno naseljevanje Italijanov na Krasu povečalo. Prihajali so tudi v tiste kraje, kjer se pred letom 1918 niso naseljevali. Fašistična oblast si je prizadevala, da bi tudi z različnimi oblikami nasilja nad slovenskim prebivalstvom menjala etnično podobo Krasa. Take namene najbolj pojasnjujejo besede z brzozavke o razmerah na Krasu tržaškega prefekta Giovannija Gastija. Poslal jo je Mussoliniju junija 1926: »Fašizem in šola ustvarjata čudeže.« Kras je bil tudi upravno porazdeljen med Tržaško pokrajino in Goriško pokrajino. Pritisk Trsta, zlasti gospodarski, je bil takrat mnogo večji kot desetletja pred tem. K zmanjševanju slovenskosti Krasa pa je prispeval tudi okrepjeni turistični pomen Krasa. Uničevanje slovenskega kmetijstva je zlasti prizadelo spodnji Kras. Štetja, ki so jih opravljali na Krasu po letu 1921, je treba na poseben način obravnavati predvsem zato, ker niso vodila narodnostne rubrike (1931, 1936) ali pa so bila opravljena v posebnih okoliščinah (tajno štetje, ki ga je leta 1933 opravila primorska duhovščina).

Po drugi svetovni vojni, zlasti od srede leta 1947, so se razmere na tistem delu Krasa, ki je pripadal po mirovni pogodbi Italiji, povsem spremenile. Zlasti nova naselja istrskih beguncev na Tržaškem Krasu so menjala etnična razmerja. Drugače je bilo na slovenski strani meje. Bilo je kar veliko demografskih premikov, ki pa niso imeli kakega izrazito etničnega predznaka, zato tudi učinka ne. Kras je ohranil in ohranja trden slovenski značaj.

Oznaka »kamniti Kras« pa se pri Slovencih od druge polovice 19. stoletja dalje največkrat povezuje z opisom kraških gospodarskih razmer in s predlogi, kaj storiti, da se stanje popravi. O Krasu je razmišljal tudi Matija Vertovec, šembijski župnik in pisec *Vinoreje*, prve slovenske knjige o vinu iz leta 1846. Kras je primerjal s »suho in pusto Arabijo«, a je ob pogledu na Lipico pomislil, kakšen bi lahko postal. Zato je prerokoval: »Dajte nam še 200 let živeti in vso oblast čez Trst

Matija Vertovec, šembijski župnik in pisec Vinoreje, prve slovenske knjige o vinu iz leta 1846.

Rakova pot s Krasom na Krasu.

Od dolgega mosta naprej proti Barovnici mora verlo napredovanje v kmetijstvu vsakega domoljuba veseliti, ko vidi, kako pridno gospodarji na vlažne ilne njive preležano cestno blato napoljujejo in šotasti svet s primešovanjem zemlje ali blata zboljšujejo, - kako pridno varhi železne ceste v najhuji pustoti čedne vertiče krog svojih stanisč, obdelujejo, - kako so zasadili tudi na Krajnskem po nekterih krajih ob cestah sadnih in drugih dreves, - kako se sem ter tje voda v zboljšanje travnikov rabi itd.

Al kako popotniku serce vpade, viditi v takih krajih, kodar sam po sebi pusti svet človeške podpore najbolj potrebuje, kako se od malega dobička oslepljeno človeštvo napredovanju narave in zboljšanju lastnih okoliščin z vso močjo zoperstavlja.

Že več let se sila veliko govori in piše o tem, kako naj bi se goli Kras z lesom zasadil. Družba v ta namen osnovana v Sežani ima nalogo, to delo podpirati in pospeševati; al žalibog! slabo slabo

Pisatelj Scipio Slataper, ...

spolnuje svojo dolžnost. Ali ji potrebne reči pomanjkuje, ali si ne upa svojega namena spolniti, ne vem, - toliko pa je gotovo, da pred njenimi očmi po sežanski gmajni se je srejna dokaj oralov najgershega Krasa namreč proti Lipici, prijetne, potrebne in koristne gojzdne odeje znebila v ta cilj in konec, da bi s posekano hostico nekoliko centov apna žgala!

To se pač pravi pogojzdovanju Krasa ravno nasproti ravnati, prizadeve mile matere nature pusti in žalostni Kras zboljšati in olepšati, nalašč zatirati, naslednikom še večjo revšino pripravljati kakor jo uživa sedanji rod. Ako se kaj takega more goditi pred očmi okrajne uradije, kaj je pričakovati od dalnjih srejn? Kam pa se bo nazadnje s takim vedenjem prišlo na Krasu, je lahko uganiti. Bog se usmili!

Krašovec

Iz članka *Rakova pot s Krasom na Krasu*
(Novice, 4. 8. 1860, št. 31)

in Kras in mi ga hočemo v 150 letih, brez nar manjši škode, marveč z velikim dobičkom mesta [Trsta] in Krasa, v nar prijetniši kraj spremeniti. Petdeset let potem bi še želeli živeti, da bi se svojega dela veselili«. Po Vrtovcu naj bi k bodočemu razcvetu Krasa pomagal gnoj (po vzoru Angležev - ti so tedaj z ladjami prepeljevali v Anglijo gnoj), ki ga Trst ustvarja. Namesto v morje naj bi ga vozili na Kras. Pri tem je še dodal, da se bo marsikdo njegovim zamislim posmehoval. Toda rodovi, ki bodo sledili, nadaljuje Vrtovec, bodo dejanja še veliko lepše uresničevali, kot smo mi sanjali. Nekaj razlogov za gospodarske razmere je ta vipavski vizionar naprtil tudi Kraševcem rekoč: »Kadar bo Krašovec poslednje hrastovo vejo prodal ter si tujega želoda kupiti moral; takrat še le se bo zdramil.« Takih očitkov si pa danes Kraševci ne morejo zaslužiti, ne zato, ker bi razprodajali les, ki na Krasu raste, marveč zato, ker je pobuda za ohranjanje in prilagajanje Krasa izivom časa vselej trdno navzoča. O tem priča tudi današnje srečanje.

Izzive časa je treba sprejemati, a o njih preudarno soditi. To velja tudi za problematiko, ki jo danes rešujemo. Če bo narodna zavest - ta izraz se mi zdi ustrežnejši od izraza domoljubje - dovolj močna, se nam izzivov ni bati. Vendar pomislimo tudi na oboževalca Krasa, pisatelja Scipia Slataperja - prihodnje leto bo minilo sto let od izida njegovega eseja *Moj Kras/Il mio Carso* - ki je, poznavajoč kraške razmere in kljub humanizmu, ki ga je izžareval, vendar zašel v vode italijanske nacionalistične enostranosti, ki se za dosego svojih političnih ciljev ni ozirala na narodnostno stanje krajev, ki jih je želela dati Italiji, da bi bila njena ozemeljska združitev dokončana.

Čas enega stoletja je pokazal z mnogimi primeri, da bojazen zaradi antičnih Danajcev/Grkov, ki nosijo darove, še vedno živi. Zlasti v krajih, kjer se Danajci našega časa niso izkazali z zglednim civilizacijskim obnašanjem.

Opombe

- 1 Italijani so živeli na Gorjanskem (2), v Štanjelu (4) in Nabrežini (132).
- 2 Potem, ko sem prebral ta prispevek, me je gospod Artač z Opčin opozoril, da bi moral vendar število Italijanov v Sežani (74) pojasniti. V Sežani je v času štetja leta 1910 živelo kar 63 vojakov avstroogrške armade, katerih pogovorni jezik je bila italijanščina. To pomeni, da je v Sežani živelo tedaj le 11 Italijanov oziroma 19 Italijanov na celotnem ozemlju sežanskega okrajnega glavarstva (8 na Colu, po 3 v Lokvi in Repnu, po 2 v Divači in Skopem ter eden v Briščikih z zgoiški občini). V komenskem sodnem okraju tedaj niso naštehi nobenega vojaka, v sežanskem sodnem okraju pa je bilo vseh vojakov kar 250. Med njimi največ Slovencev (131) in, kot že povedano, 63 Italijanov, pa tudi 36 Srbov oziroma Hrvatov, 16 Nemcev in 4 vojaki drugih narodnosti.
- 3 Ni podatkov, koliko je bilo med njimi vojakov. V celotnem okraju je skupaj živelo 37 Italijanov, poleg 32, naštetih v Sežani, še 4 v Divači in eden v Briščikih.

**Pogovor z Alenko Rebula,
slovensko publicistko, pesnico, pisateljico
in psihologinjo**

VSAKDO MORA V SEBI NAJTI VIR SVOJE MOČI

Matej Caharija

Alenka Rebula je priznana slovenska publicistka, pesnica, pisateljica in strokovnjakinja na področjih globinske psihologije, samovzgoje, filozofije in družbene kritike, ki že več kot dvajset let predava in vodi srečanja za osebno rast v Sloveniji, Italiji in Avstriji. V knjigah, ki jih je napisala, nas spodbuja k izboljšanju odnosa do nas samih in drugih ter izpostavlja potrebo po čustveni uravnovešenosti. O njenem delu lahko preberete zanimive prispevke in misli, ki jih objavlja na spletni strani www.alenkarebula.com.

Za vaša dela in predavanja o samovzgoji vlada veliko zanimanje. Kako si to razlagate?

Mislim, da smo se spremenili. Včasih so ljudje sprejemali življenje tako, kot je bilo, sedaj pa bi radi nekatere stvari boljše izpeljali: predvsem odnos do otrok; pari med sabo želijo doseči kaj več razumevanja in sreče kot včasih, ko so ostali skupaj tudi zaradi zunanje prisile. Mislim, da se ljudje danes manj zadovoljimo s tem, kar je. Vsem se nekako zdi, da lahko vložijo nekaj truda in tako izboljšajo odnose v družini in navzven. Verjetno smo danes pripravljeni pogledati na stvari malo drugače: ne zdi se nam, da moramo živeti tako, kot so živeli naši starši.

Poučujete na slovenskih višjih srednjih šolah v Trstu in ste torej prek svojega dela povezani z mladimi.

Kaj vam je pri njih všeč?

To, da so resnicoljubni in kritični do odraslih, kar nam daje priložnost, da se vidimo na drug način. Posebej se mi zdi tudi dragoceno, da kljub težavam, ki jih imajo glede na današnji trenutek, še vedno živijo z veseljem. V njih vidim življenjsko voljo, veliko prijateljev, medsebojne povezanosti in željo, da bi nekaj skupaj ustvarili. Delitve so bolj med odraslimi.

Kakšne razlike pa opazate pri mladih? Recimo, če bi morali primerjati tiste, s katerimi ste prišli v stik, ko ste prvič stopili v razred, z današnjimi?

Nekatere razlike so: včasih so mladi bolj obvladali jezikovno izražanje, danes se bolj razumejo na tehnologijo, ki jo veliko več uporabljajo. Občutek imam tudi, da so danes bolj sami, da je torej družina manj prisotna v njihovem življenju in da si morajo pomagati kar sami. Zaradi tega se povezujejo: težave, na primer, poskušajo premagati s prijatelji, o njih ne pripovedujejo staršem. Tudi zaradi tega ne, ker potem, ko jim povedo kakšno hudo stvar, starši reagirajo dramatično in od takrat dalje otrok molči.

Kateri življenjski nauk poskušate posredovati svojim dijakom?

V pridige ne verjamem dosti. Z njimi poskušam živeti pristne in iskrene odnose: mladi nočejo hinavščine in ne želijo, da se z njimi pretvarjamo. Opozarjam jih tudi na vrednost dela: zelo pomembno mi je, da bi oni razumeli, da ima vsak svoj talent, ki ga pa ni tako lahko najti. Talent je nekaj zelo osebnega in potreben sta kar dolga pot in precej dela za to, da odkrijemo najprej tisto področje, za katerega smo nadarjeni in znotraj tega tisti specifični pristop, po katerem je potem oseba res ovrednotena kot enkratna oseba. Kot rečeno, do tega pa ni lahko priti.

Preidimo k vašemu delu z naslovom »Blagor ženskam«, ki koristi za samoterapijo, za ohranjanje in krepitev svojega duševnega in telesnega zdravja. Zakaj tak naslov?

Zaradi tega, ker sem večkrat opazila, da ženske jemljejo svoje življenje kot težo in breme. Zdi se, da ni za družbo to, da si ženska, nobena prednost, saj je potem potrebno več dela, več potrpljenja in je težje priti

do rezultatov. Pogosto ženske verjamejo, da bi bilo boljše, ko bi se rodile kot moški. In mislijo tudi, da morajo opustiti nekatere svoje ženske lastnosti, da bodo lažje uspele. Menim pa: če si ženske upajo biti ženske, postanejo močne in spoznajo, da je lahko to včasih velika prednost.

Bral sem, da naj bi botrovalo nastanku te knjige tudi vaše prepričanje, da naj bi se ženske ne imele rade. Gre za dokaj presenetljivo ugotovitev ...

Ženske ponavadi zelo skrbijo za to, da vedno opravljajo svojo dolžnost, skrbijo za svoj videz, hodijo v službo, itn., vendar imeti se rade pomeni, da so sebi intimno všeč, da si zaupajo, da verjamejo vase in mislijo, da so vredne ljubezni take, kakršne so. In tega pri ženskah ni, saj se neprestano popravljajo, kritizirajo same sebe in druge ženske; nikoli niso sebi dovolj v redu, itn..

Vendar podobne značilnosti ali hibe označujejo tudi moške?

Res je, tudi moški nimajo dobrega odnosa do sebe. O tej knjigi sem govorila z mnogimi moškimi, ki so mi rekli, da ne vidijo kakšne posebne razlike ter da bi vse, kar v knjigi piše za ženske, lahko veljajo tudi zanje. Možno torej, da je to res, vendar sama nisem hotela govoriti o svetu, za katerega nisem vedela, če ga dovolj poznam; to lahko povejo moški. Lahko torej rečem, da se v naši družbi, tako ženska kot moški, ne ukvarjata s tem, da je ljubezen do sebe pomembna: v bistvu sploh ne vemo, kaj naj bi to pomenilo.

Bi veljalo torej to obrazložiti ...

Najbolj preprosto o ljubezni do sebe lahko govorimo, če si predstavljamo, da imamo, četudi smo odrasli, v sebi neke vrste virtualnega očeta in mamu v najboljšem smislu: to pomeni, da imamo nekoga, ki nam zna primerno svetovati; pozna vse naše šibke točke; nas opozarja na vse, kar znamo in uspemo napraviti; nam nudi popolno varnost, torej sprejetje in ljubljenost za tisto, kar smo. Kot starši, ki imajo zelo radi svojega otroka in ga spremljajo v življenju in vidijo vse, kar je potrebno, da naredi v vsakem trenutku, kar je dobro zanj. Govorimo torej o nekem staršestvu do samega sebe, kar pomeni, da se vodim skozi življenje na tak način, kot bi to delal z nekom drugim, ki ga spoštujem in imam zelo rad.

V svojih delih pravite, da bi moral vsakdo v sebi najti vir svoje moči?

Ena izmed stvari, ki manjka današnjemu človeku, je, da bi znal v samoti in tišini biti pozoren na svoje občutke in razmišljati o sebi. Če gremo namreč mimo občutkov, potem živimo samo z glavo, s katero si lahko pravimo karkoli, ni pa rečeno, da je to realno: lahko si, denimo, pripovedujemo, da se imamo čudovito, ko bi pa telo govorilo nekaj drugega. Znati čutiti, kar se dogaja z nami, ni seveda lahka zadeva: iti v koncentracijo in v stik s sabo zahteva nekaj časa in tudi nekaj poguma, ker se dostikrat potem srečamo s stvarmi, ki niso bile predvidene. To pa ljudi lahko tudi pretrese.

Psihoterapevti pravijo, da je med njihovimi pacienti velika večina žensk. To pomeni, da so ženske bolj pripravljene od moških, da nekaj naredijo zase, za svoje zdravje in za kakovost svojega življenja?

Statistike res pravijo, da so pretežno ženske tiste, ki hodijo k psihologu; tudi knjige za pomoč bo kupovala predvsem ženska. Po drugi strani bi bilo treba to globlje raziskati, saj ni rečeno, da tudi moški ne dela v vprašanju omenjenega na svoj način. Možno je torej, da poskušamo ženske in moški priti po različnih poteh do istega cilja. Mogoče naredi moški stvari bolj prelomno ali pa ima druge procese, ki ga pripeljejo do tega.

Preidimo k vprašanju o jeziku, kateremu posvečate veliko pozornosti. Kakšen odnos imate do jezika? Je za vas zgolj sredstvo za posredovanje vsebin ali je nosilec tudi drugačnih pomenov?

Mislim, da ima jezik globlji pomen. Z jezikom izražamo sebe. Medtem ko govorimo, vse naše telo sodeluje: glasilke, denimo, filtrirajo čustva in že po tonu, ki ga človek uporablja, dojemamo čustva, ki jih posreduje: ne slišimo torej samo besed v njihovem slovarskem pomenu, ampak razumemo tudi, katero čustvo je v tistih stavkih, koliko resnicoljubnosti, koliko odprtosti in bližine, koliko pripravljenosti na dialog. V živem odnosu pride torej vse to skozi stavke. Jezik je torej dosti več kot sredstvo: je eden od načinov, da človek živi.

Kako gledate na spremembe, katerim smo priča v naši in širši družbi. K nam prihajajo ljudje drugih kultur, jezikov, ras, veroizpovedi, narodnosti ...

Mislim, da je treba predvsem opazovati in sprejemati to, kar se dogaja v realnosti. Ni v mojem pristopu, da bi se spremembam upirala, jih kritizirala ali poskušala omejevati. Na spremembe se lahko odzovemo na nov način: to zahteva od nas nov pristop s pogledom, kaj lahko imamo mi od tega. Recimo: naši manjšinski skupnosti prav nič ne grozi, če imamo vstopanje raznolikih narodov med naše vrste. Seveda, to pomeni tudi, da so tisti, ki se počutijo Slovenci in bi radi ohranjali svojo identiteto, nekje prisiljeni, da se še globlje vprašajo o pomenu te istovetnosti in jo na nov način živijo. Ne moremo namreč živeti svoje identitete samo od tega, da odkrivamo spomenike, poimenujemo šole in imamo proslave: to je obnavljanje tega, kar je bilo nekoč storjeno in doseženo. Vprašanje je, kaj lahko ta hip mi ustvarimo novega. Vprašati bi se torej morali, kaj pomeni biti danes v Evropi Slovenec? Kaj lahko torej damo svetu, sebi in da lahko rečemo, da je to tisto naše avtentično, kar nima nihče drug. In tukaj je treba sedaj to ustvariti in ne samo gledati tisto, kar so nekoč drugi naredili. Slovenci smo na vseh področjih zelo ustvarjalni narod: pogledjmo, denimo, koliko Slovencev se je s svojim talentom uveljavilo po svetu! Premalo vemo o tem ... Tega ni v naši zavesti in tega sporočila ne posredujemo mladim.

ZKB

1908 credito cooperativo del carso
zadružna k... banka

zkb.it

Štiri območna srečanja članstva z vodstvom ZKB

NEPOSREDEN STIK S ČLANI BANKE

Sabina Citter

Območno srečanje vodstva ZKB s člani banke 22. marca 2011 v dvorani banke na Opčinah. Na fotografiji prof. Giovanni Simonetto med svojim orisom sedanje gospodarske krize.

Zadružna kraška banka je v minulem marcu 2011 organizirala že tretji sklop območnih srečanj za svoje članstvo. Ta pobuda je nastala v lanskem letu, ko se je upravni odbor bančne zadruge odločil za strategijo in politiko vse večjega odpiranja in razvijanja odnosov s člani ter da bi člane še bolj pritegnil v gospodarsko in socialno življenje svoje kreditne ustanove. V bančnih zadrukah so namreč odnosi med banko in člani izredno važni: poleg tega, da so člani lastniki zadruge oziroma njeni subjekti, ki določajo njene strateške usmeritve, so hkrati tudi njeni upravitelji, njene prve stranke, torej nosilni stebri vsega njenega delovanja.

S temi srečanji pa je upravni odbor banke hotel tudi poglobiti občutek pripadnosti naši kreditni zadruzi in s tem navezanost članstva na bančno ustanovo, saj 9. člen Listine vrednot zadružnega kredita pravi, da se člani častno obvežejo, da bodo prispevali k razvoju banke s tesnim sodelovanjem, s spodbujanjem včlanjevanja, s širjenjem njenih vrednot in navezanosti na lokalno skupnost.

Zadružna kraška banka poskuša vsak dan poudarjati in še dodatno utemeljevati svojo drugačnost in svojo navezanost na teritorij, na katerem posluje. Z omenjenimi srečanji se je to poslanstvo banke še dodatno utrdilo, saj je ne le potrdila svojo popolno predanost ljudem, ki ji zaupajo in se je poslužujejo, temveč je hkrati izpričala, da je v tržaškem prostoru, pa tudi zunaj njegovih mejâ, nepogrešljiv gospodarski zavod, okrog katerega se vrtijo mnoge dejavnosti ne le ekonomskega, temveč tudi socialnega in kulturnega značaja.

Območna srečanja so bila tokrat v štirih terminih: prvo srečanje je potekalo na sedežu ZKB na Opčinah, drugo v dvorani SKD Igo Gruden v Nabrežini, tretje v konferenčni in razstavnici dvorani Narodnega doma v Trstu, četrto srečanje pa je bilo v Sprejemnem centru Naravnega rezervata doline Glinščica v Boljuncu.

Letošnja novost območnih srečanj pa je bilo zanimivo in aktualno predavanje priznanega strokovnjaka prof. Giovannija Simonetta o varnih investicijah in prihrankih v sedanjem kriznem obdobju. Zadružna kraška banka namreč vseskozi namenja veliko pozornost strokovnemu izobraževanju, zato je tokrat upravni odbor poskrbel, da je bil na sporedu poleg predstavitve rezultatov in delovanja banke tudi čas za izobraževanje članov banke.

Območno srečanje v dvorani SKD Igo Gruden v Nabrežini
24. marca 2011.

Zadnje srečanje je bilo v petek, 1. aprila 2011 v dolinski
občini v Sprejemnem centru Naravnega rezervata doline
Glinščice v Boljuncu.

Prof. Giovanni Simonetto je v svojem dinamičnem in prepričljivem predavanju poudaril, da je v sedanjem trenutku splošne finančne in gospodarske krize postalo spet važno varčevati. Z varčevanjem pridobi banka nov kapital, ki pride ponovno reinvestiran v gospodarstvo s posledičnim izboljšanjem likvidnosti podjetij. Orisal je splošno gospodarsko stanje v Evropi in tudi pri nas. Ekonomska in finančna kriza je v zadnjih dveh letih utrdila zavest o posebnosti modela zadružnih bank. Zaradi njihove posebne identitete, zelo neposrednega razmerja s strankami in zlasti zaradi povezanosti s teritorijem, so prav zadružne banke v tem obdobju največ pomagale srednjevelikim in malim podjetjem. To dokazujejo tudi statistike o povečanju posojil.

Nato je generalni direktor ZKB dr. Podobnik Alessandro predstavil dosežene rezultate v letu 2010, odgovorna v Uradu ZKB za člane in teritorij knjig. Sabina Citter pa je prisotnim orisala koristne pobude banke za svoje članstvo in predstavila letošnje izlete.

Uvodni del srečanj je vsakokrat sklenil predsednik upravnega odbora ZKB knjig. Sergio Stancich, ki je orisal bodoče načrte banke in predstavil njen nov triletni strateški načrt za obdobje od leta 2011 do leta 2013, pri snovanju katerega je bila ubrana pot prevdnosti, utrditve do sedaj doseženih rezultatov in mirne, postopne rasti.

V drugem delu območnih srečanj so imeli glavno besedo člani banke, ki so skupaj z vodstvom razpravljali o vseh že omenjenih témah in o drugih pomembnih problemih našega ozemlja.

Zadnja območna srečanja so bila nadvse uspešna - tako iz vidika udeležbe, kot tudi iz vidika izčrpnosti informacij, kakovosti razprave in dragocenosti predlogov članstva, ki jih upravni odbor Zadružne banke upošteva pri snovanju nadaljnjih razvojnih strategij. Udeležba članov je bila na vseh štirih območnih srečanjih zelo številčna, saj se je vseh štirih območnih sestankov udeležilo skoraj tristo članov, kar ni zanemarljivo število. Prav gotovo je ta številčnost udeležbe pomemben kazalec o priljubljenosti in navezanosti članov na svojo zadrugo.

Sabina Citter, knjig. - vodja urada za člane in teritorij Zadružne kraške banke

Pomen komuniciranja z obiskovalci

POSTOJNSKA JAMA - PESTRA MNOŽICA KULTUR

Sabina Paternost

Postojnsko jamo v zadnjih letih obišče približno pol milijona ljudi letno in vsakič se na letnem statističnem izpisu pojavi od 130 do 160 držav. V tej pestri množici jezikov in kultur pa približno 50-odstotni delež predstavljajo obiskovalci Italije, Nemčije, Slovenije in Japonske.

Mogoče smo bili nekoč manj pozorni na razlike v vrednotah, navadah, zaznavanju simbolov, odnosu do narave in okolja, prioritetah, izkazovanju čustev in po-

dobnem, ki obstajajo znotraj različnih kulturnih okolij. Vendarle pa je zavedanje o pomenu upoštevanja kulturnih razlik v okolju, ki ga obiskujejo turisti iz domala vsega svetâ, vedno večje. Poleg naravne danosti, kot jo pomeni Postojnska jama, ali kulturne dediščine, ki jo predstavlja Predjamski grad, sta namreč prav zgodba, ki jo pove vodnik, in način komuniciranja z obiskovalcem, tista, ki pripomoreta k vrednotenju doživetja, kar je pri storitvah ključno.

Zgodovina Postojnske jame in dogajanja okrog nje je bogata. V času njenega turističnega razvoja so se na tem območju zamenjale štiri države, vsaka s svojimi značilnostmi, vodji in usmeritvami. Tudi tehnični napredek, ki je skozi dve stoletji narekoval številne novosti, nudi različne možnosti vsebinske interpretacije - prilagojene določeni ciljni skupini obiskovalcev, tudi glede na njihovo prioriteto vrednot. V nadaljevanju nakazujem značilnosti predstavnikov štirih narodnosti, ki so najpogostejše zastopane v strukturi obiskovalcev Postojnske jame. To so poleg domačih še tipični predstavniki treh različnih kultur: romanske, germanske in vzhodnoazijske. Upoštevanje posebnosti kulturnega okolja, iz katerega prihajajo obiskovalci, pomeni namreč dodano vrednost storitvi, za kar pa je treba praktično znanje zaposlenih nadgraditi s poznavanjem temeljnih pojmov, ki opredeljujejo značilnosti določene kulture.

Kultura

Beseda kultura ima veliko pomenov in jo je težko enoznačno definirati. Izvira iz latinske besede *cultura*, ki pomeni obdelovanje, poljedelstvo, plemenitenje. Kultura v širšem smislu tako ni omejena zgolj na vrednote in obnašanje ljudi, pač pa tudi na druge naravne vrste in pojave. Kultura je definirana tudi kot skupek uveljavljenih norm, temelječih na odnosih, vrednotah in prepričanjih, ki niso dedni, ampak so priučeni. Torej predvsem nekaj, kar se naučimo od svojih prednikov. Z neodvisnim, lastnim učenjem v teku življenja pa kulturi dodamo tudi nekaj različnosti, s čimer poskrbimo, da vse skupaj ostane na voljo naslednjim generacijam.

Kultura neke skupnosti je odvisna od naravnega in družbenega okolja. Na njeno oblikovanje pa vplivajo tudi zgodovinski dogodki, razvoj znanosti in tehnologije in - ne nazadnje - je to odvisno tudi od posameznika in njegove dovzetnosti. Kulturo torej razumemo kot način življenja neke skupine ljudi, njihova prepričanja, vedenje, vrednote in simbole, ki so jih večinoma sprejeli avtomatično in so povezani z značilnostmi življenja v določenem okolju. Učinkovitost prenašanja kulturnega izročila povečuje jezik kot eden izmed temeljev človeške kulture. Jezik je tisti, ki omogoča komunikacijo in s tem zmožnost učenja.

Tradicija izdajanja edicij o Postojnski jami je dolga poldrugo stoletje in pri nekaterih publikacijah število jezikov presega številko 20.

Komuniciranje

Komuniciranje je dvosmerni informacijski proces, katerega bistvo je, da se osebe med seboj sporazumejo. Ločimo več vrst komuniciranja. Pri besedni komunikaciji se uporabljajo besede, ključen element pa je jezik. Značilnost govorne komunikacije je, da je direktna in navadno je hitra tudi povratna informacija oziroma odzivnost druge strani. Druga pomembna vrsta komuniciranja je nebesedno komuniciranje, v katerem sta najbolj znani govorica telesa in intonacija govora, s katerima zavedno ali nezavedno komuniciramo, in sicer tako s svojo držo in kretnjami kot z mimiko obraza, iskanjem stika s sogovornikovimi očmi, dotiki in upoštevanjem prostorske razdalje ter dimenzije časa. Vse to je odraz določene kulture in priučenih norm, nekaj pa je seveda odvisno tudi od posameznikovih lastnosti. Strokovnjaki menijo, da je v vsakdanjem življenju neverbalna (nebesedna) komunikacija celo pomembnejša od verbalne.

Ena izmed vrst komuniciranja je tudi javno nastopanje, med katerega lahko umestimo tudi turistično vodenje, ki pa ima tudi nekatere prvine dvosmernega komuniciranja. Težave in motnje pri tovrstnem komuniciranju lahko nastanejo zaradi medsebojnega nerazumevanja, razlogi pa so lahko jezik, neusklajene misli in občutki sogovornikov ali pa razlike med kulturami. Taka konfliktna situacija lahko vodi v različne odzive, od preprostega razjasnjevanja okoliščin do konfliktnih in skoraj nepopravljivih stanj. Da bi bili pri komuniciranju s pripadniki drugačne kulture uspešni, moramo poleg jezika poznati tudi pomen neverbalnih znakov.

Nekatere kulture, npr. mediteranske, pri komunikaciji intenzivno uporabljajo roke, medtem ko je taka oblika komunikacije pri vzhodnoazijskih kulturah skoraj nepoznana. Razlike v takem načinu komunikacije so tudi znotraj evropskih kultur, saj intenzivnost uporabe kretenj v komuniciranju narašča od severa proti jugu. Tudi dotiki in stiki z očmi imajo med pripadniki različnih kultur različen pomen - nekje so zaželeni in običajni, pri drugih kulturah pa celo predrzni in niso dovoljeni ali zaželeni celo med člani družine. Podoben vpliv ima tudi prostorska razdalja med udeleženci komunikacije in zdi se, da je povezana kar s podnebjem, od koder določene kulture prihajajo, saj se krajša s prehajanjem v od severa proti jugu.

Glavne značilnosti najbolj zastopanih narodov med obiskovalci Postojnske jame

Eno izmed temeljnih znanj, ki ga pri svojem delu potrebuje jamski vodnik, je seveda dobro znanje jezikov, v katerih vodi obiskovalce, in zmožnost njegovega neformalnega komuniciranja v teh jezikih. Postojnska jama je velikokrat svet v malem, saj obiskovalci prihajajo iz vseh delov sveta in iz silno različnih kultur. Pomembno je, da vodnik pozna osnovne značilnosti kultur, s katerimi se srečuje, da razpozna želje in pričakovanja gostov ter, kolikor dopuščajo možnosti, da svoje vodenje prilagodi skupini. Po drugi strani pa mora poznati tudi značilne geste, ki jih pripadniki določene kulture uporabljajo v medsebojnem komuniciranju, po-

sebeno pri kulturah, kjer je tak način komuniciranja zelo prisoten in običajen. Vse to zahteva strpnost in iznajdljivost v nepredvidenih situacijah, predvsem pa prilagajanje značilnostim pripadnikov določene kulture. Kulturne razlike najbolj zastopanih narodnosti v strukturi obiskovalcev Postojnske jame so na prvi pogled večje, kot se izkažejo v praksi. Seveda pa ima vsaka kultura svoje značilnosti, ki jih je pri interpretaciji vredno upoštevati.

Italijani

V Slovenijo prihaja največ italijanskih gostov iz severnih dežel, večinoma iz mest. Za potovanja se odločajo predvsem z namenom zabave in sprostitve, sprostitev pa razumejo kot dokaj aktivno in raziskovalno preživljanje dopusta. Pripadniki italijanske kulture so v nekaterih pogledih zelo tipični, vendar pa so znotraj države velike razlike, kar je pogojeno tako zgodovinsko, kot tudi s stopnjo razvoja. Severni del Italije je po nekaterih lastnostih bolj podoben osrednjeevropski kulturi, medtem ko se kultura južne Italije bolj spogleduje s kulturami mediteranskega tipa. Za Italijane lahko trdimo, da so nagnjeni k razvijanju odnosov, hkrati pa zelo naklonjeni formalnemu naslavljanju, s čemer poudarjajo spoštovanje in upoštevanje sogovornika. Veljajo za izrazito čustveno odprto kulturo, poznana je njihova glasnost in intenzivnost govora, podkrepljena z izrazito govorico telesa in s kretnjami. V vsakdanjem življenju se včasih zdi, da čas ne igra prav velike vloge pri reševanju stvari, a njihova multiaktivnost jim omogoča, da so hitro prilagodljivi na nepredvidene dogodke. Ena bolj poudarjenih značilnosti za italijansko kulturo pa je zagotovo pripadnost družini, kar se ponovno stopnjuje od severa proti jugu. Za vodenje italijanskih skupin po Postojnski jami je tako značilno več neformalne komunikacije med vodnikom in obiskovalci, saj jih zanima veliko stvari. Odprti in dovzetni so tudi za nasvete glede dodatne ponudbe, tolerantni in prilagodljivi okoliščinam in navadno so zelo hitro pripravljeni skleniti kakšno prijateljstvo.

Nemci

Nemci so precej tipični predstavniki srednjeevropske kulture, ki je v nekaterih pogledih skoraj diametralno nasprotna mediteranski. Bolj kot na razvijanje odnosov so osredotočeni na posel. Veljajo za izrazito in skoraj pregovorno formalne, njihovo zaznavanje časa pa je strogo monokrono, kar pomeni, da se mora vse, kar je vnaprej splanirano, tudi izvršiti - do odstopanj in improvizacij niso preveč tolerantni. V svoji komunikaciji so čustveno zadržani, njihov govor je premišljen, včasih celo monoton, pri komuniciranju tudi ne uporabljajo veliko gest. Spoštovanje do sogovornika pokažejo tudi z večjo medosebno razdaljo, manj z dotiki in manj z intenzivnimi očesnimi stiki, kot na primer pripadniki mediteranskih kultur. Pri komuniciranju in odločanju pa nad čustvi prevladujejo dejstva. Nemška kultura je tudi kultura doseženega statusa in ceni posameznikove dosežke. Nemški turisti pričakujejo dobro razmerje med

ceno in kakovostjo in so okoljsko osveščeni. Pri komuniciranju z obiskovalci z nemškega govornega področja je tako prisotnega več formalizma. Še vedno so poslušni in bolj disciplinirani obiskovalci, ki na vprašanja vodniku počakajo do konca ogleda. Se pa seveda navdušujejo nad zgodovino razvoja tehnike, ki je bila v Postojnski jami zelo intenzivna. Pomembna jim je urejenost turističnih znamenitosti in predvsem generaciji starejših obiskovalcev, možnost komuniciranja v svojem jeziku, cenijo pa tudi možnost spoznavanja lokalne kulture in gostoljubnost.

Slovenija

Slovenija sodi po velikosti in številu prebivalcev med majhne države, vendar pa je bila zgodovina na tem območju zelo burna, kar se odraža tudi na opaznih kulturnih razlikah znotraj posameznih regij. Velja, da smo bolj podobni osrednjeevropski kulturi, vendar pa imajo bližina sosednjih kultur, relativno odprte meje tudi v preteklosti in kulturna izmenjava zelo velik vpliv. Tako se na tem področju velikokrat mešajo vplivi germanske, mediteranske, panonske in balkanske kulture, ki so izrazitejši v obmejnih regijah. Slovenci v povprečju veljamo za zmerno osredotočene na posel in formalne odnose, v svojem komuniciranju pa za bolj zadržane. Pri odnosih z drugimi prevladujejo bolj dejstva in doseženi uspehi. Po vseh teh kazalnikih smo dejansko bolj podobni germanski kulturi, vendar pa se razlike kažejo prav na jugozahodnem in zahodnem delu države, kjer je tudi zaradi zgodovinskih dejstev močno prisoten vpliv italijanske kulture. Med domačimi obiskovalci Postojnske jame predstavljajo velik delež družine z otroki, ki se odzivajo predvsem v času prireditev, šolskih počitnic in posebnih akcij. Na izlete se odpravijo pripravljeni in radi sprašujejo podrobnosti o kraških pojavih in človeški ribici. Otrokom navadno predstavlja največje doživetje vožnja s podzemnim vlakom, naklonjeni pa so tudi prilagojenim ogledom - npr. is-

Prednost poklica jamskega vodnika je srečevanje z različnimi kulturami in spoznavanje njihovih posebnosti, pogosto tudi na nivoju državnega protokola. Ena izmed številnih visokih obiskovalcev v zgodovini Postojnske jame je bila tudi japonska princesa Sajako.

kanju zaklada z zmajčkom Jamijem. Druga velika ciljna skupina med domačimi obiskovalci pa so organizirane šolske skupine, ki se odločajo za ogled Postojnske jame v okviru narovoslovnih dni in tudi zanje je pomembno, da se vodnik prilagodi skupini in pove več zanimivosti in podrobnosti na starostni skupini prilagojen način in jih na ta način spodbudi k nadaljnjemu razmišljanju in delu v šoli.

Japonska

Večina japonskih gostov obišče Postojnsko jamo v organizaciji turističnih agencij, torej skupinsko, in le manjši del pride na ogled individualno, kar je do določene mere razumljivo, saj potujejo »v Evropo«, deloma pa je zagotovo povezano tudi s posebnostjo njihove kulture, ki velja za izrazito kolektivistično naravnano in osredotočeno na formalne odnose. Dolgo so bili kot otoška država precej izolirani od ostalega sveta in so čustveno dokaj zadržani. Svoja čustva radi skrivajo, saj pretirano izražanje ni zaželeno, če pa jih že izrazijo, to navadno pomeni nekaj drugega, kot načini nam bolj poznanih kultur - npr. izražanje zadrege ali strahu s smehom. Sodijo med tipično reaktivne kulture, v katerih so močno izražene lastnosti introvertiranost, potrpežljivost, molčečnost in poslušanje, točnost, malo naklonjenosti do spreminjanja načrtov, obzirnost, poštenost, komuniciranje z govorico telesa in prilagodljivost. V japonski družbi je velik poudarek na vrednotah, kot so rast, ambicije, uspeh, odličnost in dominantnost. Vsem opazovalcem vidna in poznana pa je tudi njihova visoka stopnja tehniške opremljenosti - ko potujejo po svetu, si znamenitosti dobesedno ogledujejo skozi

objektive fotoaparatorov in videokamer. Za predstavnike japonske kulture je značilno tudi izogibanje negotovosti in nejasnim situacijam, kar v praksi pomeni izogibanje konfliktom in zadržanost do tujcev. Njihovo zanimanje je usmerjeno v spoznavanje evropske kulture in znamenitosti, počitnice tipa »morje in sonce« za njih niso zanimive, saj zagorelost ne predstavlja zaželenih vrednot. Veljajo za bolj introvertirane goste, manj komunikativne z vodnikom pa je tudi zaradi jezika. Glede na to, da predstavljajo v strukturi obiskovalcev Postojnske jame pomemben delež, jim nudimo tiskan letak s prevodom vodnikove razlage, kar sprejemajo zelo hvaležno. Glede na njihovo splošno tehniško opremljenost pa bi bilo v prihodnosti po vzoru drugih evropskih destinacij, smiselno razmišljati o možnosti, da si tako razlago na svoje i-pode naložijo iz spletne strani in jo med ogledom poslušajo.

Sklep

Sodobna orodja trženja in tehnični pripomočki nam omogočajo vedno bolj prilagojen način komunikacije, ki upošteva značilnosti ciljnih skupin. Upoštevanje razlik je možno z uporabo medijev, ki so določeni kulturi ali subkulturi blizu in je zanje dovzetna. Še vedno pa imajo v turizmu pomembno vlogo pozitiven odnos do obiskovalcev, razpoznavanje njihovih potreb in želja ter interpretacija znamenitosti na način, ki upošteva kulturno različnost obiskovalcev.

Novi načini odstranjevanja rastlinskih oblog okrog svetil v Postojnski jami

TEŽAVA OSVETLJENIH JAM

Janez Mulec

Jame skrivajo številne pomembne zapise o preteklih dobah, pa tudi posebno jamsko okrasje. V jamah, ki so opremljene za turistični obisk, so velikokrat prav te enkratne strukture izpostavljene ogledu. Ker pa je v jamah, z izjemo v vhodnih delih, večna tema, je treba za prikaz turistom te strukture osvetliti. V preteklosti so v jamah uporabljali različne ognjene svetilke in bakle, vendar so v nekaterih jamah istočasno z razvojem tehnike, da so se izognili emisijam dima, precej hitro prešli na osvetljevanje z električnimi svetilkami. Prva jama, ki je bila opremljena s stalno električno razsvetljavo, je bila v ZDA leta 1881 Luray Caverns (Virginija), leta 1883 ji je sledila jama Kraushöhle na Avstrijskem Štajerskem. Stalno električno razsvetljavo je zelo zgodaj dobila tudi Postojnska jama; in sicer leta 1884.

Nov način osvetljevanja je obiskovalcem doje-manje jame zelo spremenil, vendar z vnosom svetlobe v okolje, kjer ni naravne svetlobe, omogočimo rast zelenim fototrofnim rastlinam. Za to zapleteno združbo organizmov, ki uspevajo okrog svetil, se je v literaturi uveljavilo nemško poimenovanje »Lampenflora«. Velja omeniti, da obstaja zapis že iz leta 1941 o pojavu zelenih rastlin v turističnem delu jame v Postojnski jami (Morton, 1941). Pojav zelenih obrasti v jamah, kjer je običajno tema, je sicer zanimiv, vendar je danes s stališča varovanja narave nesprejemljiv. Čeprav danes v nekaterih jamah predstavljajo lampenfloro kot turistično znamenitost, kot npr. v Natural Bridge Caverns, Teksas, ZDA, pa je treba poudariti, da je lampenflora posledica tako imenovane svetlobne evtrofizacije podzemlja. Združba lampenfore vrstno ni zelo pestra, vendar jo sestavljajo različni organizmi: cianobakterije, alge, mahovi, pa tudi praproti. Okrog svetil lahko naletimo tudi na višje razvite rastline, vendar le v obliki kalečih pogankov, ki kmalu propadejo. Lampenflora je tudi vzrok za biološko uničevanje površin, na katerih raste, kot so kapniki, sedimenti, prazgodovinske slikarije in zgodovinski podpisi.

V začetku leta 2010 so pričeli v Postojnski jami s poskusnim opremljanjem predela Lepih jam z LED svetili. Deset svetil je postavilo tudi podjetje GermTec GmbH&Co iz Nemčije. Foto: Alexander Chrapko.

Pojem evtrofizacija pomeni presežno prisotnost hranil oziroma energije, kar vodi v pretirano razrast nekaterih organizmov, npr. določenih skupin alg. Lampenflora v podzemlju predstavlja trikratni problem, in sicer (1) neestetski in nenaravni zelenkast videz jam in drugih struktur v jamah; (2) dejavnik, ki s svojo prisotnostjo in biokemijsko aktivnostjo pripomore k uničevanju površin, na katerih uspeva; ter (3) vpliv na pravo jamsko favno. Vpliv na jamsko favno je posreden in se kaže zlasti v tem, da lampenflora naenkrat predstavlja neobičajno ogromno količino hranil v jamskem okolju, ki v tem smislu običajno ni tako bogato. Biomasa, nakopičena v obliki zelenih rastlin, lahko omogoči, da ne-jamska favna izrine pravo jamsko favno - troglobiontske vrste - iz njihovega naravnega okolja ter jo zaradi tega biodiverzitetno in številčno osiromaši.

V okviru odstranjevanja zelenih obrasti lampenfore okrog svetil v turističnih jamah se pojavljata dva problema, in sicer: aktivnorastoče zelene obloge ter zelenkasta obrast, ki je prekrita s sigo. Lampenflora lahko postopoma postane prekrita s sigo bodisi zaradi lokacije, saj se lahko nahaja pod kapljajočo sigotvorno vodo, ki postopoma s sigo prekrije zelene obrasti, ali pa zaradi biološkega odlaganja kalcijevega karbonata, ko rastline zaradi fotosintetske aktivnosti povzročijo lokalno povišanje pH vrednosti nad 7,8, kar omogoča izločanje kalcijevega karbonata ter zaradi fiksacije ogljikovega dioksida v sladkorje, saj s tem povzročijo porušenje ravnovesja med CO₂ ter karbonatom, ki je v raztopini.

V boju proti lampenflori se upravitelji jam poslužujejo različnih postopkov. Od tega, da ne storijo nič in čakajo, da se bo problem rešil le z znižanjem intenzi-

tete in s skrajšanjem trajanja osvetlitve, do uporabe zelo strupenih kemikalij, kot so npr.: formalin, bromovi in bakrovi pripravki ter pripravki, temelječi na aktivnem kloru. Čiščenje površin s krtačo pa lahko povzroči uničenje krhkih struktur mineralov.

Pri namestitvi osvetljevanja je treba jasno določiti trajanje, intenziteto ter primerna mesta. Danes razvoj ponuja precej možnosti, saj lahko izberemo svetila, ki oddajajo svetlobo takšnih valovnih dolžin, ki v manjši meri podpirajo rast zelenih rastlin, kot običajna svetila (Mulec in Kosi, 2009). Kar nekaj jam po svetu je že opremljenih z LED svetili (angleško, Light Emitting Diodes; slika levo). Zanimiv pristop pri zatiranju lampenfore je uporaba UV (ultravijoličnih) svetil v območjih zunaj turističnega obiska, saj UV svetilo zaradi toksičnega učinka ubije lampenfloro. Je pa izpostavljanje jamske favne UV svetilom tudi toksično in zato v jamah neprimerno. Postavitev UV luči vzporedno z običajnimi svetili lahko vidimo v Veliki jami v Briških (Grotta Gigante, Italija).

V Postojnski jami predstavlja lampenflora - zaradi relativno visoke intenzitete in trajanja osvetlitve v turističnem delu jame, ki letno dosega približno 1000 ur v posameznem sektorju - pereč problem, saj resno ogroža kapniške tvorbe ter druge oblike, ki predstavljajo naravno in kulturno vrednost, npr. zgodovinski podpisi v Rovu novih podpisov. V Postojnski jami so v preteklosti redno odstranjevali lampenfloro s pripravkom, ki temelji na aktivnem kloru. Vnos tega agresivnega sredstva v jamo, ki z uporabo prinaša številne nevarne produkte kemijskih reakcij, kakor tudi neprijeten vonj po kloru, za občutljiv jamski ekosistem ni primeren.

Na Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU smo v letu 2010 v okviru »Strokovnega sodelovanja pri postopku odstranjevanja zelenih oblog okoli svetil v Postojnskem jamskem sistemu« za podjetje Turizem KRAS, d.d., pripravili postopek za poskusno zatiranje rasti lampenfore, ki temelji na literaturnih podatkih ter avtorskih poskusih v laboratoriju in v jami. Namesto pripravka, ki temelji na aktivnem kloru, so v letu 2010 v Postojnski jami pričeli s pršenjem površin z lampenfloro z okolju prijaznejšim pripravkom brez vonja. Pršijo s 15-odstotno raztopino zapufranega vodikovega peroksida - H_2O_2 (pH 7,0). Ker pa takšna raztopina H_2O_2 po pripravi postane nestabilna in hitro izgubi

svojo biocidno učinkovitost, mora biti sprejanje površin opravljeno v čim krajšem času. Raztopino je zato treba pripravljati vsakokrat tik pred uporabo, torej v sami jami. Da kar najbolj izkoristimo učinkovitost pripravka in povečamo aktiven stik pripravka z obrastjo, je treba pred nanosom raztopine vrhnji sloj lampenfore z mahovi odstraniti. In pri pršenju površin z lampenfloro je seveda treba upoštevati načela o varnosti pri delu ter obvezno uporabljati osebna zaščitna sredstva (zaščitna očala, zaščitna maska, rokavice, zaščitna obleka in škornji).

Prvi sklop pršenja v letu 2010 se je opravljalo trikrat z enotedenskim zamikom od 25. marca do 8. aprila v najbolj izpostavljenem turističnem delu jame, kar je predstavljalo približno 30 % osvetljenega dela jame. Rezultati so obetavni (sliki spodaj), vendar bomo lahko govorili o optimalnem postopku za zatiranje lampenfore v turističnih jamah (pogostnost sprejanja, koncentracija pripravka), ko bomo dokazali zanemarljiv vpliv tega oziroma podobnega pripravka na propadanje sige in na apnenčasto podlago.

Odstranjevanje lampenfore na način, opisan v tem sestavku, je učinkovito v primerih, ko odstranjujemo aktivnorastočo lampenfloro. Na mestih, kjer je lampenflora že prekrita s sigo, pa je učinek bistveno slabši.

Seveda pa opisani postopek ne predstavlja dokončne rešitve problema, saj rasti rastlin tudi z rednim odstranjevanjem ne ustavimo, temveč jo le upočasnimo. Trajnejšo rešitev, ki bo omejila, ne pa popolnoma odpravila rast lampenfore, bosta prinesla spremenjen način klasičnega osvetljevanja, npr. z odstranitvijo halogenskih žarometov ter njihovo nadomestitevijo s hladnimi LED svetili, pa tudi s spremembo koncepta prikazovanja podzemlja. Ni namreč vedno najbolje prikazovati prav vsega v »najmočnejši luči«.

Literatura

Morton, F., 1941: Pianta verti presso le lampade dell'illuminazione elettrica nelle Grotte di Postumia.- Le Grotte d'Italia, Serie 2A, 4, 23-28.
Mulec, J.; Kosi, G.; 2009: Lampenflora algae and methods of growth control.- Journal of caves karst and studies, 71, 2, 109-115.

Dr. Janez Mulec - Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Titov trg 2, 6230 Postojna, Slovenija, e-mail: janez.mulec@guest.arnes.si

Levo: Nekateri predeli Lepih jam v Postojnski jami so zelo obrasli z lampenfloro; v tem primeru so alge pritrtjene na sigovo podlago. Desno: Rezultati učinkovanja pripravka v Lepih jamah, temelječega na vodikovem peroksidu, so dobro vidni. Foto: Stanislav Glažar.

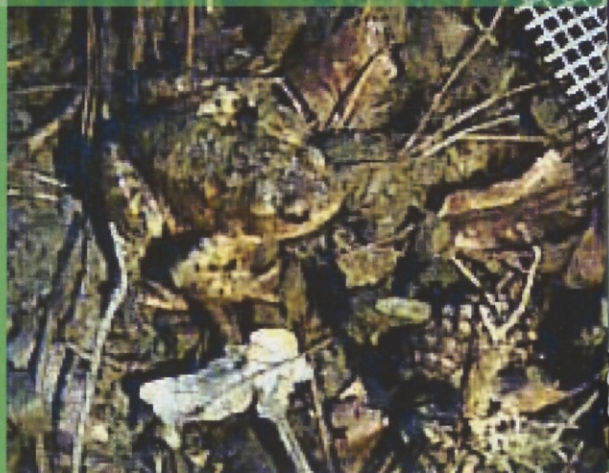

V Javnem zavodu Park Škocjanske jame smo v okviru tečaja za sodelavce parka

POMAGALI ŽABICAM ČEZ CESTE

Tomaž Zorman

V Javnem zavodu Park Škocjanske jame že vrsto let organiziramo izobraževanje za honorarne sodelavce, študente in dijake. Gre za filozofijo ozaveščanja javnosti o varstvu narave in okolja ter o trajnostnem razvoju, ki je hkrati poslanstvo parka. Tečaj poteka vsako pomlad in obsega osnovno in poglobljeno znanje o parku, o njegovih posebnostih in značilnostih ter o naravovarstvenem nadzoru. Posebna poglavja so namenjena turizmu, delu z ljudmi, varnosti in komuniciranju. Na tečaju obnavljamo tudi znanje o načelih varstva narave s poudarkom na posebnostih, ki opisujejo kras in kraške pojave, parkovne posebnosti ter muzejske zbirke v parku, vadimo pa tudi tuje jezike.

Usposabljanje poteka v obliki predavanj in na terenu - v jamah, muzejskih zbirkah in na učni poti. Teoretično usposablja nadgrajujemo s strokovnimi ekskurzijami v druge jame, naravne rezervate, parke ipd. Predavanj in strokovnih ekskurzij se udeležujejo tudi redno zaposleni v JZ Park Škocjanske jame. V zimsko-pomladnem terminu smo izobraževanje razširili z jamarskim tečajem za naravovarstvenike in sezonske vodnike ter z njihovim spoznavanjem parkovnih naravnih vrednot in spomenikov.

Predavanja iz dodatnih vsebin pomenijo nadgradnjo dosedanjega znanja. Vodnik po zavarovanem območju je namreč tisti, ki ga imenujemo ogledalo parka in s katerim ima obiskovalec prvi stik. Taki ljudje morajo imeti dovolj znanja in veščin, da to počnejo brez zadrege, s ponosom in pravim občutkom ter z ustrezno zagnanostjo. Pravzaprav so vsi kandidati za poletno delo, ki jih je vsako leto več, pravi prostovoljni naravovarstveniki. JZ Park Škocjanske jame vsem sicer ne more zagotoviti poletnega dela. Jim pa z veseljem zagotavljamo izobraževanje, saj so vsebine predavanj take, da jih bodo lahko uporabili pri vsakodnevnem življenju in udeleževanju za boljši jutrišnji dan.

V Parku Škocjanske jame odstiramo tančice narave. Narava ni le v Afriki, kjer lahko vidimo slone in leve ali v oceanih s kiti in morskimi psi. Naravo imamo pred svojim pragom. In prav tako nenavadna je kot tista, za nas bolj oddaljena in na videz zanimivejša, ki jo spremljamo po televiziji.

Ali ste vedeli, da so v Sloveniji prav vse dvoživke, med katere spadajo tudi različne vrste žab - uvrščene na Rdeči seznam ogroženih živalskih vrst? Ali ste vedeli,

kako žabe - vrsta navadne krastače, ki jih je na našem območju še največ - poskrbijo, da v vašem vrtu solate v celoti ne pomalicaajo polži, in da vas obvarujejo pred pikom marsikaterega komarja? Ali ste vedeli, da je žaba pravi mali ekološki barometer? Če se njihovo število nenadoma zmanjša ali celo izginejo, je to opozorilni znak, da se v tistem prostoru življenjske razmere slabšajo, čeprav tega sami še nismo opazili.

Dvoživke imajo torej za ohranjanje zdravega ekosistema večji pomen, kot smo si pripravljeni priznati. Ogrožene so zaradi številnih razlogov - predvsem zaradi izgube in razdrobljenosti habitatov, ker se je z leti povečala intenzivnost kmetijstva, ker se je povečal vnos tujerodnih konkurenčnih vrst in plenilcev, ker sta se povečali regulacija in onesnaževanje vodnih virov itn.

Veliko žab v vlažnem toplejšem spomladanskem času konča tudi pod kolesi naših avtomobilov. Zimo so preživele zarite v blatu ali med listjem in se zgodaj spomladi začele seliti k mrestiščem, ki jih ustvarijo ob vodnih virih. Ker tudi na večkilometrski selitveni poti lahko prečkajo več cestišč, so njihova življenja močno ogrožena. Zato moramo takrat, še posebej na območjih, za katera vemo, da je na njih žabjih selitev več, voziti počasi in zelo previdno. Dvoživke ponekod prečkajo cesto čez dolge odseke cestišča. Da jih zavarujemo pred uničenjem zaradi nepozornih in brezobzirnih voznikov, jim pomagamo tako, da jih prenašamo na drugo stran cestišč in jih nekaj deset metrov od ceste previdno stresemo iz vedra na travnato površino. Tako, da pot proti mrestišču lahko nadaljujejo same.

Okrog 20 prostovoljcev iz vrst tečajnikov, domačinov in zaposlenih v JZ Park Škocjanske jame se je ob prvem pojavu žab na cestah Vremske doline (od

Reševanje žabic je zabavno in poučno za stare in mlade.-
Fotografija: Tomaž Zorman.

Ob pregradi se žabe ustavijo
in lahko jih je pobrati v vedro
ter prenesti čez cesto.-
Fotografija: Alenka Hrib.

Ceste so na pomlad
glavni krivec za pomor dvoživk.-
Fotografija: Alenka Hrib.

Mataivuna do Ribnice) odločilo, da se pridružijo apelu ali pozivu društva Žverca iz Škofje Loke »Pomagajmo žabicam!« in čez ceste v bližini vodnih virov varno prenesajo čim več žabic.

Ker žabe pokukajo na plano šele ob prvem mrazu, smo se po predhodnem obvestilu Policijski postaji Sežana, opremljeni z odsevnimi jopiči, vedri in rokavicami, podali v okolico »črnih« točk, kjer je morija dvoživk ponavadi največja. V Sloveniji je po ugotovitvah društva Žverca kakšnih 700 kritičnih točk, na območju struge Reke pa so te točke med Gornjimi Vremami in Ribnico.

Na celotnem območju akcije smo po približnih ocenah v treh tednih rešili več kot 600 primerkov različnih žab, med katerimi so prevladovali krastači. Nekatere so se sicer spretno izmuznile zaščitnim ogradam, vendar nam jih je večino vseeno uspelo varno spraviti na drugo stran ceste. Kljub dobri udeležbi samskih mladih deklet pa se nobena med njimi ni upala poizkusiti sreče in s poljubom odrešiti začaranega princa.

Naj dodava še to, da je pobiranje žabic tudi preverjeno najboljša večerna rekreacija na prostem v zgodnje-spomladanskem času. In seveda tudi izredna prilžnost od blizu spoznati več vrst prekrasnih dvoživk, ki zaenkrat še krasijo naš planet.

Ukrepi za ohranitev žab v smislu trajnostne rešitve ogroženosti dvoživk bi bili očiščenje kanali pod cestnimi odseki in postavitve mrež na najbolj kritičnih točkah, na katerih dvoživke ponavadi najbolj množično prečkajo cestišča. Mreže ali pregrade namreč dvoživke zadržijo, da ne pridejo na cestišče ali jih usmerijo v podhode pod cesto, kjer si lahko rešijo življenje. Škoda je le, da je toplejši asfalt za pregovorno mrzlokrvne organizme prevelik magnet, da bi jih odvrnili od cestišča. Zato je edina prava rešitev previdna vožnja, še boljše bi seveda bila začasna zapora ceste in stalna pomoč prostovoljcev.

Akciji za pomoč dvoživkam so se posredno pridružili tudi z Zavoda RS za varstvo naravne dediščine, ki so pred leti že dosegli postavitve tabel z opozorilom »Žabe na cesti«. Pa so se take table sčasoma porazgubile neznano kam, a so se, po učinkovitem posredovanju, spet pojavile. Zato bi se morale reševalne akcije lotiti naslednje leto še bolj organizirano ter v sodelovanju z vsemi pristojnimi ustanovami in predvsem s ciljem, da pred izumrtjem rešimo še več dvoživk. Predvidene so postavitve tabel, poostren bo policijski nadzor prometa in uvedeni bodo tudi ustrezni ukrepi zoper kršitelje. Predviden je tudi začetek postopkov za manjše »izgube« na cesti, kot so postavljene mreže, ki bodo usmerjale žabe med njihovo selitvijo v varne prehode - kanale pod cestami.

Vir:
www.bodieko.si

Tomaž Zorman, univ. dipl. inž. gozdarstva - JZ park Škokjanske jame, Slovenija
Vesna Matevlič - Društvo prijateljev živali severne Primorske

Ciril Kosmač - Tisti pomladni dan je bil lep

MOJSTRSKO PREPLETANJE TRAGIČNEGA IN KOMIČNEGA

Nela Malečkar

Pisatelj, prevajalec, dramatik in urednik Ciril Kosmač se je rodil 28. septembra 1910 na Slapu ob Idrijci in umrl 28. januarja 1980. Lansko leto je bilo Kosmačevo leto, v njem se je zaradi dveh okroglih obletnic tega izjemnega ustvarjalca zvrstilo veliko prireditev, posvečenih njegovemu spominu, kot pika na i pa je pri založbi Mladinska knjiga izšla monografija *Tisti pomladni dan je bil lep*, ki poskuša v besedi in sliki čim bolj celostno zajeti njegov literarni opus, življenjsko pot in osebnost, kot so jo videli in doživeli njegovi sodobniki.

Tako kot v vseh monografijah o slovenskih pisateljih, ki so do zdaj izšle v zbirki Album (Srečko Kosovel, Simon Gregorčič, Primož Trubar in Alma M. Karlin), smo tudi tokrat poskušali zbrati čim več slikovnega gradiva in dokumentov, ki so sicer razpršeni po različnih ustanovah in arhivih. V prvem poglavju *Dokumenti* smo s fotografijami, pismi, dopisi, risbami, naslovnici knjig in posnetki iz filmov »ponovno sestavili« Kosmačevo življenje, ki je bilo tako zelo razgibano, da bi bil lahko, čeprav sam romanopisec, hkrati tudi - kot piše Saša Vuga - romaneskni junak. Že kot mladeniča so ga usodno zaznamovale izkušnje z italijansko fašistično ječo (1929), beg v Slovenijo (1931), odhod v Pariz (1938), London (1942) in Belo Krajino (1944), kjer se je pridružil partizanom. Po drugi svetovni vojni je bil deležen tako milosti kot nemilosti tedanje oblasti - zaradi obtožbe, da je angleški vohun, so ga čez noč odstavili z mesta urednika Slovenskega poročevalca.

Leta 1948 je bil po Kosmačevem scenariju posnet prvi slovenski celovečerni film *Na svoji zemlji*, pri katerem je kot scenograf sodeloval tudi Veno Pilon. Rodilo se je prijateljstvo in del korespondence, ki je potovala med Parizom in Ljubljano, in je zdaj prvič objavljena v poglavju *Pisma Venu Pilonu*.

Čeprav je Ciril Kosmač po drugi svetovni vojni večino svojega življenja preživel v Ljubljani in Portorožu, bil svetovljan in poliglot, je snov za svojo pripovedno prozo črpal pretežno iz svojega rojstnega kraja. S svojimi zgodbami je arhaičnemu tolminskemu svetu postavil svojevrsten spomenik - v poglavju *Iz moje do-line* je dr. Helga Glušič zbrala odlomke in pripovedi iz njegovega ne preveč obsežnega, vendar stilno izklesanega opusa, in napisala poglobljeno študijo o njegovi unikatni in nadčasovni poetiki.

Najobširnejše je poglavje *Pričevanja*, v katerem so ponatisnjeni portreti Cirila Kosmača, ki so jih v svojih knjigah objavili njegovi pisateljski in prijateljski sopotniki (Edvard Kocbek, Josip Vidmar, Pavle Zidar, Mira Mihelič, Niko Košir ...) in prvič objavljeni spomini nanj izpod peresa njegovih pisateljskih prijateljev Saše Vuga, Marka Kravosa, Miroslava Košute ter Cirila Zlobca, hčere Nanče Kogej Kosmač in igralca Poldeta Bibiča. Marija Mercina, ki sicer pisatelja ni osebno poznala, piše o tem, kako se je najprej kot bralka in učiteljica, pozneje pa kot raziskovalka, ki pripravlja Kosmačeva zbrana dela, srečevala z njegovo literarno dediščino. Alenka Puhar, vztrajna raziskovalka neosvetljenih delov zgodovine, piše o najmanj znanem, tudi smrtno nevarnem obdobju Kosmačevega življenja, ki ga je pred drugo svetovno vojno in med njo preživel v tujini.

Monografijo zaključuje doslej najpopolnejša *bi-bliografija*, iz katere je razvidno, da so bila dela Cirila Kosmača prevedena v mnoge jezike, celo v kitajščino in gruzinščino (na primer knjiga *Balada o trobenti in oblaku* je bila prevedena v petnajst jezikov).

Tisti pomladni dan je bil lep je prvi stavek iz Kosmačevega edinega romana *Pomladni dan* - ob njem pomislimo na minljivost, toda tudi na vedrino in svetlobo. Prav tovrstna protislovja, kot tudi tragično in komično, je Ciril Kosmač mojstrsko prepletal v svojih zgodbah, zato so njegove črtice *Gosenica*, *Kruh*, *Sreča*, *Tistega lepega dne*, *Pot v Tolmin* (skupaj z odlomki iz *Pomladnega dne* in *Balade o trobenti in oblaku*, objavljene v monografiji) še danes žive in aktualne.

CIRIL KOSMAČ JE PRVI NAŠ NOVEJŠI PISEC, KI JE S SVOJIM DELOM PRODRL V ZAVEST EVROPSKEGA BRALCA

Josip Vidmar

V založbi Mladinska knjiga je izšla monografija »Ciril Kosmač - Tisti pomladni dan je bil lep, 1910-1980«. Dokumente, pisma, črtice in pričevanja je zbrala in uredila Nela Malečkar. Iz njenega poglavja Pričevanja povzemamo začetni del pričevanja akademika Josipa Vidmarja z naslovom »Obrazi« o njegovem prvem srečanju s Cirilom Kosmačem, ki je bilo prvič objavljeno leta 1980 pri Državni založbi Slovenije. V monografiji je v celoti objavljeno na straneh 182-190.

Ciril Kosmač (tretji z desne) pred domačo hišo na Slapu pri Idriji z Josipom Vidmarjem (peti z desne) in otroci. Fotografija je iz monografije Založbe Mladinska knjiga »Ciril Kosmač - Tisti pomladni dan je bil lep«.

Bilo je verjetno v zgodnji jeseni leta 1934, ko je v kavarno Union prišel k meni Ivo Grahor (ki je kasneje še kot mlad človek umrl v Dachauu) in mi priporočil, naj preberem rokopis njegovega mladega rojaka, Primorca, in ga objavim v Sodobnosti. Rokopis je bil tipkan, toda poznati mu je bilo, da je šel od rok do rok številnih ljudi ali pa da lastnik ni imel nobenega normalnega predala, temveč da ga je nosil večidel po žepih. Pisec da je neki Ciril Kosmač, begunec iz Italije, rojen v vasi Slap pri Idriji. Tega mladeniča sem že nekaj časa videval po ljubljanskih kavarnah. Zbujal je pozornost s svojo vnianjostjo, ki je bila nekako po sili ekscentrična, dasi je kazal težnjo k eleganci. Nisem pa seveda vedel, kdo je ta človek, še manj pa, da se ukvarja s pisanjem. Vzel sem dovolj zajeten paket rokopisa in ga previdno prelistal, nakar sem Grahorju obljubil, da ga bom čim prej prebral.

Doma sem začel stvar brati, reči moram, da brez posebne radovednosti. Toda to moje razpoloženje se je zelo hitro spremenilo. Nisem še prebral prve strani Hiše številka 14, ko sem mahoma postal pozoren in vznemirjen, začutil sem namreč, da je zadeva resna in da gre tu za nenavadno nadarjenega pisca. In ta občutek me ni zapustil do konca spisa. Še isti večer sem našel v kavarni Grahorja in mu naročil, naj pride Kosmač naslednji dan ob enajstih v kavarno Union.

Sestala sva se ob dogovorjeni uri. Dobil sem vtis, da je Kosmač nekoliko preplašen ali razburjen, kar sem sklepal po tem, da se mu je v govorjenju večkrat zajecjalo.

Ogovoril sem ga vsaj na videz nekoliko neoljudno, toda s šaljivim nagovorom. Dejal sem mu, da mi je zoper njegov rokopis govorilo več stvari. Predvsem dejstvo, da je eden od Primorcev, ki v Ljubljani niso posebno priljubljeni, ker so iz razumljivega oportunizma večidel slabi Slovenci, pač pa vneti jugoslovenarji. Drugič, priporočil mi ga je Grahor, na čigar mnenje da ne dam veliko. Tretjič me moti njegova brada, ki se mi zdi gizdalinska, in četrto, vsa njegova zunanost, ki je nemara elegantna v Italiji, ne pa pri nas. Kljub vsemu temu pa sem rokopis z zanimanjem prebral in reči moram, da je odličen in da me je povsem prepričal o njem kot o nadarjenem pisatelju. Zato ga bom objavil v dvojni ali trojni številki v celoti, ne pa v nadaljevanjih. Pri zadnji izjavi si je Kosmač, ki me je nekaj časa strme poslušal, oddahnil in se široko zasmel. Jaz pa: in ker se mi zdi, da nemara potrebuje denar, sam prinesel s seboj predujem. In potegnil sem iz žepa pripravljeni tisočak in mu ga izročil.

Nato se je razvil med nama živahen in vesel pogovor, v katerem sem takoj opazil, da imam opravka z bistrim in duhovitim fantom, ki se je zdaj naravno sprostil in razživel. Bil mi je všeč in vrhu vsega še zanimiv, saj je v zelo mladih letih kot zaveden Slovenec ilegalno deloval pod fašističnim terorjem, zaradi česar je marsikaj prestal in marsikaj izkusil, in to v Gorici, v Kopru in drugod ter nazadnje v Rimu. Nato je bil konfiniran v domačem kraju, odkoder se je rešil s pobegom v Jugoslavijo.

Svojo zgodbo mi je povedal še na tistem sestanku in, kar sem mu štel posebno v dobro, povedal mi je brez senčice kakkega postavljanja ali mučeništva, preprosto s humorjem in tako, kakor se pravemu človeku spodobi. Pokazal se mi je redko rahločutnega in zadržanega, skratka - bil je nadarjen mlad mož in ni mi bilo težko sprejeti njegove ponudbe, da me pospremi do doma, posebno še, ker mi je povedal, da ne stanuje daleč od mene v Rožni dolini in da imava tedaj skoraj isto pot. Sprejel sem njegovo spremstvo in krenila sva skozi tivolski glavni drevored in po gozdu proti Večni poti št. 3. Bilo je prvič, toda v zvezdah je bilo zapisano, da bova to pot merila skupaj še stokrat in stokrat, in to ob vsaki dnevi ali noči pa tudi jutranji uri ...

Potem ko v nadaljevanju Josip Vidmar opisuje svoja družjenja s Cirilom Kosmačem in pogovore z njim ter piše o njegovih poglavitnih delih, končuje svoje pričevanje z besedami:

Toda v svojih poglavitnih delih, kakršen je Pomladni dan in kakršna je Balada o trobenti in oblaku, in morda še v nekaterih krajših črticah ali povestih, je Ciril Kosmač vsekakor pomemben pojav v slovenski lepi knjigi in prvi naš novejši pisec, ki je s svojim delom prodrl v zavest evropskega bralca, tako na vzhodu kakor na zahodu.

Akademik Josip Vidmar (1895-1992) - slovenski literarni kritik, dramaturg, esejist, prevajalec in politik

VOJNA, KI JE SPREMENILA SVET

Marko Štepec

Atentat na prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegovo soprogo je bil uvod v vojno, ki je spremenila svet naših dedov in pradedov. Mesta monarhije so se odela v žalne zastave in val domoljubnega ogorčenja, žalosti in jeze je pljusnil tudi prek slovenskih dežel. S sarajevskim atentatom 28. junija 1914 so pristasi preventivne vojne proti Kraljevini Srbiji dobili močne argumente za svoje strateške načrte, ki naj bi Avstro-Ogrski zagotovili prevlado na Balkanu. Zasedba Bosne in Hercegovine leta 1878, in njena priključitev leta 1908, je povečala število južnoslovanskih prebivalcev monarhije in obenem okrepila pričakovanja njene preureditve v skladu s slovanskimi željami. Avstro-ogrsko državna politika je v narodnih zahtevah videla oviro strateškemu ciljem, da bi zavladala balkanskemu prostoru, iz katerega se je počasi umikala vse šibkejša turška država. Avstro-ogrski industrijski razvoj je bil počasen in prebivalci slovenskih dežel so na prelomu stoletij še vedno večinoma živeli od kmetijstva. Šolski sistem je omogočal oblikovanje narodnih elit in habsburška monarhija je ob razmeroma šibki osrednji oblasti vse bolj postajala država malih narodov, ki so od sredine 19. stoletja s porastom narodnih gibanj postavljali svoje narodne zahteve. Temelja državne enotnosti sta na prelomu stoletij ostajala vojska ter cesar in kralj Franc Jožef I., ki je s svojo očetovsko podobo poosebljal stabilnost monarhije. Avstro-ogrsko armada je bila razdeljena na skupno armado, podrejeno dunajskemu vojnemu ministrstvu, in na vojaške enote obeh provinc državne skupnosti. V avstrijskem delu države so se imenovali domobranstvo in v ogrskem delu honved.

Svet na prelomu 19. in 20. stoletja je vrel v tekmovalni mrzlici med državami, ki so se povezovale v nasprotujoča si zavezništva. Povečana industrijska proizvodnja je potrebovala surovine, delovno silo in tržišče za svoje proizvode. Evropske države so bile vse bolj zapletene v medsebojna nasprotovanja in napetosti na robu oboroženega spopada. Usodnemu strelu v Sarajevu je sledil avstro-ogrski ultimatum Kraljevini Srbiji, ki ni dajal veliko maneverskega prostora in diplomatskih možnosti za politično razrešitev nastale krize. Srbija si po dveh balkanskih vojnah novega vojaškega spopada ni želela. V svojem odgovoru je pristala na vse zahteve, razen tistih, ki so posegale v njeno ozemeljsko celovitost in ustavni red. Spretno napisani odgovor ni zadovoljil avstro-ogrskih vojaških in političnih vrhov in konec julija je sledila vojna napoved Kraljevini Srbiji in vpoklic vojske. Zaradi številnih mednarodnih povezav, strateških načrtov in pogodb o vojaškem sodelovanju se je sprožil nezaustavljiv plaz vojnih napovedi in

mobilizacij. Na avstro-ogrsko vojno napoved Srbiji je Rusija odgovorila s splošno mobilizacijo svoje armade. Avstro-ogrsko zaveznica Nemčija s cesarjem Viljemom na čelu je s svojimi strateškimi načrti poskušala reševati problem vojne na dveh frontah. Napad na Francijo in prekršitev belgijske ozemeljske suverenosti je v vojno zapletel Veliko Britanijo. Spor med Srbijo in Avstro-Ogrsko je tako prerasel v mednarodni problem, ki je Evropo in velik del preostalega sveta pahnil v vojaški spopad, ki je podrl temelje predvojnega življenja.

Mobilizacija je zajela tudi slovenske dežele. Slovenci so služili vojsko v številnih enotah in rodovih avstro-ogrsko armade. Tretji korpus, ki je imel svoje poveljstvo v Gradcu, je poleti 1914 odšel na vzhodno, takrat imenovano severno bojišče proti Rusiji. Zaradi teritorialnega nabora vojakov so bili nekateri polki po narodni strukturi povsem slovenski. Na poljanah Galicije so avgusta 1914 doživeli ognjeni krst in srečanje z vojno, na katero niso bili pripravljeni. S pomočjo številnih spominskih in dnevniških zapisov ter zbranega fotografskega gradiva dobimo vtis o bojni izkušnji slovenskih vojakov. V njih lahko beremo o slabih železniških povezavah, o utrujajočih več desetkilometrskih pohodih, o slabi koordinaciji med enotami in o silovitosti bojev, ki so povzročili množico ujetih, ranjenih in mrtvih vojakov. V bojih so bile enote tretjega korpusa zdesetkane in prisiljene v umikanje na obrobje Karpatov.

V spominske zapise Andreja Zlobca je vključena tudi pripoved njegovega očeta o ruski fronti iz malo poznejšega obdobja: »Vlak je zavozil v brezkončne ravnine Galicije. Na postajah smo srečevali transporte ranjencev, prav kmalu pa smo zagledali ob železnici sveže grobove, prevrnjene vozove, topove in okostja konj. Dvanajst dni in noči smo potrebovali od Beljaka do cilja.«

Avgusta 1914 je avstrijsko-ogrsko vojska začela obsežne ofenzivne operacije na balkanskem bojišču proti Srbiji in Črni gori, v katerih ni izpolnila pričakovanj načrtovalcev »kazenskega pohoda«. Namesto hitrih vojaških uspehov se je vojna spremenila v dolgotrajni vojaški spopad, v katerem so poleg vojakov izgubljali življenja tudi številni prebivalci.

Italija je ob začetku vojne, navkljub zavezniškimi pogodbam z Avstro-Ogrsko in Nemčijo, ostala nevtralna. Propaganda mlade države, ki je nastajala v drugi polovici 19. stoletja, je poudarjala osvoboditev »neosvobojenih bratov« v obalnih mestih in nujnost strateškega obvladovanja »vzhodne« obale Jadranskega morja. »Naravne meje«, ki naj bi segale globoko v notranjost Avstro-Ogrske, so bile priljubljeni cilj držav-

Prva fotografija avtorja Andreja Zlobca
(Fotografiran v Trstu, verjetno leta 1915)

Avtorjev oče Andrej Zlobec st. na ruski fronti.

nih strategov. Italijanski diplomati so se začeli intenzivno pogajati z avstro-ogrskim vodstvom glede vstopa v vojno. Pogajanja niso bila uspešna, saj so bile njene zahteve po Južni Tirolski, Goriški, Istri in Kvarnerju preobsežne. Uspešnejša so bila pogajanja z državami Antante v Londonu, ki so ji v zameno z vstop v vojno proti Avstro-Ogrski obljubile vsa zelena ozemlja, vključno z deli Dalmacije, otokoma Cres in Lošinj ter z drugimi območji, na katerih so živeli Slovenci, Hrvati in Nemci. Mesec pozneje, 24. maja 1915, je Kraljevina Italija skladno z Londonskim sporazumom napadla Avstro-Ogrsko. Novo bojišče je potekalo od prelaza Stelvio na italijansko-švicarsko-avstrijski tromeji preko Dolomitov, Karnijskih in Julijskih Alp do Tržaškega zaliva.

V Posočju se je avstro-ogrska vojska umaknila s stare avstro-ogrsko-italijanske meje na lažje branljive gorske položaje nad bregovi reke Soče. Frontna črta je potekala po gorskih grebenih prek Rombona, Ravelnika, Javorščka, Lipnika, Vršiča, Vrat, Krna, Mrzlega vrha in z izjemo goriškega in tolminskega mostišča ob levem bregu reke Soče prek Krasa do Jadranskega morja. Poveljstvo nad 5. armado je prevzel izkušeni poveljnik general Svetozar Borojević, »soški lev«, ki je s svojo obrambno doktrino gradil na izkušnjah bojev in porazov na vzhodnem bojišču in ob upoštevanju številčno močnejše italijanske vojske. Na soškem bojišču je od maja 1915 do oktobra 1917 potekalo enajst italijanskih ofenziv in ena skupna avstro-ogrsko-nemška ofenziva. Najhujši boji so potekali na Krasu, prek katerega je napadalec želel prodreti v notranjost monarhije in jo izločiti iz vojne. Na soškem bojišču so se na najtežjih položajih od Doberdoba do sv. Gabrijela borili bataljoni slovenskih polkov, ki so prišli z vzhodnega bojišča.

Vojna je kruto posegla v življenjski vsakdan številnih slovenskih družin. Andrej Zlobec je orisal vojno vzdušje na Krasu, ki ga je doživel kor šestnajstletni fant po očetovem vpoklicu v vojaško službo. »V Komnu je bilo vse polno vojakov. Ležali so po dvoriščih, skednjih, vrtovih, hišah. Po cesti so nepretrgoma korakale čete, se premikale baterije in vozovi, natovorjeni s strelivom, bodečo žico, senom, slamo itd. Čete so korakale ob vozovih po cesti ali po gmajnah ob njej.« Množice beguncev so zapuščale območje bojev in odhajale v begunska taborišča ali k sorodnikom v notranjost monarhije. »Mimo nas so hitele čete za četo, baterija za baterijo, neskončna vrsta vozov in topov. A so se vsi umikali našemu begunskemu vozu.« Najbolj znana begunska taborišča so bila v Strnišču pri Ptuj, Wagni pri Lipnici in v Steinklammu. Za pomoč beguncem so skrbela dobrodelna društva.

Besedilo Andreja Zlobca ohranja spomin na drobne človeške zgodbe beguncev, vojakov in ranjenec. V zaledju kraškega bojišča so nastajale sanitetne postaje in bolnišnice: »Nihče ni računal na tako veliko število ranjencev, umirajočih in mrtvih. Štanjel, središče dogodkov na fronti, na to ni bil pripravljen. V začetku vojne so ranjence spravljali v štanjelski grad, ki so ga morali domačini izprazniti do zadnje sobe. Tudi uradi, občina, orožniki, ki so bili v gradu, so se morali preseliti.« V pripovedi je predstavljeno zaledje kraškega bojišča z opisi vasi in hiš, ki so se pred njegovimi očmi spreminjale v ruševine. Pričakovanja o hitrem koncu vojne se niso uresničila, značilnost bojišč so postali strelski jarki z neusmiljenim kroženjem med zaledjem in prvo bojno črto, med življenjem in smrtjo. Obdobje do svojega odhoda na fronto in svojevrstno mladoletno vojaško službo, v kateri je prenašal ranjence, natovarjal vojaško opremo in raznašal pošto, je imenoval »zaledništvo«. Armada je potrebovala vedno več vojakov, in ko je dopolnil 17 let, je bil spoznan za sposobnega za vojaško službo ter poslan med gorske cesarske lovce. Po šesttedenskem urjenju je spomladi 1916 s svojim »maršbataljonom«, v katerem je bilo malo Slovencev,

odšel na visokogorsko tirolsko bojišče pod vrhom Col di Lana. »Naši predhodniki so uredili tudi vse udobje v kavernah. Ležišča so bila drugo nad drugim, kot panji. Postlana so bila s travo, smrekovimi vejicami in listjem. Vsaka kaverna je imela 5 do 6 stanovalcev, nekatere tudi več.«

Prodiranju proti južni Tirolski se je italijansko poveljstvo odpovedalo zaradi visokogorskega terena in utrjenega obrambnega sistema, ki je vključeval dobro oborožene zaporne trdnjave. Maja 1916 je avstro-ogrsko ofenziva na širšem območju tirolskega bojišča skušala uresničiti grožnjo, ki so se je italijanski strategji močno bali vse do konca vojne. Ofenziva, v kateri so sodelovali številni slovenski vojaki, je bila kljub začetnim uspehom prekinjena zaradi ruske ofenzive na vzhodnem bojišču. Andrej Zlobec opiše minsko vojno oziroma italijansko razstrelitev avstro-ogrskih položajev pod vrhom gore. V boju je bil ranjen in prepeljan v bolnišnico v Meranu in pozneje na okrevanje v Ljubljano.

21. novembra 1916 je umrl cesar Franc Jožef. Njegov naslednik Karel je vnovič sklical dunajski parlament. Slovenski, hrvaški in srbski poslanci so v Majniški deklaraciji zahtevali reforme in avtonomijo pod habsburškim žezlom. 24. oktobra 1917 ob dveh zjutraj se je v zgornjem Posočju na območju med Tolminom, Kobaridom in Bovcem začela prva skupna avstro-ogrsko-nemška ofenziva, ki je po uspešnem preboju italijanskih položajev premaknila frontno črto s slovenskega ozemlja globoko v notranjost Kraljevine Italije, do reke Piave. Tam je italijanska vojska, ob pomoči angleških in francoskih zaveznikov, vzpostavila obrambno črto, ki se do konca vojne ni več spreminjala.

Gospodarska in človeška izčrpanost je počasi ustavljala vojaški stroj. V zaledju je, skladno s slabšanjem življenjskih razmer in splošnim pomanjkanjem, naraščalo nezadovoljstvo, in zvestoba tradicionalni monarhiji je vse bolj plahnela. Ženske v zaledju so zbiralce podpise v podporo slovenskim poslancem na Dunaju in Majniški deklaraciji. Želja po miru je bila vse močnejša in glasnejša. V vojaških enotah je zaradi nezadovoljstva in pomanjkanja prihajalo do uporov vojakov. Maja 1918 so se uprli slovenski vojaki nadomestnih bataljonov 17. pehotnega polka v Judenburgu, 7. lovskega bataljona v Murauu in 97. pehotnega polka v Radgoni. Val nezadovoljstva lahko prepoznamo tudi v besedilu Andreja Zlobca, ki se je odločil, da se ne bo več vrnil v svojo enoto.

V Rusiji je nezadovoljstvo preraslo v revolucijo in dolgotrajno državljansko vojno, v kateri so oblast prevzeli delavski sveti pod vodstvom komunistov. Nemška ofenziva je Rusijo prisilila v pogajanja in na vzhodnem bojišču so se februarja 1918 boji končali. Junija 1918 je avstro-ogrsko vojska začela svojo zadnjo bitko ob reki Piavi, ki pa ni bila uspešna, in oktobra 1918 je Avstro-Ogrska razpadla. Na njenem ozemlju so nastale nove države, med njimi Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Italijanska vojska je v začetku novembra 1918 prešla staro avstro-ogrsko-italijansko mejo in zasedla ozemlja slovenskih dežel na črti od Triglava do Snežnika.

Avstro-ogrsko poljska kuhinja v Komnu.

Ruski vojni ujetniki - graditelji kraškega vodovoda.

Bolnišnica v cerkvi sv. Tilna v Svetem pri Komnu, polna ranjencev.

Andrej Zlobec se je po končani vojni in bojih za severno mejo vrnil domov v ponošeni avstro-ogrski uniformi s slovensko trobojnico na kapi. A njegov rojstni Kras so zasedli Italijani. Na bojiščih svetovne vojne je skupaj z vrednotami preteklosti umrlo 9,8 milijona vojakov, preživeli pa so se morali spopasti s posledicami vojne, ki se jih še danes povsem ne zavedamo.

Zgodba Andreja Zlobca - Matjaževega Dreja iz Ponikev - v štirih knjigah

KRAŠEVEC V VIHRI PETIH VOJN

Dušica Kunaver

Zbirka štirih knjig V VIHRI PETIH VOJN je zgodba o vojnah, ki jih je doživel, preživel in opisal moj oče Andrej Zlobec, Matjažev Dreja iz Ponikev na Krasu. To je trda zgodba o vojnah, obenem pa mehka pesem hrepenenja po Krasu.

Andrej je imel 15 let, ko so neke lepe julijske nedelje leta 1915 v Ponikvah s plesom in pesmijo praznovali Jakobov dan, ki je bil dolga stoletja dan največjega veselja v vasi. Veselico so prekinili trije dragonci, ki so pridrveli v vas in prinesli ukaz, da se morajo vsi obvezniki, rojeni med leti 1872 in 1894, takoj javiti na zbornem mestu. Godba je udrihala, plesalci so plesali križem krašem - smeh, jok, solze, vpitje, petje, pitje, vmes pa donenje zvonov. Vse je donelo do neba, le v dušah je bilo črno.

Tudi Andrejev oče Andrej, moj stari oče, je dobil poziv, mati pa je ostala na domačiji sama z osmimi lačnimi in raztrganimi otroki. Edina opora ji je bil najstarejši sin Andrej - moj oče. Vsak dan je hodil v Štanjel, kjer je v bil tistih prvih dneh vojne njegov oče kot vojak - črnovojnik. Oče je vsak dan prihranil skoraj ves obrok hrane, da jo je Andrej nesel domov mami ter svojim sestram in bratcem.

Nekega dne je mati dala Andreju edine čevlje, ki so jih imeli pri hiši, da bi jih v Domžalah - tam daleč, še naprej od Ljubljane - pri nekih njenih sorodnikih zamenjal za krompir. Andrej se je odpravil na dolgo pot peš, dobil nahrbtnik krompirja, a na poti proti domu mu je neki žandar ta nahrbtnik odvzel ... Andrejeva naslednja naloga je bila pomoč beguncem iz Opatjega Sela. Kraške gmajne so tedaj preplavili tisoči vojakov, ki so marširali na fronto, in tisoči ranjencev, ki so jih vozili s fronte. Voda! Voda! Voda! so se proti nebu dvigali vzdih v vseh jezikih avstro-ogrske monarhije.

Prišel je dan, ko je Andrej dozorel za fronto. »Ko sem korakal po poti iz vasi,« je zapisal v svojih spominih, »sem se še dolgo oziral nazaj in gledal materino visoko, koščeno postavo in drobne ročice bratcev in sestric, ki so mi mahali v slovo. Bo tudi moja mati dobila bel telegram, kakršnega mi je v Štanjelu kazal objokani starec, z besedilom: 'Padel za domovino in presvetlega cesarja'. Avstrija ni moja domovina, za presvetlega cesarja pa nočem umreti.«

Po neskončnih vožnjah proti severu Evrope so Andrejevo četo cesarskih gorskih lovcev preusmerili proti Dolomitom. Fantje, ki še nikdar niso bili v gorah, so morali sredi zime prehoditi Dolomite, da so prišli do vojaških postojank, vklesanih v skale gorskih velikarov. Potem ko so Italijani razstrelili tamkajšnji vrh Col di Lana, so se v dolinah pod to goro vneli hudi boji.

Ranjenemu Andreju je pomagal ranjeni tovariš. Skupaj sta se opotekala, se spotikala, padala, vstajala, se smejala, krohotala, jokala, klecala, pijana od ruma in gorja.

Andrej se je znašel v bolnici v Meranu. Ko si je toliko opomogel, da je z berglami lahko kolovratil okrog bolnice, je nekega dne v četi vojakov, ki je mimo bolnice korakala na fronto, zagledal postaranega vojaka. Žalostno je stopal in zaskrbljeno gledal v tla. Pot mu je tekkel po utrujenem obrazu ... Andrej je zapisal: »Pograbim bergle in skočim pokonci: 'Oče! Oče! Oče!' Vojak se zdrzne in plane iz čete ... Solze tečejo po dveh umazanih, oguljenih suknjičih. 'Dreja, reši se, kakor veš in znaš!'« ga je rotil oče in Andrej mu je obljubil: »Bom, oče, bom!«

»Naprej! Naprej!« je priganjal feldvebel. Andrej je še dolgo strmel za četo, ki je odhajala tja, kjer tisoč topov bruha smrt. Njegova odločitev je v tistem trenutku dozorela. Pobegnil bo!

Po dramatičnem begu iz ljubljanske Cukrarne se Andrej pridruži zelenemu kadru v Trnovskem gozdu. Po koncu vojne postane član Narodne straže v Gorici in nato Maistrov borec. Ko se vrne domov v Ponikve, je tam slovenska beseda preganjana, slovenska zastava pa strogo prepovedana. Kljub temu Andrej nekega dne skupaj s ponikovskimi fanti koraka proti Avbru s slovensko zastavo. In po pretepu z italijanskimi vojaki pred avbersko cerkvijo Andrej pobegne v Jugoslavijo.

Kaj sedaj? Kam naj gre? Njegova izobrazba so štirje razredi avberske enorazrednice. A neki bosanski fant mu pomaga, da se vrine v zagrebško podoficirsko šolo. Konča jo z odliko. Nesrečni brezdomec se nato vključi v boje za južno jugoslovansko mejo v surovih alpskih gorah in se po koncu teh bojev pridruži četi, ki odide v Solun po orožje, ki je Jugoslaviji dodeljeno kot vojni plen. Po čudnem naključju zaide še v grško-turško vojno in jo po čudežu preživi. V hudi konkurenci kandidatov ga sprejmejo na Vojaško akademijo v Beogradu. Čeprav Andrej še tako zelo ne mara vojne in vojske, nima druge izbire.

Biti vojak je vendar tako enostavno. Dobiš ukaz in ga izvršiš. Od tebe zahtevajo le, da takrat, ko odložiš civilno obleko, odložiš tudi vse zamotanosti civilnega življenja. V vojski je vse enostavno. Če pa ti pod vojaško suknjo bije isto srce kot bije pod navadno srajco, potem ti ni lahko.

»Domotožje je moja najhujša bolečina,« je Andrej zapisal v poglavju, v katerem je opisoval sijaj dvornega plesa v čast rojstnega dne kraljice Marije v Beogradu leta 1926.

»Vse je šumelo v svili in zlatu. Generali, diplomati, ministri, princi, grofje Kako rad bi se znašel na kakem skednju v domači vasi! Kako naj se tu počutim srečnega? Naj stopim k italijanskemu diplomatu in ga vprašam, zakaj so zasedli našo Primorsko? Naj stopim k Angležu v rdečem mondiru in ga vprašam, zakaj je to dovolil. Naj stopim k jugoslovanskemu kralju in ga vprašam, zakaj je na vse to pristal...«

Po končani vojni akademiji Andreja čakajo službena mesta po različnih krajih Jugoslavije. V Mariboru postane udeleženec oficirskega puča, v Kamniku si najde ženo in si ustvari družino. S svojimi izjemnimi sposobnostmi se strmo dviga po vojaški lestvici. Napiše učbenik za vojaško akademijo - štirinajst let potem, ko je s štirimi razredi avberske osnovne šole stopil v zagrebško podoficirsko šolo! Ob začetku vojne je intendantski načelnik Triglavske divizije in član generalštaba jugoslovanske vojske. Marsikatero podrobnosti, ki jih Andrej navaja v knjigi, pomenijo obogatitev slovenske vojaške zgodovine.

»Prvi dnevi druge svetovne vojne v naših krajih: Ratno stanje! - V vojni smo! Zrem v mrtve črke telegrama: Ne pružati više otpora! - Nehajte se braniti! Mrzel pot me obliva, pa ne od strahu pred štukami - pesem rafalov za mene ni nič novega. Moja domovina leži na milost in nemilost pred sovražnikom.« je zapisal.

Že v prvih dneh vojne mora Andrej plačati račun za star greh - zastava, ki jo je davnega leta 1919

skupaj s ponikovskimi fanti poskušal razviti pred avbersko cerkvijo, ga spravi v ječo. Ko italijanski sodni stroj po petih mesecih ugotovi, da je prekršek zastaral, pride Andrej iz zapora in se takoj pridruži Osvobodilni fronti. A le za nekaj mesecev. Pomladi 1942 potuje s transportom jugoslovanskih oficirjev v koncentracijska taborišča v Italijo. Po kapitulaciji Italije se po dolgi pešpoti srečno vrne domov in se spusti v nevarno delo vojnega obveščevalca za Osvobodilno fronto. V njegovi ilegalni trojki sta dva nemška vojaka, antinacista, ki mu dajeta dragocene podatke. Organizirajo dva napada zavezniških letal na vojaške cilje sredi Ljubljane. Kot vojni obveščevalec ilegalno odide na Kras s ponarejeno izkaznico trgovca z brinjem. Tudi s te nevarne ilegalne poti po Krasu se Andrej srečno vrne, a zloglasne božične aretacije ob novem letu 1945 tudi njega spravijo v najhujše politične zapore. Tedaj se znajde v ječi cvet tedanje slovenske inteligence in vrh organizacije OF. Andrej doživi strahotnih trideset dni temnice in je eden izmed redkih jetnikov, ki je preživel to, kar se je v tistih ječah med vojno dogajalo. Domov se vrne kot invalid.

V prvem letu po vojni, ko je za službo nesposoben, Andrej nadaljuje s pisanjem spominov, ki jih je začel pisati v italijanskem taborišču. V taboriščni kuhinji je ukradel papir za podkurjenje ognja. Tako je izpolnil obljubo, ki si jo je dal samemu sebi, ko je umiral na mrzlih tleh temnice: Če bom ostal živ, bom napisal spomine. Naj mladi vedo, da njihovi očetje svobode niso dobili zastonj.

O vojni in vojnah je moj oče Andrej prav malo govoril. Svoje družine ni nikdar obremenjeval s svojimi težkimi spomini. Nasprotno! Vedno je bil nasmejan. Ob varnosti in toploti njegovega nasmeha smo rasli njegovi trije otroci. Če sem kdaj imela kake svoje težave, so v njegovi bližini postale tako majhne, da jih nenadoma sploh ni bilo več. Človek, ki je doživel toliko hudega, je imel drugačna merila. Širino svojih meril je širil okrog sebe. Sovražstvo se ga ni dotaknilo.

V zadnjih letih njegovega življenja - doživel je 80 let - sem ga večkrat peljala na Kras. Vsaka teh poti me je bogatila z njegovimi vrednotami.

»Kako bi bilo mogoče preprečiti vojne?« sem ga nekega dne vprašala.

»Samo z močno mednarodno vojsko, ki bi se je nasilneži bali, ustrahovanim narodom pa bi prinašala pomoč.«

Hodila sva po Ponikvah. Vedno sva se ustavila pred eno od hiš. Tiho je postal pred to hišo in zrl v njena kamnita okna. Nikdar ni ničesar rekel; tudi jaz ne. A že tedaj sem poznala rokopis njegovih spominov in vedela sem, da je bilo v tej hiši doma dekle njegovih sanj. Vse življenje jo je nosil v srcu ... Ko sva hodila po ponikovskih gmajnah in senožetih, se je mnogokrat ustavil, se truden usedel v travo in molčal. Nisem si drznila prekinjati tišine tega molka. Sklonjena siva glava in oči polne solz so bile preglasna govorica. Preživel je svoje življenje v hrepenenju po teh gmajnah. Želel jih je videti svobodne.

O AVTORJU ANDREJU ZLOBCU

Andrej Zlobec iz Ponikev na Krasu,
avtor knjižne zbirke »V vihri petih vojn«

Moj oče Andrej Zlobec, rojen leta 1899 v Ponikvah na Krasu, je bil prvi izmed devetih otrok na revni Matjaževini. Z domačega Krasa je prinesel le štiri razrede enorazredne vaške šole, a prinesel je nekaj mnogo bolj dragocenega kot šolsko znanje. Prinesel je odpornost in trdoživost rastline, ki raste iz trde kraške zemlje.

Spomine je začel pisati v italijanskem taborišču na gori Monte Viso. V taboriščni kuhinji mu je uspelo ukrasti nekaj papirja, ki so ga rabili za podžiganje ognja. Ko se je po kapitulaciji Italije vrnil domov, je te zapise prinesel s seboj. S pisanjem spominov je nadaljeval leta 1945, ko se je tik pred osvoboditvijo kot invalid vrnil iz Poljanske jetnišnice v Ljubljani. Eno leto ni bil sposoben za službo, zato je v tem času naredil, kar si je želel narediti tedaj, ko je umiral na mrzlih tleh temnice:

»Če bom ostal živ, bom napisal spomine. Naj mladi vedo, da njihovi očetje svobode niso dobili za stonj!«

Zbirka V VIHRI PETIH VOJN vsebuje avtorjeve spomine na dogodke v petih vojnah in sicer na prvo svetovno vojno (1914-1918), na boje za severno mejo - Maistrov borec (1918-1919), na boje za južno jugoslovansko mejo v Albaniji (1921-1922), na vojno med Grčijo in Turčijo (1922-1923) in na drugo svetovno vojno (1941-1945). Sestavljajo jo štiri knjige:

1. V VIHARJU PRVE SVETOVNE VOJNE
(v prvi izdaji V VIHARJU SOŠKE)
2. V BOJIH ZA SEVERNO IN JUŽNO MEJO
3. ČASTNIK KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
4. OBVEŠČEVALEC OSVOBODILNE FRONTE

Vsebina knjig zajema tudi vmesni čas med vojnami in opisuje razna zgodovinska dogajanja in očetova doživetja v času od začetka prve svetovne vojne do konca druge svetovne vojne. Večina vsebine celotne zbirke je prepisana iz rokopisa, ki ga je moj oče nameraval izdati kot knjigo, nekatera poglavja pa so vzeta iz raznih njegovih neobjavljenih člankov, življenjepisov in pisem.

Zbirka je ne le pripoved rodoljuba, ki je svoje življenje podaril bojem za svobodo svoje domovine, ampak je njegova pripoved tudi dragocen prispevek slovenski vojaški zgodovini. Vsebino je pisal kot poklicni vojak, ki je okusil gorje vseh vojn na našem ozemlju od leta 1914 do leta 1945 in še v povojnem času.

V vihro prve svetovne vojne je bil vpoklican kot petnajstletni fant, mobiliziran za delo v zaledju soške fronte, vojaško sukno pa je odložil v začetku druge svetovne vojne kot član generalštaba jugoslovanske vojske in intendantski načelnik Triglavske divizije.

Ko je po razsulu jugoslovanske vojske zakopal puško na skritem kraju, se ni nehal bojevati. Vrgel se je v boj s tihim, skritim, nevarnim orožjem obveščevalca, ilegalca, ki ga je varoval le en molčeči, trdni, zanesljivi in zvesti tovariš. Mnogim tem tovarišem ne bomo nikdar zvedeli imen, a človeške veličine njihovega boja ne smemo pozabiti. Naj bo zadnja knjiga te zbirke poklon tudi njihovemu spominu!

Dušica Kunaver, profesorica - kulturna publicistka

Za bralce revije Kras je urednica in izdajateljica štirih knjig Kraševca Andreja Zlobca V VIHARJU PETIH VOJN Dušica Kunaver ponudila nakup za vsako knjigo s pošto dostavo znižano ceno po 15 €. Pokličite po telefonu na njeni številki: 01/512-63-61 ali 041/272-688 ali ji pošljite elektronsko naročilo na naslov: dušica@kunaver.com. Lahko pa knjige naročite tudi v spletni knjigarni: www.kunaver.com.

Spomin
iz prve svetovne vojne

POK

Andrej Arko

Ljudje delamo napake. Kdor stori eno in je ne popravi, stori s tem drugo. Polomija je torej samo priložnost, da z novo izkušnjo začnemo znova. Vendar moder človek opazuje druge, da se lahko uči iz njihovih napak in na njihove stroške. Napake bi torej morale biti povodi za napredovanje, ne pa izgovori za neuspešnost. Eni napak sploh ne priznavajo, medtem ko jih imajo drugi za izkušnje. A kaj, ko izkušnja ni vedno samo drug način učenja, ampak tudi - drag!

Žal je prepogosto sploh edini.

Na to sem pomislil, ko mi je prišla v roke vojaška revija z opisi in s podobami najsodobnejših topovskih in tankovskih izstrelkov, kumulativnih, kemičnih in jedrskih, kar me je spomnilo na izkušnjo z enim od njihovih preprostejših, stoletje starejših predhodnikov.

To je bila navadna trenutna granata, kalibra 70 milimetrov. Italijanskim vojakom, ki so na južnem odseku soškega bojišča rinili na Dolenji Kras, jo je v dolgem vročem poletju leta 1917 poslala v pozdrav avstroogrski, najverjetneje gorska havbica M 16. Pravim v pozdrav, kajti granata ni ubila nikogar, saj je ostala nerazstreljena. Ta granata, ki je imela samo delno odbito glavo, drugače pa je bila cela, torej polna, je po zgledu nekaterih vrtov, na katerih so stali pred domovi hiš vzdolž nekdanjega soškega bojišča bolj ali manj lepo ohranjeni granatni tulci, krasila tudi našega.

Vendar zelo kratek čas ...

Med brodenjem daleč od naselij in po brezpotjih zdaj bolj ali manj zaraščenega Krasa sem v oddaljenem času že od daleč zapazil granato, kot dete v zibel varno položeno v neznatno udorinico na samem vrhu dokajšnje griže. Splezal sem k njej in jo, ovit v zadovoljstvo, da bo tudi naš dom, čeprav le počitniško hišo, krasilo nekaj iz prve svetovne vojne, torej nekaj tukajšnjega, zanesel domov ... Doma jo je bilo treba očistiti z žičnato krtačo, nato pa še s smirkovim papirjem. Potem sem nanjo nanesel dve plasti prozornega laka. Kot nova se je nato svetila v zidni niši pilastra na našem portonu. Vsak jo je lahko videl. Vendar so jo sosedge le malo komentirali, pa še to bolj z nekakšno zadržanostjo. Bil sem prepričan, da zato, ker jim je bilo kaj takega po domačem takorekoč vsakdanje.

Previdno zadržanost sosedom do našega le rahlo odbitega sedemdesetmilimetrskega izstrelka, ki je nemo stal v naši niši, je pretrgal poletni obisk moje mame. Kot srčna bolnica zaradi vročine v takem času ni bila vajena hoditi na Kras. A to pot je sprejela povabilo sosede, s katero sta se skozi leta močno spoprijateljili, na proslavitev njene osemdesetletnice.

»Kako, od kdaj pa imaš zdaj to?« se je razkoračila mama, še preden je stopila na borjač. »Boš dal to takoj stran!«

»Mami, to je okras, spomin iz prve svetovne vojne. To je danes že težko dobiti, celo na boljših sejmih, pa še tam samo za visoko ceno.«

»Kaj si ti nor, kdo pa še plačuje zato, da bo umrl!?« je vpila, preden je stopila naprej.

»Počakaj mami, ne se zdaj razburjati, saj veš, kaj ti pravi zdravnik. Ne obremenjuj se, se bomo pomenili notri v hladu.«

Mamino glasno nerganje, če že ne prej hrum našega avtomobila, sta dala vedeti sosedi, da je dobila vabljenost in težko pričakovano družbo. Nedolgo po maminem prihodu se je pojavila pri nas, in mama, ki se še nikakor ni mogla pomiriti, je prijateljici namesto pozdrava takoj omenila granato in to skoraj z očitkom, kako da so mi jo vaščani sploh dovolili imeti. Kaj je preostalo sosedi, kot da je povabljenki začela izlivati besede strinjanja z njo, nekoliko zadržano pa besede nestrinjanja z mano. To je mami še povečalo ogorčenje, da je zagorela od obsojanja granate in mene.

»Mami, ne razburjaj se, pa pojdi vendar noter, saj ni treba, da vsa vas sliši, kaj imamo med sabo,« sem se obregnil, ko sem nejevoljen prinašal prtljago iz avtomobila.

»O, naj kar sliši, saj vedo, da imamo bombo pri hiši!«

»Pa kakšno bombo vendar; se vidi, da se ne spoznaš na strelivo.«

»Ma sem po vasi že čula kakšnega, ki mu vaša granata ni šla v želodec,« me je pribila na križ še sosedica.

»No, slišiš, a zdaj slišiš, pa ti še ni dovolj! Takoj danes jo boš odnesel, kjer si jo dobil!«

»Prav, bom jo odnesel, zdaj se pa pomiri in spočij!«

Sosedica je še nekaj poltiho dodala, kolikor sem lahko doumel, ne meni v prid.

»Vsa vas se je tresla zaradi te tvoje granate, a ti niso hoteli bolj odločno reči, da se ti ne bi zamerili,« je mama razburjeno izstrelila še zadnji rafal. Bila je prepričana, da se me vsa vas boji, ali kaj. Njena sunkovita sapa mi je dala vedeti, da se še ni pomirila. Ponavadi je po prihodu takoj malo legla, tokrat, čeprav v vročini, pa je ostala pokonci.

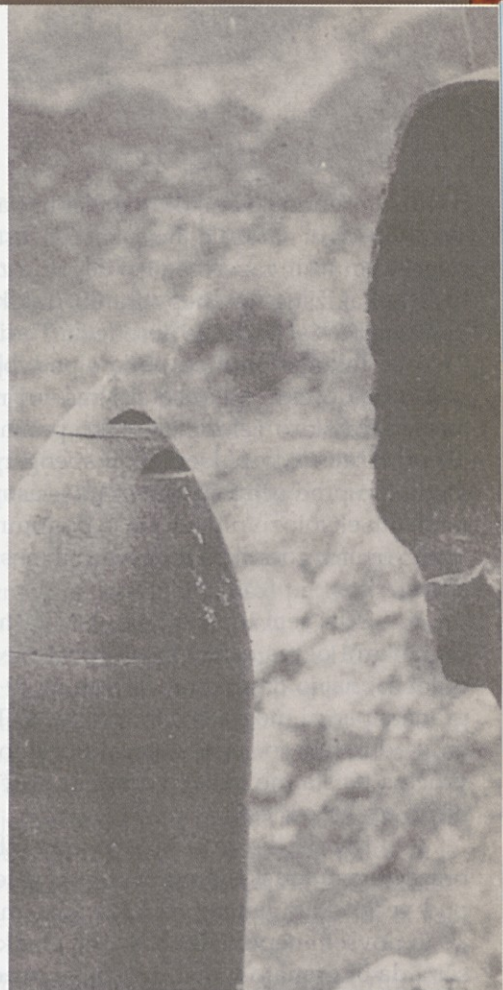
Ob tako močnih pritiskih sem sklenil, da se granati vendarle odpovem, čeprav skrajno nerad. Spoznal sem, da mama ne bo mirna, dokler bo granata doma, in da šrapnela tudi vaščani ne bodo nič kaj pogrešali, ne glede na to, da ima sicer kdo tu in tam po vaseh ob hiši kako granato za okras, tudi večjo, vendar izpraznjeno, ali pa najpogostejše le njen tulec.

»Pa glej, kako jo boš nosil, da ti ne pade iz rok. Ali pa naj jo nese kdo drug, ki se na to spozna,« je še s svojim posebnim razumevanjem zabila mama, potem ko sem se po kosilu odpravil, da topovski izstrelek odnesem. Povedal sem ji, kako se mi je bil že nerodno zavalil po tlaku takrat, ko sem ga drgnil s krtačo, pa se vendar ni nič zgodilo.

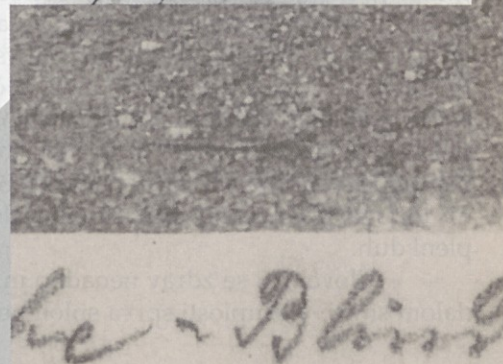
»Seveda, ko pa imaš večjo srečo kot pamet!«

V skrušenem sprijaznjenju, da je dobra plat tega, ko te drugi primorajo do priznanja, da nimaš prav, zadoščenje, ki jim ga to prinese, sem še isto popoldne neeksplozivni izstrelek previdno iztaknil iz niše v portonskem pilastru in ga varno namestil v platneno malho za nabiranje brinjevih jagod, tako da je v njej ležal. Vse poprejšnje zavračajoče besede so nanesele vame tudi dvom, če nemara vendarle niso umestne. Na mah se mu je pridružil drobci olajšanja, češ morda pa je granata še vedno lahko nevarna.

Kolikokrat sem poslušal pripovedi o tem, kako so si tudi Kraševci v letih po prvi svetovni vojni služili kakšen sold s prodajo starega železa - drobcev, kosov ali kar skoraj celih neeksplozivnih granat in drugega streliva ter zapuščenega orožja; pa kako je pri tem kdo, ki je hotel deaktivirati kak še neeksplozivni topovski izstrelek, oslepel, zgubil roko ali celo življenje, ker se je poskušal s pirotehniko. Hitro so domačini, ki so jih oblasti pred vojnimi grozotami umaknili v begunstvo, spoznali, kakšen pekel je bil na njihovih tleh in da vojni ostanki na njihovi domači zemlji, potem ko so se vrnili, lahko ob neprevidnosti sejejo smrt še po vojni. Kdor je bil torej na podlagi žalostnih izkušenj nekaterih sovaščanov previdnejši in razsodnejši, je, ko je opazil kako eksplozivno telo, ki ni doseglo svojega namena, namreč pokončanje nasprotnika, tega previdno zanesel na kako vsem vidno mesto, da bi ga kdo med hojo ali žival med pašo po nesreči ne sprožila, preden bi prišli ponj špengerja, strokovnjaki za razstreljevanje. Nekaj sicer zelo redkih takih neeksplozivnih granat pa je še ostalo. Marsikatera je bila zarita v zemljo, da je sploh ni bilo na spregled. Le nekoč, ko je iz Italije sem zagorela gmajna, se je tu in tam med ognjenimi zubli in silnim dimom kaka granata tako segrela, da je eksplozivirala in je pokalo in metalo zemljo in goreče drevje v zrak, kot bi se spet povrnila soška

*Halbinsche - Blindgänger.
Granate 21. 11. 34.
17/8. 17.*

fronta. Posebno na bolj odmaknjenih parcelah, med katere je po drugi svetovni vojni zarežala meja, zaradi česar se domačini potem tam niso pogosto mudili, razen če niso ilegalno zapuščali domovine, pa je ostalo še nekaj izstrelkov nepobranih. Takih opaznih. Tako se je tu in tam kakšen obdržal še dolga desetletja. Tudi naš.

Tako so mi med potjo s podvojeno silo segala v misel pripovedovanja o tem, kako so si Kraševci nekoč s prodajanjem ostankov streliva za staro železo nekoliko pomagali v revščini; ob sobotah so jih prinašali na kup, kjer so jih špengerji pregledali in po potrebi razstrelili; in pred očmi so mi vstajala časopisna poročila o vseh mogočih najdenih eksplozivnih telesih, o pogumnih špengerjih, ki so jih hladnokrvno onemogočali, pa tudi o hudih nesrečah najditeljev, a tudi kakega špengerja.

Zdaj sem torej nekako lažje odnašal proč donedavni domnevno nevarni okras naše hiše. Kljuval me je le tisti mamin stavek, ko je odločila, naj jo dam komu, »ki se na to spozna«. Po tolikih desetletjih granata pač ni mogla več eksplodirati. Torej sem jo nameraval odnesti tja, koder sem jo našel. Skoraj pet kilogramov teže ter popoldanska vročina pa sta me nekako odrivali proč od odločitve, da bi z njo iskal njeno prvotno mesto.

Kmalu, ko se je kolovoz razgubil in sem se znašel samo še v brezpotnosti kraškega pečevja med rešeljikami in rujem, sem v bregu pod večjo skalo naletel na kake štiri, morda slabih pet metrov globoko in povsem neporaščeno, skoraj gladko podolgaste kotanjo. Pomislil sem, da bi granato v malhi pazljivo zanesel na ozko dno. Bila bi vidna od vsepovsod. A navpične stene niso ponujale kaj dosti oprijemov pa še zbal sem se, da ne bi med sestopanjem z granato v malhi kam nerodno sunil. Tudi vročina me ni ravno vabila h kakemu dodatnemu naporu, povrh tega me je prešinil pomislek, kaj pa če bi kdo, ki bi šel tam mimo, med hojo po nesreči sprožil kak večji kamen ali celo skalo, ki bi se lahko zakotalila na dno škraplje in bi morda vendarle prišlo do eksplozije.

Nenadoma sem do domnevno nevarnega predmeta dokončno začutil odpor. Pa če bi ta stara reč vseeno še lahko eksplodirala? Kaj če poskusim, se je iz mene izvilo zahrbtno vprašanje, da sem takoj slišno zasopel. Nemir mi je zaviral preudarnost in pospeševal radovednost. Kaj se pa lahko zgodi? Toda zakaj je niso že domačini zdavnaj uničili? Zato, ker takrat še ni bila tako stara in je lahko še bila nevarna, čeprav z delno odbito konico?

Smešno, da bi se zdaj nenadoma, kar tako iz celega, bal kosa starega železa; in nekdo me je prijel za roko, roka je prijela granato v malhi in izza velike skale v loku zabrisala granato v votlino. Vrgel sem se na tla in nagonsko zazeval, kakor so nas učili v vojski. Takoj sem zaslišal kratek zamolkel: tonk. Granata se je odbila od stene jame. Isti hip pa se je že zablislilo, da je presvetlilo sončno svetlobo, strašno zagrmelo, s skalo in z vsem hribom vred sem se zamajal, med udarjanjem in štropotanjem padajočega kamenja pa je od sosednjega hriba butnil odmev. Kljub spokoju, ki se je povrnil vsenaokrog, še nekaj časa nisem mogel dojeti, kaj se je dogodilo. Brez občutkov sem ležal na boku in ne več na trebuhu tako kot pred eksplozijo, v laseh in ušesih pa sem imel polno drobnih kamenčkov in prhke jerovice, to tudi v ustih, sicer pa name pod veliko skalo razen nekaj kosov vej in drobnih vejic ni padlo nič težjega. V glavi mi je pošastno bučalo. Nosnice je zapiral oster žvepleni duh.

Človek, ki se zdrav nenadno in nenadejano znajde pred ogle dalom smrti, v osuplosti sprva sploh ne ve, kaj bi. Najprej misli, da je

pred zrcalom nekdo drug, da on pa res ne more biti. Potem opazi, da je vendar on sam, pa se mu naenkrat ogledalo ne zdi pravo. Takoj ga hoče besno razbiti, a kaj, ko se roka noče in noče zganiti. Torej je res mrtev? Ne, to ni mogoče, to ni resnično, to ne more biti pravično!

K sebi sem prihajal počasi in negotovo. Ovedel sem se z izkašljevanjem mastne prsti iz grla, ki sem jo poskušal tudi izpljuvati iz ust. Nagonsko sem se dvignil in se postavil na noge, kakor da ne bi bile moje. Šele ko sem opazil, da je bila jama na spodnjem robu odprta v breg, da je okolica nekako drugačna in da tudi skala, moj zaslon, moli nekam postrani, sem se začel počasi zavedati, da kljub razdejanju še živim.

Nenadoma je udarilo vame, da sem gluhi. Med prestopanjem sem čutil, kako mi hresti kamenje pod podplati, slišal pa tega nisem. Zaplosknil sem z rokama. Plosk sem začutil v dlaneh, v ušesa pa ni prišel. V nenadnem strahu, da zaradi zvenenja v glavi morda oglušim, sem pograbil malho in v omotici pohitel navzdol proti domu v upanju, da mi bodo morda še lahko kako pomagali. Obupano sem stresal z glavo in kot da bi mi šlo na jok. Bil sem potisnjen v drug, nekakšen vzporeden svet brez zvoka. Groza me je obhajala.

Med naglo hojo se mi je nekje ob poti prazna malha zapletla v grm in mi zdrknila iz rok na tla. Obrnil sem se in se sklonil, da bi jo pobral. Tisti trenutek pa mi je v ušesih nekaj boleče poknilo in, ali sem prav slišal - nenadoma se mi je povrnil sluh. Zdelo se mi je, da z vso ostrino.

Nepričakovano me je oblila radost in zdaj se mi ni več mudilo, hotel sem celo nazaj, da bi si razdejanje, ki sem ga povzročil, bolje ogledal. Pa se mi je zazdelo, da me nekdo kliče. Prisluhnil sem, a ni bilo nič. Z mojimi ušesi očitno še ni bilo vse v redu. Torej sem nadaljeval pot.

»Du-šan ... Dušan ...!« sem spet zaslišal čez čas in to niso mogli biti prisluhi. Med hojo sem vsake toliko časa postal in obmiroval, zadovoljen, da se mi povrača sluh. Želel sem se dokončno prepričati, ali me res kličejo. Čez nekaj časa sem že skoraj blizu zaslišal ponovne klice in spoznal Darijeve glas.

»Jaa,« sem hropnil s suhim glasom in izbljunil prhlico zemlje, ki se je je nekaj še lepilo med zobmi.

»Dušan, si tu?«

»Tu...u,« me še vedno ni hotel ubogati glas.

Kmalu se je med grmovjem izrinila zasopla Darijeva postava.

»Kaj je bilo? Si v redu? Kakšen pa si!«

»Razbil sem granato ...«

»Ma si šutast!«

»Vrgel sem jo v škrapljo, pa je usekalo ...«

»Saj si ves zemljen. Samo da si cel! Smo mislili - konec je z njim.

Ko smo zvedeli, da si odšel z granato in ko je tako gromozansko počilo noter v vas ... Čuj, beži hitro domov, mamu so ti odpeljali v Šempeter.

»V Šempeter!? Zakaj?«

»Nič, tvojo mamu je malo slabost ... ko je usekalo ... srčni napad ... je rekla Malka, ko so jo priklicali, je bila slučajno doma, je dala tvoji mami injekcijo, je rekla, da mora mama v bolnišnico in je še prej menda telefonirala medicinski sestri na kardiovaskularnem, svoji kolegici, potem pa je k mami sedla v avto in ju je njen Joško brž odpeljal ...«

(odlomek)

**Gospodarstvenik, publicist
in predsednik Narodne galerije v Ljubljani
ter likovni donator in meceni**

FRANC WINDISCHER

IZ POSTOJNE (1877-1955)

Aleksander Bassin - Barbara Jaki

V Narodni galeriji v Ljubljani je bila v letošnjem februarju in marcu spominska razstava o dr. Franu Windischerju iz Postojne - gospodarstveniku, publicistu in predsedniku Narodne galerije v Ljubljani ter zasebnem donatorju likovnih del. V četrtek, 24. februarja 2011, jo je odprl predsednik Ustavnega sodišča Republike Slovenije prof. dr. Ernest Petrič.

Fran Windischer, 1930, zasebna zbirka.

Želimo si, da bi bilo Windscherjevo mecenstvo zgled in spodbuda

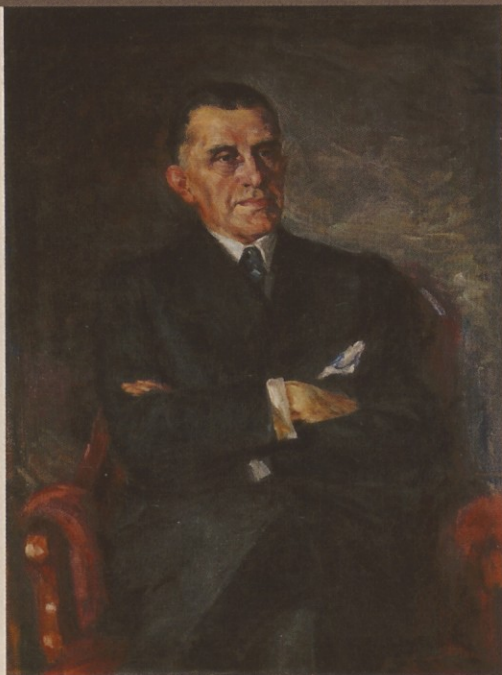
V predgovoru za razstavni katalog je direktorica Narodne galerije Barbara Jaki napisala, da so uspešnost in bogato zgodovino Narodne galerije, najstarejše slovenske institucije, ki se ukvarja z likovno umetnostjo, zavzeto ustvarjale sposobne osebnosti različnih strok, različnih svetovnonazorskih ali političnih opredelitev in različno globokega žepa. Vsem je bila skupna zavest o pomenu umetnosti za obstoj, prepoznavnost in častitljivost njihovega naroda. Njihove naloge so bile: ustvarjati, podpirati in posredovati. Med temi osebnostmi - poleg ustanoviteljev in nekdanjih direktorjev - zavzemajo pomembno mesto odborniki Narodne galerije oziroma člani upravnih odborov. Z vso hvaležnostjo jim danes njihovi nasledniki posvečamo posebno pozornost.

V času gospodarske krize na začetku tridesetih let je dejavni odbor Narodne galerije s predsednikom dr. Franom Windischerjem na čelu kljub številnim težavam uspešno zastavil delo za ustanovitev stalne zbirke Narodne galerije, pomembno je obogatil njen umetniški fundus, spodbujal in podpiral je mlade umetnike, poskrbel pa je tudi za živahno razstavno dejavnost in za solidno organizacijsko strukturo na področju likovne umetnosti. Fran Windischer je izkušnje, ki jih je pridobil na gospodarskem področju, prenesel v svet kulture, posebno v svet umetnosti in založništva. Organizacijske sposobnosti, iniciativnost, široka razgledanost, predvsem pa njegov pionirski duh so poleg Narodne galerije sooblikovali še Moderno galerijo, Likovno akademijo in Akademijo znanosti in umetnosti.

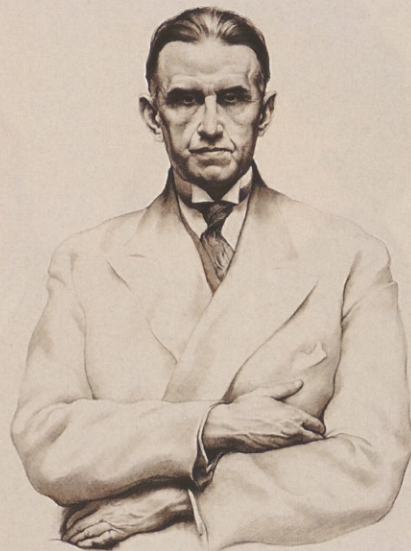
Skupaj z drugimi zaslužnimi odborniki in z direktorjem Ivom Zormanom je vodil smelo, daljnosežno politiko ustvarjanja zbirke, ki je temelj ne le Narodne galerije, temveč tudi Moderne galerije. Darila, ki jih je v nacionalno zbirko prispeval dr. Windischer osebno, ga opredeljujejo kot največjega posamičnega donatorja v zgodovini naše ustanove. Kavčičeve risbe, Holzingerjeve plastike, Mušičeva Kastiljska krajina - to bi bilo le nekaj pomembnih umetnin iz Windischerjeve donacije. Poleg darežljivosti ga je odlikovala tudi pogajalska spretnost, saj je za Narodno galerijo izposloval sredstva za odkupe ali dolgoročno posojila za mnoge umetnine.

Razstavo in publikacijo zanjo je vsebinsko zasnoval Aleksander Bassin v sodelovanju z bratom mag. Petrom Bassinom. Windischerjeva vnuka, ki smo jima hvaležni za raziskovalno vnemo in za poučno popotovanje v preteklost, sta podedovala ljubezen do umetnosti in dedovo darežljivost, saj sta poleg besedila v tej publikaciji prispevala v arhiv Narodne galerije tudi dragoceno dokumentarno gradivo iz Windischerjeve zapuščine. Projekt je vodila odgovorno in brez zapletov Mateja Krapež, ki je tudi zgledno uredila katalog. Ranko Novak je prispeval oblikovalsko zasnovo publikacije. Eleganten videz pa je razstavi dala Meta Hočevar.

Danes, spet v času gospodarske krize, je nam muzealcem, Windischerjevo delovanje zgled vztrajnosti, predanosti in sposobnosti, kako opredeliti prioritete in slediti zastavljenemu cilju. Želimo si, da bi bilo Windischerjevo mecenstvo zgled in spodbuda tudi sedanjim gospodarstvenikom: z enako pozornostjo, z nič manjšo darežljivostjo in s spretnim posredništvom naj prispevajo k rasti nacionalnih umetniških zbirk!

Matej Sternen, Fran Windischer, 1927, olje, platno, 110,5x83 cm, zasebna last; © Narodna galerija - Fotografija: Janko Dermastja

Božidar Jakac, Fran Windischer, 1934, črna kreda, šeleshamer kaširano na karton, 61,3x45 cm, zasebna last; © Narodna galerija - Fotografija: Janko Dermastja.

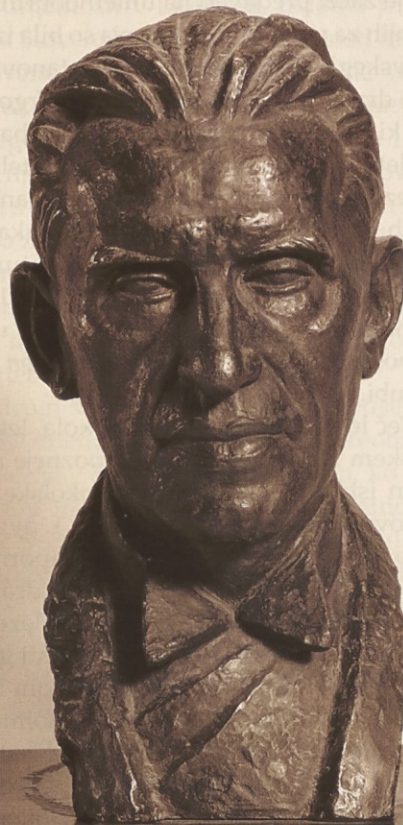
Biografija

Dr. Fran Windischer se je rodil 24. februarja 1877 Francetu in materi Alojziji Kutin v Postojni. Njegov oče, ki je bil davčni uradnik, je v času, ko je Fran po končani osnovni šoli v Vipavi obiskoval klasično gimnazijo v Ljubljani, kjer je tudi maturiral leta 1896, umrl. Petčlanska družina se je s skromno pokojnino težko preživljala. Že kot visokošolec je Fran pisal članke v različne slovenske časopise in v praški časopis *Politik*. Oktobra 1896 se je, s štipendijo za najrevnejše notranjske dijake iz oporoke poslovneža in mecena Janeza Nepomuka Kalistra iz Slavine pri Postojni, vpisal na Pravno fakulteto dunajske univerze, od drugega semestra pa je nadaljeval študij prava na univerzi v Gradcu, kjer je leta 1901 promoviral.

Poročil se je z Ernestino Sajovic (1883-1962) iz ljubljanske odvetniške družine; rodili sta se jima hčerki Marja (1905-1910) in Jelka (1909-1970). Iz Jelkinega zakona z očesnim zdravnikom dr. Rajnerjem Bassinom (1900-1965) izhajata Windischerjeva vnuka Aleksander (1938) in Peter (1944).

Windischer je leta 1901 nastopil konceptno prakso na finančni direkciji v Ljubljani in še istega leta je prišel v tajništvo Trgovske in obrtniške zbornice za Kranjsko; že avgustu je začel pisati v *Narodnogospodarski vestnik*. Njegovi številni članki v strokovnem (*Trgovski vestnik*) in v dnevnem časopisju (*Slovenski narod*, tedenska rubrika *Obrtni vestnik*, 1906-1908) carinske, trgovinske in obrtne vsebine. Od leta 1902 dalje je sodeloval pri Slovenskem trgovskem društvu Merkur za Slovenijo (ustanovljeno leta 1900) v Ljubljani, leta 1925

Nikolaj Pirnat, Franc Windischer, okoli 1936, bron, zasebna last; © Narodna galerija - Fotografija: Bojan Salaj.

Direktorica Narodne galerije Slovenije dr. Barbara Jaki, predsednik ustavnega sodišča Republike Slovenije prof. dr. Ernest Petrič ter Windischerjeva vnuka Aleksander Bassin in mag. Peter Bassin. - Fotografija: Janko Dermastja

pa je postal njegov predsednik. To društvo je bilo pravzaprav matica trgovskovzgojnega in organizacijskega gibanja in je tudi začelo izdajati prve strokovne knjige s tega področja (*Trgovsko knjigovodstvo*, *Trgovska korespondenca*, *Trgovsko računovodstvo*, *Menično pravo*). Dunajska vlada te založniške dejavnosti seveda ni podpirala. Dr. Windischer je sam prispeval knjigo *Sotrudniški zakon*; leta 1908 je začel predavati na umetnoobratni šoli v trgovskih tečajih za učitelje: predavanja so bila iz meničnega in iz trgovskega prava. Leta 1907 je ustanovil Slovensko obrtniško društvo v Ljubljani in banko Trgovska obrtna zadruga, ki je bila podružnica Jadranske banke v Trstu. V istem letu ga najdemo med ustanovitelji in prvimi vodji Zveze slovenskih zadrug v Ljubljani. Na prvih slovenskih volitvah ga je Narodna stranka predlagala kot kandidata za državni zbor, a candidature tudi zaradi šibkega zdravja ni sprejel. V letih 1910-1916 je vodil upravni odbor zavoda Narodna tiskarna, v katerem je posebej poskrbel, da se je *Ljubljanski zvon* tiskal kljub očitni izgubi.

Več let je bil član uprave Sokola, leta 1904 ob 1. vsesokolskem zletu njegov tajnik, pozneje njegov podstarosta in istočasno podstarosta sokolske župe. Med prvo svetovno vojno (1. avgust 1914 - 1. avgust 1917) je vodil trgovsko zbornico. Zaradi prenapornega dela je zbolel na pljučih, tako da se je dve leti zdravil v švicarskem Davosu. Leta 1919, ko se mu je bolezensko stanje izboljšalo, je znova začel intenzivno pisati gospodarske članke v *Slovenski narod* (tudi pod imenom Mario Sovič ali M. Sovič; psevdonim je prevzel po istoimenskem hribu v okolici rodne Postojne). V Švici je pisal za *Züricher Zeitung* in si prizadeval za izboljšanje gospodarskih stikov med Švico in Jugoslavijo. Ko se je dokončno vrnil v Ljubljano, je od septembra 1919 do februarja 1922 urejal gospodarsko rubriko *Slovenskega naroda*. Društvo Mer-

kur je od leta 1904 do leta 1919 pod njegovim vodstvom izdajalo svoje glasilo *Slovenski trgovski vestnik*. Leta 1920 je dr. Windischer prevzel uredništvo *Narodnogospodarskega vestnika* in ustanovil Obrtno banko v Ljubljani. Na 2. vseslovenskem trgovskem shodu (11. aprila 1920), ki je potekal hkrati z organizacijo Zveze trgovskih gremijev in zadrug v Sloveniji, je nastopil s pomembnim programskim nagovorom. Leta 1922 je sodeloval pri ustanovitvi državne industrijske organizacije in ostal podpredsednik Centrale industrijskih korporacij vse do leta 1937. Bil je tudi soustanovitelj in član upravnega odbora ljubljanske borze in ljubljanskega velesejma, predsednik Ljubljanskega kluba in član uprave podjetij Kreditni zavod, Tovarna dušika v Rušah in Kranjska industrijska družba. Od julija 1925 do julija 1931, ko se je upokojil, je bil generalni tajnik pri ljubljanski zbornici za trgovino, obrt in industrijo. Leta 1932 je prejel odlikovanje red sv. Sava II. razreda - že prej III. razreda - in red jugoslovanske krone IV. razreda. Leta 1931 ga je hrvaška zbornica za trgovino, obrt in industrijo imenovala za svojega dopisnega člana.

Dr. Windischer je bil predsednik društva Narodne galerije (ustanovljeno 18. septembra 1918) od leta 1929 do leta 1946, ko je bilo društvo z odločbo Ministrstva za notranje zadeve LRS 2. maja 1946 razpuščeno. Vlada LRS je z uredbo 1. junija 1946 ustanovila državni zavod s tem imenom. Kot predsednik umetnostnozgodovinskega društva v Ljubljani (ustanovljeno spomladi 1921) od leta 1937 do leta (18. januarja) 1948 je dr. Windischer združeval svoje upravne sposobnosti z zanimanjem in ljubeznijo do zgodovine likovne umetnosti. Hkrati se je še posebno posvetil zbiranju, se pravi odkupovanju in v največji meri doniranju slik, kipov in grafik Narodni galeriji. Zlasti ga je zanimala življenjska in profesionalna pot sodobnih slovenskih likovnih

Franc Kavčič, Fokion z ženo in bogato Jonko, osnutek za sliko, pred 1801, grafit, rjava perorisba, sivo-rjave lavure, 429-66 mm, Narodna galerija, inv. Št. NG G 79, dar Frana Windischerja; © Narodna galerija - Fotografija: Bojan Salaj.

Mojster Velenjskih tabel, Kristus pred Pilatom, sredina 15. stoletja, tempera, les, 8,3x51,5 cm, Narodna galerija, inv. Št. NG S 1176, dar Frana Windischerja; © Narodna galerija Fotografija: Bojan Salaj.

umetnikov, katerih dela so z njegovo finančno pomočjo prav tako našla pot v nastajajočo zbirko tedanje Narodne galerije (iz Kresije se je 17. septembra 1928 preselila v Narodni dom, svečana otvoritev pa je bila 22. junija 1933) in v zbirko po drugi svetovni vojni nastale Moderne galerije. Bil je eden izmed glavnih pobudnikov za spomenico (12. oktobra 1938) o ustanovitvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Izdatno je podpiral predhodnika Slovenske akademije znanosti in umetnosti - Znanstveno društvo za humanistične vede (npr. izdajo Breznik-Ramovšovega *Slovenskega pravopisa* leta 1935), katerega častni član je postal 19. aprila 1936. Spoštovanje do njegovega dela in do vseh njegovih aktivnosti v zvezi s sodobno likovno umetnostjo in z njenimi ustvarjalci so z imenovanjem dr. Frana Windischerja za častnega člana potrdili umetniško društvo Slovenski lik (29. decembra 1940), Klub neodvisnih umetnikov (že ob ustanovitvi, to je 27. avgusta 1938) in Društvo likovnih umetnikov (februarja 1936).

Po drugi svetovni vojni je kot predsednik Narodne galerije intenzivno sodeloval pri preoblikovanju Narodne galerije v državni zavod. Potem, ko je končal tudi dolgoletni mandat predsednika Umetnostnozgodovinskega društva, se je posvetil obdelavi fototeke negativov, kartoteke del slovenskih umetnikov in slovenskih umetnostnih spomenikov v Zavodu za spomeniško varstvo LRS v Ljubljani, ki je imel prostore v pritličju stavbe Narodne galerije. Spremljal je tudi restavriranje likovnih umetnin v zavodovi delavnici in ostal zvest obiskovalec likovnih razstav - kljub hudi bolezni - vse do smrti 30. marca 1955 v Ljubljani.

**Ob dnevu vodâ izšel razpis
za obnovo vodnjakov v letu 2011**

OŽIVLJANJE SLOVENSКИH

Helios in Ministrstvo za okolje in prostor sta ob svetovnem dnevu vodâ objavila letošnji javni razpis Heliosovega sklada za ohranjanje čistih slovenskih vodâ. Razpis je namenjen občinam in šolam za projekte o obnovi slovenskih krajevnih vodnjakov in za idejne zasnove vodnih učnih poti. Ministrstvo za okolje in prostor pa projektom nudi strokovno in tehnično podporo. Za leto 2011 je za to namenjenih 21.200 €, od tega 17.000 € za vodnjake in 4.200 € za šole. Rok za oddajo prijav je 30. april 2011.

V trinajstih letih so obnovili v 59 občinah 68 različnih vodnih virov ter izdelali 28 idejnih zasnov vodnih učnih poti. Na odprtje čakajo še štirje vodnjaki iz lanskega razpisa.

Letošnja objava razpisa sovpada s svetovnim dnevom vodâ in z njegovo letošnjo vodilno témo o kakovostni vodi za mesta, saj se večina podzemnih vodâ steka iz naravnega zaledja mest, to je podeželja, gozdov in gorâ. Ohranitev kakovostne vode omogoča zdrave naravne ekosisteme in dolgoročno vpliva na zdravje ljudi. Voda je vir življenja in za ohranjanje njene kakovosti v vseh njenih pojavnostih bi moral skrbeti sleherni posameznik kot tudi celotna družba.

Glavni namen projekta je, da se z oživljanjem vodnjakov v Sloveniji širi zavest o celovitem pomenu vode v človekovem okolju in s tem spodbuja delovanje za njeno ohranjanje in izboljševanje njene kakovosti v lokalnem okolju. V Sloveniji je na podeželju veliko zapuščenih in propadajočih vodnih virov, ki so tudi del bogate naravne in kulturne dediščine. S tem projektom se jih oživlja in vključuje v lepšo podobo trgov, krajev, vasi ali mest.

V okviru Heliosovega sklada za ohranjanje čistih slovenskih vodâ je projekt Oživljanje slovenskih krajevnih vodnjakov namenjen občinam oziroma njihovim krajevnim skupnostim, društvom ali združenjem, ki lahko dajo pobudo za obnovo posameznega vodnega vira. Občine kot nosilke prijavljenega projekta morajo urediti vso potrebno dokumentacijo za obnovo, z izvajalcem obnovo izpeljati ter zagotoviti tudi del lastnih finančnih sredstev. Prednost pri izbiri bodo imeli projekti, ki bodo vključevali idejno zasnovo lokalne vodne učne poti, tako da bo izbran vodni objekt del vodnega eko sistema. Načrte vodnih učnih poti uspešno pripravljajo pod vodstvom mentorjev učenci osnovnih ali srednjih šol in se z njimi potegujejo za denarno nagrado iz nagradnega sklada 4.200 €. Razpisana vrednost finančnih sredstev za obnovo vodnjakov je 17.000 €, ki bodo razdeljena med najboljše izbrane projekte.

V letih med 1999 in 2010 je v Sloveniji s pomočjo 59 občin uspelo obnoviti 68 vodnih virov v obliki vodnjakov,

Vodnjak nad vasjo Lokvica v občini Miren-Kostanjevica.

KAKO SE PRIJAVITI NA RAZPIS?

Helios, d.d., Domžale

Z oživljanjem vodnjakov v Sloveniji želita Helios in Ministrstvo za okolje in prostor poudariti celovit pomen vode v človekovem okolju in s tem vzbuditi njeno ohranjanje in izboljševanje njene kakovosti. Na razpisu lahko sodelujejo občine, ki bodo zagotovile vsa potrebna dovoljenja in soglasja, projekt podprle z delom svojih finančnih sredstev ter priskrbele izvajalca del. Za dodatne informacije o razpisu pokličite po telefonu na št. 01/729-82-53 Andrejo Roš v Helios ali ji pišite po elektronski pošti na naslov: andreja.ros@helios.si

Prijava za sodelovanje na razpisu mora vsebovati osnovne podatke o občini - vlagateljici prijave. Ti so: naziv občine, sedež lokalne skupnosti, ime zastopnika, davčna številka, identifikacijska številka za DDV in številka transakcijskega računa.

Osnovni podatki o vodnjaku morajo predstaviti njegovo lokacijo, globino in kratek opis. Opis vodnjaka mora zaobseči tudi njegov arhitekturno-likovni vidik, vidik tipologije in prostorske vrednosti.

Navesti je treba upravno dokumentacijo in soglasja, ki so potrebna za predlagana dela, ki bodo vodnjak oživila, predložiti načrt del s terminskim planom in seznamom sodelujočih organizacij ter društev in opis njihovih del v oživitvi vodnjaka. Priložiti je treba načrt promocijske akcije za seznanjanje medi-

KRAJEVNIH VODNJAKOV

Prenovljena štirna v Danah pri Divači

Napoleonov vodnjak v vasi Studeno pri Postojni

izvirov, studencev, kalov ali vodnih mlak. Nekatere občine - Črnomelj, Ilirska Bistrica, Kozje, Logatec in Moravske Toplice - so bile s svojimi projekti izbrane že drugič. Na odprtje čakajo še štirje vodnjaki iz lanskega razpisa in sicer v občinah Borovnica, Cankova, Tišina in Zreče.

Na območju kraških občin so bili do sedaj za ohranjanje čistih slovenskih vodâ obnovljeni naslednji vodni viri:

- Kovačev studenec, občina Ilirska Bistrica
- Napoleonov vodnjak v Studenem, občina Postojna
- Občinska štirna pred Kraško hišo v Štanjelu, občina Komen
- Potepuhov studenec, občina Ilirska Bistrica
- Vaški vodnjak v vasi Dane, občina Divača
- Vodnjak Lukuca in vaška pipa Lipce v Knežaku, občina Ilirska Bistrica
- Vodnjak nad vasjo Lokvica, občina Miren-Kostanjevica
- Vodnjak pri Mevliču v Lokvi na Krasu, občina Sežana
- Vodnjak v Narinu, občina Pivka
- Vodnjak v naselju Zapučke, občina Šempeter-Vrtojba
- Vodnjak v naselju Hrpelje, občina Hrpelje-Kozina
- Vodnjaka v Rakeku in Ivanjem Selu, občina Cerknica

Heliosov sklad se financira od deleža prodaje okolju prijaznih Heliosovih premazov na vodni osnovi znamk Bori, Ideal in Tessarol. Od vsakega prodanega litra okolju prijaznih premazov, označenega z »ribico v soncu«, dobi sklad 0,25 €.

Razpis je bil objavljen 22. marca 2011, ob svetovnem dnevu vodâ, in je predstavljen na Heliosovih spletnih straneh ter traja do 30. aprila 2011. Izbirna komisija, sestavljena iz predstavnikov Heliosa ter Ministrstva za okolje in prostor ter hidrogeologa, bo javno objavila rezultate razpisa 13. maja 2011, podpis pogodb z izbranimi občinami za obnovo vodnih virov pa bo 25. maja 2011.

HELIOS

jev in javnosti o oživiljanju vodnjaka ter načrt elektronskih medijev, po katerih bodo dostopne vsebine o obnovi vodnjaka in možne povezave na Heliosovo spletno stran. In predstaviti je treba predvideno vrednost obnovitvenih del z razčlenbo stroškov ter s prikazom lastne udeležbe pri financiranju projekta.

Prednost pri izbiri projektov za prenoovo vodnjakov bodo imeli objekti, ki so javnega (lokalnega) pomena, ki imajo določeno arhitekturno-likovno, tipološko in prostorsko vrednost in za katere bo predvidena izdelava strokovnih podlag za varovanje območja vodnega vira, ki napaja vodnjak. Prednost bodo imeli projekti oziroma prijave z večjo lastno finančno udeležbo in z večjim obsegom prostovoljnega dela in ki bodo dokončani v letu 2011 ter projekti, ki bodo vključevali idejno zasnovo lokalne vodne učne poti ter vključitev vodnega objekta v vodni eko sistem, ki ga pripravijo učenci s strokovnim mentorjem iz osnovne ali srednje šole v občini. Ta zasnova mora vsebovati idejni osnutek oziroma dispozicijo vodne učne poti. In nosilec izbranega projekta bo moral za prejem nagrade izdelati elaborat o izvedbi idejnega osnutka.

Za pripravo idejne zasnove lokalne vodne učne poti veljajo naslednje usmeritve: glavni namen je vzpostavitev aktivnega odnosa (posameznika/šole) za trajnostno upravljanje z lokalnimi vodnimi viri. Upoštevat je treba lokalne hidro-geografske razmere, posebno pozornost nameniti rabam vode v preteklosti, rabi vode danes in njenim načrtovanim rabam. Evidentirati je treba glavne objekte za rabo vode (pitna voda, voda za namakanje, voda

za drugo rabo ...), za varstvo pred vodo (nasipi, poplavne površine, utrjene brežine, druge ureditve ...) in za čiščenje uporabljene vode (čistilne naprave, sanitarne grede, za drugo rabo ...). Ugotoviti je tudi treba, kdo skrbi za vse te navedene vsebine v okolju prijavitelja (lokalne javne službe, državne službe, nihče, drugo ...). Ugotoviti je tudi treba pri izvajalcu javne službe za oskrbo z vodo, kakšna je kakovost pitne vode iz vodovodnih pip, kaj je treba storiti, da se dobra kakovost vode ohrani, in kaj storiti, da se njena kakovost izboljša (kdo naredi kaj?). In pripraviti je treba svoj predlog za bolj učinkovito upravljanje z »vodnim krogom na lokalni ravni« (vključno z izvedbo »Vodne učne poti«).

Potrjen projekt se financira 30-odstotno v tridesetih dneh po podpisu pogodbe in 70-odstotno v tridesetih dneh po končanih delih.

Prijavo za sodelovanje na razpisu je treba oddati do vključno 30. aprila 2011 na naslov: HELIOS Domžale, d.d., Služba za marketing z oznako »RAZPIS-VODNJAKI«, Količevo 2, 1230 Domžale. Dodatne informacije bo povedala vodja projektov tržnega komuniciranja Andreja Roš, če pokličete po telefonu št. 01/729-82-53 ali ji sporočite kratko željo na njen elektronski naslov: andreja.ros@helios.si

Izbor projektov bo opravila posebna komisija. Njeni rezultati bodo objavljeni do 13. maja 2011 v časniku Delo in na spletnem naslovu: www.helios.si Z izbranimi občinami bo razpisovalec razpisa Helios podpisal pogodbe v sredo, 25. maja 2011.

V tej izdaji revije Kras predstavljamo Jožefa Švaglja iz Štanjela, predmetnega učitelja v pokoju, izvrstnega čebelarja in turističnega vodnika. S soprogo Marijo, ki je bila tudi učiteljica, in s sinom Tomažem v okviru gospodarske družbe Nassa desella skrbijo za razstavno dejavnost v Stolpu na vratih. Oddajajo tudi turistična prenočišča. In kot čebelarji nudijo med ter druge čebelje pridelke.

USTVARJALNA DRUŽINA ŠVAGLJEVIH IZ ŠTANJELA

Uredništvo

Od kod Švagljev rod?

Pišem se Švagelj. Sem v sedeminsedestem letu. Švagelj je najpogostejši priimek v Štanjelu. Vsaka vas tukaj v okolici ima nek priimek, ki v njej prevladuje. V Kobjeglavi je na primer to Grmek, na Lukovcu Jerič, v Kobdilju Fabjan, Švaglji smo pa v Štanjelu.

Za mojo rodbino imam podatke za dvesto petdeset let nazaj, da so vsi živeli v gornjem Štanjelu, na griču. Po domače smo sicer Županovi. To je hiša pri obzidju cerkve sv. Danijela. Tu se glavna in dostopna cesta v stari Štanjel nadaljuje proti vzhodu še više v zgornji del naselja. Pred to hišo pa se pride na levo skozi vhod z dvema pilastroma na obzidan prostor pred cerkvijo in po petnajstih metrih mimo nje na prostor pred štanjelski grad in še malo naprej skozi mogočen vhod v obzidju na grajsko prireditveno dvorišče.

V Županovi hiši so živeli moji predniki. In jaz, potomec teh Švagljev, sem se odločil, da bom živel v starem Štanjelu. Moj dom, kot sem že omenil, je bil pri cerkvi, nekaj deset metrov naprej od hiše mojih prednikov pa smo imeli štal, ki je bila podrtija, ruševina. In iz te ruševine sem si v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja ustvaril nov dom, ker sem imel po domačem kraju močno domotožje. Jaz temu rečem, da je bil to sentiment, zapleteno čustvo po domačem kraju.

Potem, ko je naša družina obnovila ruševino, smo se leta 1977 naselili v starem Štanjelu. Marija je prišla iz Kranjske Gore, turističnega kraja, in je v to okolje prinesla izkušnje o turistični dejavnosti. Hčeri Ana in Petra sta se odselili, imata svoji družini in svoje otroke. Vsi radi prihajajo k nam na obisk. Z ženo Marijo sva ponosna na naših osem vnukov. Na poti pa je še eden.

Jožef Švagelj, sin Tomaž in vnuki: Lucija, Lenart, Peter, Gaber, Ožbej, Štefan, Vida in Amadej. - Fotografija: Petra Podgoršek.

Zgoraj: Dom družine Švagelj pred obnovo.
Spodaj: Dom družine Švagelj po obnovi.
Fotografiji: Jožef Švagelj.

Zakaj ste ustanovili podjetje »Nassa desella«?

Pred dvajsetimi leti smo ustanovili gospodarsko podjetje Nassa desella, d.o.o., kar je napisano nekoliko drugače od sedanje jezikovne norme. Ta zapis sem našel v arhivskih virih iz časa tolminskega punta. Takrat so morali v tukajšnjo graščino priti župani s Krasa in se zagovarjati, ker so se graščaku uprli tudi kraški kmetje. Naložili so jim še dodatni puntarski davek. Župani so obljubili, da bodo šli med svoje ljudi in vprašali »Našo deželo«. Tako se je imenovala puntarska zveza. Zapisnikar, ki je zapisoval ta pogovor, je izraza 'naša dežela' zapisal po takratnih pravilih. Tako je nastal hibridni zapis več kultur: v njem sta slovenski besedi napisani na nemško-italijanski način ...

V našem podjetju poklicno dela najin sin Tomaž, midva z ženo pa mu pomagava. On je težko zaposljiva oseba, zato sva z Marijo na tak način poskrbela za njegovo eksistenco.

Zakaj vaša zavzetost za revitalizacijo ali ponovno oživitev starega Štanjela?

Odkar sem tu, vseskozi nekaj zidam oziroma organiziram zidavo. In morda je to moj prispevek Štanjelu. Skrbim, da se tu počutimo dobro. To je za nas najpomembnejše!

Da bi naša družina naredila kaj pomembnega za prepoznavnost Štanjela, ne morem trditi. Smo tukaj, delamo to, kar znamo in zmoremo po najboljših močeh. Naša dejavnost je pač taka, da oživlja Štanjel. Niti nimamo kakšnih pretiranih ambicij, niti nismo nesrečni, da je, kot je. Smo zadovoljni, srečni in ponosni, da živimo v takem izjemnem kraju. Da je to res izjemen kraj, nam pripovedujejo tujci, ki prihajajo semkaj z vsega svetâ ter občudujejo tukajšnjo arhitekturo in posebno okolje. Šele oni so nam odprli oči, da je Štanjel en sam in da njemu enakega kraja ni.

Odkar ponovno živimo v Štanjelu, se je tukaj marsikaj spremenilo na bolje. Veliko hiš je obnovljenih. Poudariti pa je treba, da samo življenje v Štanjelu ni le poezija in romantika, saj so mnoge stvari tu manj udobne, pri gradnji pa dražje kot v tipskih naseljih. Tule zgoraj je ostalo le nekaj družin. Prizadevamo si za razvoj in napredek svojega kraja. Živost kraja močno niha. Med tednom in ponoči je popolna tišina. Ulice so prazne. Ko pridejo sobota, nedelja, prazniki, pa pljuskeje sem številni obiskovalci iz večjih mest - iz Trsta, Gorice, Ljubljane. In pridejo avtobusni izletniki, ekskurzije šolarjev in upokoencev, pa tudi taki, ki gredo v gostilne po Krasu. Pridejo tudi naključni obiskovalci. In takrat se število prebivalcev in življenje na ulicah več kot podeseteri. A z mrakom obiskovalci odidejo in ulice so spet prazne in spet zavlada mir.

Večkrat poudarim, da je Štanjel postal kraj srečanj. Kraj, v katerega lahko zaideš, preživiš tu nekaj ur, kar skoraj nič ali prav nič ne stane, čeprav si preživel nekaj ur v izjemnem okolju, srečal na ulicah morda celo znanca iz kraja svojega bivanja, iz sosednje ulice, katere-

ga v domačem kraju niti ne ogovoriš. Tu pa se pozdravita in kaj pogovorita, se razideta in vrneta domov ...

To je ta Štanjel, ki je med obiskovalci zelo priljubljen in v katerega prihaja vedno več ljudi. In je na zunaj tudi zelo prepoznaven. In je kraj, ki sploh ne potrebuje kakšne velike reklame, ker delajo zadosti reklame zanj že kar njegovi obiskovalci. V gornjem Štanjelu nas je malo, ki ponujamo obiskovalcem svoje pridelke, izdelke ali druge usluge. V nedeljah pa to dodatno storijo stojničarji iz domačega okolja in tudi bolj od daleč. Tako oživljajo kraj tudi oni.

V zadnjem času smo zelo žalostni, ker smo izgubili privlačno gostilno pod gradom z dolgo tradicijo, poznano z imenom Zoro, ki je prenehala obratovati in je sedaj od vse njene nekdanje privlačne in kakovostne gostinske in kulinarčne ponudbe ostal le bife Zoro.

Lahko rečem po vsem povedanem, da gre sicer razvoj tukaj, v starem Štanjelu, nekako po dva koraka naprej, potem enega ali celo dva nazaj, in spet malo naprej. Vendar ni, da bi človek obupal. In če vse to ocenim, priznam, da si niti ne želimo prehitrih sprememb, ker včasih prevelike spremembe prinesejo več škode kot koristi.

In s čim vse ste se ukvarjali tukaj?

Kakor sem že povedal, sem se ukvarjal z gradnjo in obnovo ruševin, iz katerih sem si za družino ustvaril naše novo domovanje. Obnovil sem tudi ruševino, kjer gostom nudimo nastanitve. Že v poznih sedemdesetih letih pa so začeli prihajati v Štanjel obiskovalci. Začel sem jih voditi po ulicah in jim razkazovati značilnosti kraja in pripovedovati o življenju nekoč in danes.

Ko je konec osemdesetih let v štanjelskem gradu nastala Spacalova stalna umetniška galerija, me je k vodenju nagovarjala, sedaj že pokojna, učiteljica Milena Švagelj, ki je bila oskrbnica galerije. V začetku sem delal vse to prostovoljno. Ko se je tako vodenje začelo ponavljati in je postalo tudi naporno in je s časom odgovornost rasla, smo ustanovili podjetje Nassa desella. Z ženo sva opravila izpit za turistične vodnike. Tako smo lahko kot vodniki po Štanjelu začeli izstavljati račune in v firmi smo lahko zaposlili svojega sina.

V začetku sem vodil po Štanjelu sam, pozneje so se te dejavnosti naučili tudi drugi, tako da je Občina Komen v Štanjelu ustanovila Turistični informacijski center - TIC, v okviru katerega delujejo tudi mladi vodniki ogledov. Potreb po tem je bilo vse več in vsega sam in moja družina kot vodniki ne bi več zmogli. Prav je, da je ta dejavnost prešla tudi na mlade.

Pri nas, v družbi Nassa desella, žena Marija vodi na ogled predvsem tujce in to v angleščini, domače - slovensko govoreče obiskovalce - pa vodim jaz. Ker je Štanjel del mene in ker sem jaz del Štanjela, so moja vodenja tudi čustveno obarvana. Tako, da nekateri obiskovalci pripovedujejo, kako so ta vodenja izjemno zanimiva in privlačna. To povem, čeprav se sliši malo hvalisavo, ker me njihova pohvala navdaja z voljo in zadovoljstvom, da vztrajam s tem delom.

Kaj bi povedali o svojem načinu vodenja obiskovalcev?

Pred leti smo Švagljevi vodili tudi po več skupin dnevno, sedaj pa z ženo prevzemava le po eno skupino na dan. Skupino, ki po številu presega 30 obiskovalcev, razdeliva v dve, manj številčni skupini. Manjša, kot je skupina, boljši in bolj neposreden stik je z vsakim udeležencem! Vodenje skupine je podobno poučevanju v razredu - neke vrste informacijsko praznjenje, ki pusti po prepogostih ponovitvah občutek nelagodja. Če pa vodiš manjšo skupino ljudi, ki kažejo za tvoje vodenje, pripoved in razlago zanimanje, vprašujejo ter morda tudi sami kaj povedo, potem tudi vodnik od take skupine nekaj dobi. In takrat doživiš notranje zadovoljstvo, tako da bi takšno skupino še kdaj rade volje vodil, četudi za to ne bi dobil plačila. Seveda pa se tudi zgodi, da pride kakšna bolj težavna skupina, za katero se - ko tako težavnost občutiš - ne bi več odločil, da bi jo še kdaj vodil. Če pride, na primer, kakšna razigrana skupina, ki je bila pred prihodom na ogled Štanjela v kakšni vinski kleti, mene to prav nič ne moti. Skupino najprej umirim, pritegnem njeno pozornost z nečim, kar ocenim, da bo delovalo, in med pripovedjo poskrbim za ustrezno razpoloženje. Seveda pa se je zgodilo tudi kaj manj prijetnega. A tega ne gre omenjati, pa tudi pozabiti ne.

Koliko pa stane ogled?

Skupaj s Turističnim informacijskim centrom Občine Komen smo za vse turistične vodnike določili, po kakšni poti in v kakšnem zaporedju obiskovalcem razkazujemo Štanjel, njegove posebnosti in znamenitosti. V bistvu imamo za to koncesijo. Za odraslega obiskovalca je cena vodenja z vstopninami 4 €, cena je določena za najmanj štirinajst oseb. Ogled traja poldrugo uro.

Pot vodi obiskovalce tudi mimo naše hiše, kjer lahko pokažemo naše čebelarstvo. V Stolpu na vratih, mimo katerega pot vodi v Ferrarijev, oziroma Fabianijev vrt, je trgovina s spominki in razstavišče. Pred leti, ko sem še imel osličko Moro, smo se s skupino, ki sem jo vodil, pod Stolpom ustavili in glasno sem jo poklical: »Moral!« Odzvala se je in še zarigala iz ograde v Ronku pod cesto proti sv. Gregorju. Bil je igrivo.

Povedati moram, da obiskovalce ne opozarjam le na kulturne spomenike, pač pa mi je pomembno, da povem, kako je človek tu živel od začetkov poselitve tega prostora, kako živi danes. Poudarek je na človeku. Človek je namreč tisti, ki je Štanjel naredil. Dodati pa moram, da se naše vodenje omejuje le na razkazovanje in pojasnjevanje starega Štanjela, to se pravi naselbine na griču. Za tisti del Štanjela, ki je nastal v zadnjih desetletjih s pozidavo v ravnini zunaj obzidja, pa obiskovalci ne kažejo zanimanja. Staro srednjeveško naselje Štanjela je nekaj lokalnega in posebnost, ki nima daleč naokrog tekme. Novo naselje pa je že globalna vas, kakršne so tudi drugod.

Kaj bi bilo treba v Štanjelu premakniti?

Vedno bolj prihajam do spoznanja, da je tudi tukaj človek na prvem mestu. In v Štanjelu manjka zadostno

število stalnih prebivalcev, ki naj bi bili mladi, izobraženi, predvsem pa, da bi znali in tudi hoteli s svojim delom služiti drugim ljudem - tistim, ki prihajajo Štanjel ogledovat, občudovat in uživat njegove vrednote in privlačnosti. Potem bi se to samo, v medsebojnem izmenjavanju storitev in denarja razvijalo v zadovoljstvo obiskovalcev tega edinstvenega bisera in nas - domačinov. Obiskovalci morajo dobiti občutek, da so bili zaželeni in da so dobili, kar jim za plačilo pripada. Mi, domačini, pa moramo imeti občutek, da nismo pri tem opeharjeni. Gre torej za nekakšno izmenjavo, s katero vsakdo nekaj pridobi.

Razvoj bi moral iti v tako smer, da bi se množičnost obiskovalcev počasi zmanjševala in da bi se to razporedilo na manjše število ljudi v daljšem časovnem obdobju, kar bi pomenilo, da bi sem prihajali turisti in bivali v tem okolju ter peš spoznavali ta prostor in njegovo okolico.

Boste kdaj napisali knjigo o Štanjelu?

V nekem obdobju sem zelo resno razmišljal, da bi napisal nekaj o Štanjelu. Najbrž bo to potem, ko bom prenehal voditi obiskovalce po Štanjelu. Smo pa v naši firmi izdali dve knjigi. Prvo leta 1997, prevod knjige Moja dežela in moji ljudje avtorice Wande Newby, rojene Škof, katere oče je bil pod Italijo v Štanjelu učitelj. Druga knjiga, izšla je maja 2010, nosi naslov Polet v svobodo in je prav tako iz angleškega jezika prevod življenjske zgodbe ženinega bratranca, ki živi v Kanadi, Valentina Oitzla. Knjiga je hkrati tudi raziskovalno delo o rodu, iz katerega izhaja moja žena. Za obe knjigi ima seveda glavne zasluge Marija.

Skozi Štanjel gre veliko skupin s turističnimi vodniki, ki sem jih bil nekdaj prej vodil jaz. Poslušali so, kako sem jih vodil in sedaj ponavljajo moje zgodbe. A stvari niso tako enostavne. Vsako vodenje zahteva sicer standardno zgodbo in vedenja o kraju, a v prvi vrsti je treba to v pravih dozah in v pravem trenutku ponuditi skupini glede na njeno razpoloženje, pričakovanje, zanimanje in hkrati izpostaviti bistvene elementa kraja in življenja v njem.

Kaj pa vaše čebelarjenje in sploh odnos do čebel?

S čebelarstvom sem se začel ukvarjati iz svojega notranjega vzgiba, res pa je, da so bili moji predniki s Tolminskega tudi čebelarji. Verjetno je neka sled mamine pripovedi o svojem očetu, ki je bil čebelar, vplivala tudi name, da sem vzljubil čebele. Sem namreč zelo navezan na naravo. In ko sem bil nekoč povabljen na radio Koper in odgovarjal na vprašanja o čebelah, sem kar povedal, da sem kdajpak tudi nekoliko živčen in da delati s čebelami, če si živčen, ne smeš. Čebele namreč to zaznajo. Zato se, kadar se odločim delati z njimi, najprej povsem umirim. Zame je delo s čebelami tudi neke vrste terapija. Čebele me pomirjajo. In delo s čebelami me tudi oblikuje. Ponavljajoče, enakomerno delo od ene čebelje družine do druge in tako naprej je lahko, če se tako naravnaš, kot molitev ali meditacija.

Razstavišče Stolp na vratih

»Razstavišče Stolp na Vratih v Štanjelu je zasebna galerija v Stolpu, ki ga imamo v najemu in stoji nasproti naše hiše«, pojasnjuje Marija Švagelj in nadaljuje: »Skozi ta stolp se zelo spontano pretaka pestro življenje. V njem razstavljajo svoja dela amaterski slikarji, kiparji, fotografi in drugi ustvarjalci, pa tudi akademski likovni umetniki. Včasih nastopijo tudi kakšne umetniške skupine. Za razstavljanje v njem je veliko zanimanje, tako da imamo razstavne termine po programu prireditev zasedene že za dve leti naprej. Vsaka razstava je v povprečju na ogled šest tednov in ker je razstavišče v novembru, decembru in januarju zaprto, se jih letno zvrsti šest. Razstavišče je sedaj vsako leto odprto od sv. Jožefa do sv. Martina.

Program razstav nastaja v dogovoru z avtorji, ki se zanimajo za postavitve razstave svoje likovne ali njej podobne dejavnosti. Mi jim pomagamo pri postavitvah in zvečine je tako, da nam umetniki za naš vloženi trud z razstavami in njihovim organiziranjem po končanem kulturnem dogodku prepustijo kakšno svoje razstavljeno umetniško delo. Vstopnina za ogled razstave je skoraj simbolična - poldrugi evro. In če ne bi za delovanje razstavišča prelivali ustvarjenega dohodka iz drugih naših dejavnosti, tega ne bi bilo. Če vreme dopušča, pripravimo otvoritve, ki so vedno kulturni dogodek, na prostem med razstaviščem in našo hišo. Razstavišče je vedno odprto. Če so vrata razstavišča zaprta, obiskovalci lahko pozvonijo na naši domači hiši. Za ogled in pojasnila o razstavah skrbi sin Tomaž, ki nudi obiskovalcem tudi bogat izbor informativnega gradiva o Štanjelu in prodaja spominke.

Zainteresirano javnost seznanjamo z našo razstavno dejavnostjo po lokalnih medijih in v nekaterih dnevnikih v njihovih rubrikah o napovedih kulturnih dogodkov, vse bolj pa poleg osebnih pisnih vabil seznanjamo medije, prijatelje in znance z elektronskimi sporočili po internetu. Za osnovno informacijo o vsaki razstavi so obiskovalcem na razpolago naša, z računalnikom oblikovana sporočila v obliki zloženk. Za razstavne kataloge pa, če se tako odločijo, poskrbijo razstavljalci sami. Sporočila o postavljenih razstavah in ocene o njih objavljajo mediji po svojem izboru in po svojih odločitvah.

Pred leti nam je pri zagotavljanju nekaj potrebnega denarja za delovanje Razstavišča Stolp na vratih - bilo je za poštno stroške - pomagala Občina Komen, sedaj pa sploh ne prosimo več za sofinanciranje, ker so nam za to pristojni povedali, da kot gospodarska družba za tako pomoč ne pridemo v poštev. Imamo pa v okviru delovanja tukajšnjega Turistično informacijskega centra dobro urejeno medsebojno sodelovanje med tistimi v Štanjelu, ki imamo občinsko koncesijo za vodene ogleda. Dogovorno si delimo vstopnino za ogled Spacalove galerije v gradu, etnološke zbirke v Kraški hiši in razstav v Stolpu na vratih.

Če povzamem bistveno, se v okviru Nasse desele z razstavno dejavnostjo v Stolpu na vratih ne bi ukvarjali, če ne bi za dežurstvo skrbel Tomaž, ki mu to delo veliko pomeni in zvečine predstavlja njegovo zaposlitev,« je go-spa Marija Švagelj sklenila pripoved o Razstavišču Stolp na vratih.

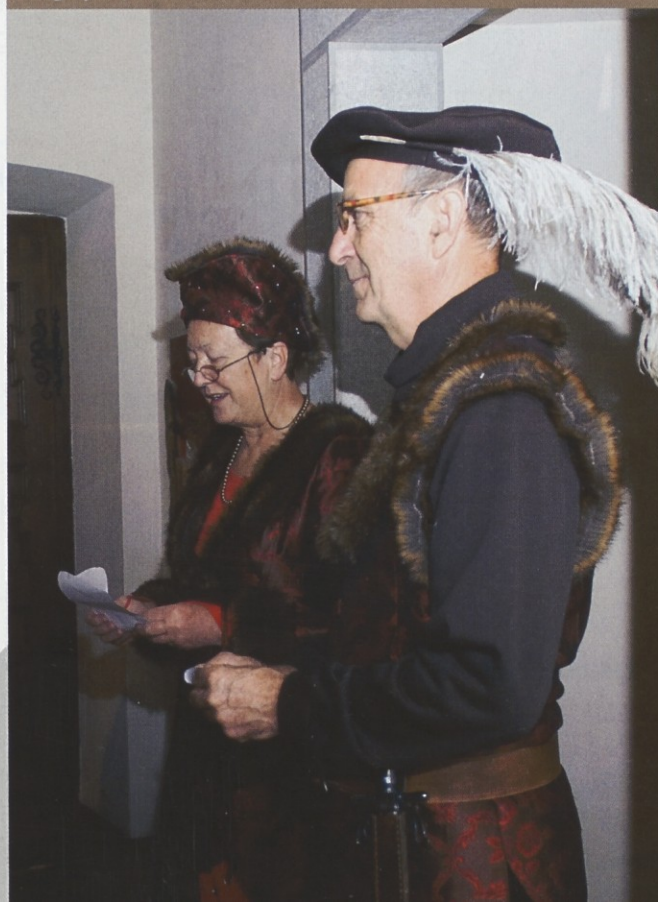

Marija Švagelj (levo) in sedaj že pokojna Rozina Pirc iz Koprive na odprtju razstave njenih ročnih del.

Zgoraj: Marija in Jožef Švagelj na srednjeveški tržnici na Rihemberškem gradu 29.8.1999.

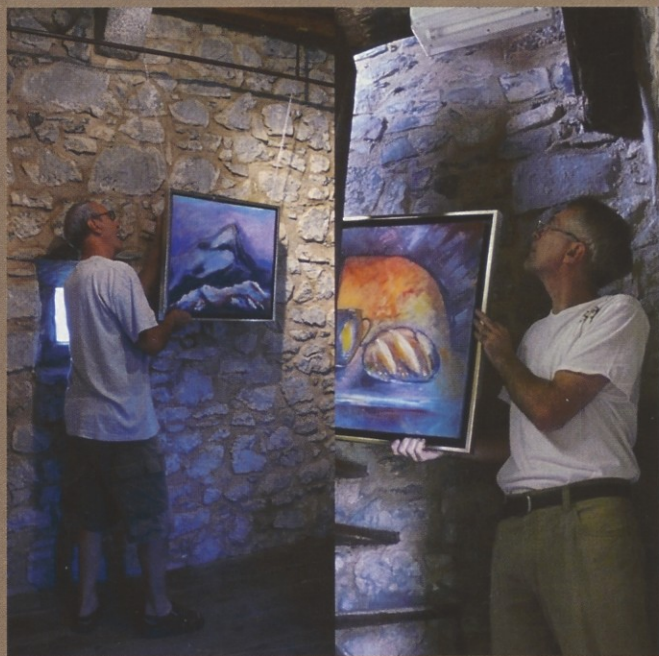
Spodaj: Marija in Jožef Švagelj kot grof in grofica na grajski poroki.

Zgoraj: Tomaž Švagelj pri svojem delu v trgovini v Stolpu na vratih.

Spodaj: Desno Jožef Švagelj in levo Tomaž Švagelj pomagata pri postavljanju razstave. - Fotografiji: Janez Mohorič.

Vse fotografije brez navedbe avtorjev so iz družinskega arhiva Švagljevih!

In načrti za naslednja leta

Predvsem skrbim, da ohranim zdravje. To je na prvem mestu, nadaljuje Jožef Švagelj.

Kar se tiče naše dejavnosti, pa bi radi dokončali vse potrebne administrativne postopke za povečanje naših prenočitvenih zmogljivosti tukaj za nami, v sosednji hiši čez cesto. Pri tem pa moram povedati, da čez zimo pri nas ni gostov. Prihajati začnejo za velikonočne praznike in prihajajo tja do pozne jeseni.

Nekateri gostje redno prihajajo k nam že več let. Mnogim je Štanjel izhodiščni kraj za izlete. So gostje, ki si z našimi nasveti po prihodu v Štanjel naredijo načrt svojih »raziskovanj« po Krasu. Nekaterim pa je pomembno predvsem, da so tukaj med tednom v miru in da si sami urejajo preživljanje počitnic. Naš apartma ima TV sprejemnik, možnost uporabe brezžičnega interneta, pa tudi skupni družabni prostor. Za goste imamo na voljo tudi kolesa.

Tistim, ki pri nas samo prenočijo, zjutraj ponudimo tudi zajtrk. V Štanjelu v gradu je restavracija Ščukovih, ki pa je zaprta v ponedeljkih in torkih. Zvečer pa popotniki, ki pridejo bolj pozno, ne morejo več dobiti večerje. Če imajo gostje svoje vozilo, jim priporočamo gostilne, ki so v krajih okrog nas: Komen, Dutovlje, Kobjeglava, Hruševica, Kazlje in Branik. Popotnike, ki svojega prevoza nimajo, odpeljemo z našim avtom ter pridemo ponje, ko nas pokličejo.

Vseh nastanitvenih zmogljivosti za goste tukaj v zgornjem Štanjelu ni prav veliko. Smo trije ponudniki s skupno zmogljivostjo za morda kakšnih trideset gostov. Za prenočitev več gostov pa je treba te usmeriti še k Fratrikovim v Kobjdilu in Grčevim v Hruševici. In tisti, ki imamo nastanitvene zmogljivosti, si medsebojno pomagamo, da ostanejo tukaj lahko čez noč ali več dni tudi večje skupine ljudi. Prav nedavno tega, ko je bil v Štanjelu in njegovi okolici glasbeni festival UPOL-ova Svirel, smo skupaj prenočili vse, ki so na festivalu sodelovali ...

Za naše nastanitvene zmogljivosti zvedo gostje, ki nameravajo priti v Štanjel, lahko po internetu, smo pa s to dejavnostjo tudi uvrščeni v turističnih vodnikih v Nemčiji. Redno prihajajo k nam tudi popotniki iz Avstrije, ki potujejo od kraja do kraja ob železnici od Beljaka do Trsta po vodniku-knjigi z naslovom Das Weite Suchen, ki je sad dela Univerze v Celovcu. Dobro sodelujemo s potovalno agencijo iz Velike Britanije On Foot Holidays.

Nassa desella, d.o.o.

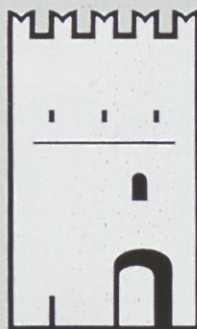
Štanjel 6a

6222 ŠTANJEL

Tel/Fax: 05 769 00 18

GSM: 031 522 188

E-mail: nassa.desella@siol.net

RAZSTAVIŠČE STOLP NA VRATIH

Odperto vsak dan. Lahko pozvonite v hiši št. 6a.

PRENOČIŠČA Marija in Jožef Švagelj

www.sloveniaholidays.com/apartma-marija-jera

ČEBELARSTVO ŠVAGELJ Prodaja medu in drugih čebeljih pridelkov na domu v Štanjelu št. 6a.

Tudi samopostrežna prodaja pred hišo.

KER NIKOLI NE VEŠ.

Novo zdravstveno zavarovanje za **TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE**

Novo zavarovanje za **TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE** je **prvo zdravstveno zavarovanje** v Sloveniji, ki vam zagotavlja **takojšnje denarno izplačilo** ob nastanku **težke bolezni**, po opravljeni **operaciji** v bolnišnici ali v primeru **smrti**.

Zavarovanje zagotavlja takojšnje **DENARNO IZPLAČILO**:

- **ob nastanku težkih bolezni**: rak, srčna kap, možganska kap, presaditev določenih notranjih organov, bakterijski meningitis, encefalitis, popolna in trajna odvisnost od tuje pomoči, paraliza, odpoved delovanja ledvic, benigni tumor na možganih, kronično obolenje jeter, kronično obolenje pljuč, embolija pljuč in slepota. Kar **14 težkih bolezni**.
- po opravljeni **operaciji** v bolnišnici: posegi na očeh, ušesih, nosu, ustih, žrelu, posegi na dojkah, na srčno - žilnem sistemu, amputacije udov, posegi v dermatologiji. Skupaj kar **98 vrst operacij**.
- ob smrti zavarovanca.

Ugodnosti in prednosti zavarovanja **TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE**

- ✓ takojšnje **denarno izplačilo** ob najtežjih zdravstvenih dogodkih v življenju,
- ✓ samostojno zavarovanje za težke bolezni v Sloveniji, ki ni vezano na življenjsko zavarovanje,
- ✓ edino zavarovanje, ki nudi finančno varnost tudi v primeru večine operacij v bolnišnici,
- ✓ sami se lahko odločite, kako boste porabili izplačano nadomestilo,
- ✓ brezplačna ZDRAVSTVENA ASISTENCA AS.

S sklenitvijo zdravstvenega zavarovanja ZA TEŽKE BOLEZNI in OPERACIJE boste lažje prebrodili trenutke finančne negotovosti, omilili finančne posledice in si izboljšali kakovost življenja tudi ob takšnih nepričakovanih dogodkih.

NOVO!

IZBERITE SVOJ ZAKLAD!

Motiv 1: Alpe

Motiv 2: Cerkev

Motiv 3: Barje

Več kot 264 strani, 25 x 29 cm

Naslovnica po vaši izbiri

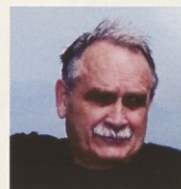

Foto: Borut Krajnc

- **Ponovno presežno besedilo Matjaža Kmecla ter izjemne fotografije Joca Žnidaršiča, tokrat v NOVI preobleki.**
- **Popolnoma novo besedilo in izbor fotografij**
- **Jubilejna izdaja ob 30. obletnici prvega izida**

Trije obroki po **samo 19,99 €** ali skupaj 59,96 €

Zora

Uporablja
Sony Ericsson Spiro

Najboljše družabno omrežje

**Sony
Ericsson
Spiro**

Paketi A,B,C

20 €*

**Samsung
Corby 3G**

Paketi A,B,C

20 €**

**Nokia
C3-00**

Paketi A,B,C

20 €**

Izkoristite njegove prednosti **z mobiteli** v najugodnejših **Paketih A, B, C.**

Se še spomnite **svojega prvega mobitela**? In ko ste koga poklicali samo zato, da mu poveste, da imate novega? Nič se ni spremenilo, še vedno lahko storite isto. Obiščite najbližje Mobitelovo prodajno mesto in si izberite nov mobilni telefon v **najugodnejših Paketih A, B, C.**

Akcijska ponudba velja ob sklenitvi/podaljšanju naročniškega razmerja Mobitel GSM/UMTS s Paketi A, B, C, Mini/Osnovni/Opti/Super/Vročje/Mega Povezani, Osnovni, Družinski bonus, MPO, Penzion plus, Itak Džabest, SOS plus:

* za 12 mesecev, ** za 24 mesecev.

Velja za vse, ki nimate veljavne aneksa GSM št. 8/2005 oz. GSM št. 8/2005 Povezani (12 mesecev) ali UMTS št. 14/2005 oz. UMTS št. 14/2005 Povezani (24 mesecev) ali samostojnih aneksov GSM št. 16/2009 oz. GSM št. 16/2009 Povezani (24 mesecev) ali UMTS št. 17/2010 (24 mesecev) ali UMTS št. 18/2011 (24 mesecev), in izpolnjujete ostale pogoje.

Mobitelova razvejana prodajna mreža uporabnikom omogoča nakup akcijskih aparatov na več kot 350 prodajnih mestih po vsej Sloveniji. Zaradi tega je mogoče, da določen model mobitela ni na voljo na vseh prodajnih mestih hkrati. Cene vsebujejo DDV. Silke so simbolične, Družba Mobitel si pridržuje pravico do spremembe cen in pogojev. Za dodatne informacije, cenik pogovorov in storitev ter ostale pogoje v naročniških paketih obiščite spletno stran www.mobitel.si ali pokličite Mobitelov center za pomoč naročnikom na 041 700 700.

041 700 700 • WWW.MOBITEL.SI

20 LET

ZKB

1908 credito cooperativo del carso
zadružna kraška banka

Razliliujemo se.

www.zkb.it

ZKB:

Ulica Ricreatorio, 2 - 34151 Opčine - Trst
tel. +39.040.214 91 - faks +39.040.211 879
info@bcccarso.it - www.zkb.it